Meslek Etiği İmkân ve İşlevi Açısından Tıp Etiği

Prof. Dr. Nejdet DURAK*

Özet

Ahlâk, tarihi gelişim süreci içerisinde, felsefenin hem teorik, hem pratik konuları arasında yer almaktadır. Ahlâk, aynı zamanda felsefenin yanı sıra dinlerin, hukukun ve toplumun en önemli değerlerinden biridir. Ahlâk felsefesi kendisine bu değerleri konu edinen felsefe disiplinidir. Etik, ahlâk felsefesidir. Etik, günümüz felsefe disiplinleri içerisinde güncelliğinden hiçbir şey kaybetmeksizin önemini korumaktadır. Günümüzde çalışma hayatı içerisinde ortaya çıkan etik sorunlara çözüm üretebilmek için etik ilke ve kodlara gereksinim vardır. Meslek etiği kodları mesleki idealleri, normları, mesleki uygulama standartlarını ve bunların ihlal edilmesi durumunda ne gibi yaptırımlar uygulanabileceğini belirlemektedir. Tıp etiği, tıp ve sağlık alanındaki mesleki normların belirlenmesini; bilimsel ve pratik çalışmaların, tutum ve davranışların iyi ve kötü yönünden, etik açısından değerlendirilmesini ve ahlâkî ikilemlerin çözüme kavuşturulmasını hedeflemektedir. Uygulamalı etiğin ele aldığı en önemli araştırma konularından biri tıp etiğidir. Bu çalışmada meslek etiği normlarının imkân ve sınırları bağlamında tıp etiğinin önemini vurgulamak ve tıp etiğini, etik kuramlar çerçevesinde incelemek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda "etik", "tıp etiği", "deontoloji" ve "biyoetik" gibi kavramlar üzerinden başlıca etik ve epistemolojik problemlerin neler olduğu, bu problemlerin çözümüne yönelik yaklaşımlar; "yarar ilkesi", "zarar vermeme ilkesi", "özerklik ve aydınlatılmış onam ilkesi" ve "adalet ilkesi" gibi ilke kural ve değer yargıları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, ahlâk, meslek etiği, tıp etiği, deontoloji, erdem

Medical Ethics in Terms of the Possibilities and Functions of Professional Ethics

Abstract

Moral, within the process of historical development, take part among both theoretic and practical subjects of philosophy. Moral, at the same time, is one of the most prominent values of religions, law and society without the philosophy. Moral philosophy is a philosophical discipline which examines these values. Ethics is the philosophy of moral. Ethics remains important without losing its currency within the present philosophical disciplines. In order to find a solution for ethic problems which arose within the present labor life, ethic principles and codes are needed. Professional ethic codes determines

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, nejdetdurak@sdu.edu.tr.

professional ideals, norms, professional execution standards and what kind of sanctions might be imposed in case of violation of these codes. Medical ethics is a discipline which aims to determine the professional norms in the fields of medicine and health, to evaluate the scientific and practical studies, manners and behaviors with respect to good and bad in terms of ethics and to find solutions for the moral dilemmas. One of the most prominent research subjects which practical ethics deal with is medical ethics. In this study, to emphasize the importance of medical ethics in context of ethic possibilities and boundaries of professional ethic norms and to examine the medical ethics within the framework of ethic theories are aimed. In this context, via the concepts like "ethic", "medical ethics", "deontology" and "bioethics", the entity of primal ethic and epistemological problems, approaches to the solutions of these problems, and the principals, rules and value judgments like "principal of benefit", "principal of not to harm", "autonomy and principle of Informed consent" and "principal of justice" are dealt with.

Keywords: Ethics, moral, professional ethics, medical ethics, deontology, virtue

Giriş

İş etiği (business ethics), uygulamalı etiğin bir dalıdır. Bu kavram önceleri "şirketlerin sosyal sorumluluğu" başlığı altında incelenirken; özellikle 1960 yılından sonra orta ve büyük şirketlerde "etik ilkeleri" (code of ethics), "etik komiteleri", "hizmet içi etik eğitim" oluşturmaya yönelik çabalarla birlikte "iş etiği" başlı başına bir disiplin haline gelmiştir. Şüphesiz bu gelişmede, sosyal yapı içerisinde, işletmelerin önemli bir konuma gelmesinin ve iş ahlâkına önem verilmesinin de etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda iş etiği, işletmenin faaliyet gösterdiği ekonomik ve sosyal çevrede, işletmenin uyması gereken ahlâkî değerleri, ilkeleri ve normları ele almaktadır. İşletmelerin çalışanlarına, müşterilerine, paydaşlarına ve doğal çevreye karşı ahlâkî yükümlülükleri, sorumlulukları bu bağlamda incelenmektedir.[1] Ülgener'e göre "*iktisat ahlâkı*" ve "*iktisat zihniyeti*" terimlerinden birincisi uyulması gereken normları, değerleri, inançları belirlerken, diğeri hareket kurallarının toplamını ifade etmektedir.[2]

İş etiği, ahlâkî teorilerin ve ilkelerin işletmecilik faaliyetine uygulanmasıyla ortaya çıkan bir olgudur. "İş etiği, işletmelerin ürün/hizmet üretim ve dağıtım aşamalarında gerek örgüt, gerekse birey/çalışan düzeyinde davranışların etik boyutları ile ilgilenmekte ve bu davranışlara yol gösteren kuralları kapsamaktadır. Uygulamalı etik olarak belirtilen iş etiği, zaman zaman işletme etiği, firma etiği veya ticaret ahlâkı olarak da adlandırılmaktadır."[3]

---

[1] Süleyman Özdemir, "Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlâkı Çalışmalarına Genel Bakış", İşletmelerde İş Etiği, Ed. Sabri Orman-Zeki Parlak, Sosyal Yayınlar, İstanbul 2009, ss.301-336, s. 306.

[2] Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 21.

[3] Berrin Filizöz, "Etik ve Etiğe İlişkin Temel Kavramlar", İşletme Etiği, Ed. Zeyyat Sabuncuoğlu, Beta Basım Yayım, İstanbul 2011, ss. 1-38, s. 19.

İş etiği, çerçeve bir kavram olarak altında; "meslek etiği" (professional ethics), "çalışma etiği" (work ethics), "işletmecilik etiği" (business organizations ethics) gibi üç temel araştırma alanını barındırmaktadır. [4]

Bu tasnif bağlamında, "çalışma etiği", varlığını toplumsal bir yaşam içerisinde sürdüren insanların, "çalışma" ve "iş" konusundaki davranış ve tutumlarının incelenmesini kapsamaktadır. "İşletmecilik etiği" ise bireysel olmaktan ziyade bir kurumun, işletme olarak sahip olduğu ahlâkî ilkelerin bütününü kapsamaktadır. Bu bağlamda ekonomi alanında faaliyette bulunan her işletmenin kendine özgü ahlâkî ilkeleri, değerleri ve normları bulunmaktadır.[5]

İş etiği, meslek etiği, işletmecilik etiği, çalışma etiği ve buna benzer ekonomi etiği, ticaret ahlâkı, işveren ahlâkı esnaf ahlâkı, gibi kavramlarla ifade edilen bu araştırma alanlarının bütünü, ahlâk felsefesi içerisinde yer almaktadır. Bu sahalar, bir bütün olarak, çalışma hayatındaki etik ilkeleri ve ahlâkî sorumlulukları belirginleştirmektedir.

Pieper'e göre: İş etiği, uygulamalı etiğin bir alt alanını oluşturmaktadır ve iyi bir hayatın etik ilkelerini, verimlilik, yararlılık ve değer yükseltme gibi ekonomik eylemlerin talepleriyle birleştirmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda kişisel çıkarların ötesinde toplumsal faydayı önceleyen bir perspektif içerisinde ekonomik davranışın etik değerlendirilmesini ve kritiğini içerecek bir düşünme tarzını öne çıkarmaktadır.[6]

İş etiği, genel bir ifadeyle, iş yerlerinde doğru ve yanlış eylemin ne olduğunun bilgisini belirlemek ve doğru olan eylemin yapılmasını sağlamak üzerinde durmaktadır. Ayrıca işletmelerde iş etiğine uygun olarak yönetim biçimi, idarecilik tesisi, çalışanların alınan kararlara katılımının sağlanması, çalışanların performanslarının değerlendirilmesi, müşterilere karşı yükümlülüklerin yerine getirilmesi, rakip firmalarla adil rekabet koşullarının tesisi, çevre kirliliğine karşı duyarlı davranışlar geliştirilmesi gibi konuları da incelemektedir. İş etiği ilkeleri, bu gibi sorunların çözümünde katkı sağlayacak bir değer bilinci oluşturulmasına yöneliktir. İş hayatındaki uygulamalardan doğan sorunları ve açmazları çözüme kavuşturmayı hedeflemektedir.[7]

Bu bağlamda, iş etiğinin her dönemde farklı bir ehemmiyete sahip olarak, insanları, organizasyonları ilgilendiren ve uğraştıran önemli bir konu olduğunu ifade etmek mümkündür. Günümüzde profesyonel olarak gerçekleştirilen meslek sayılarının artışıyla birlikte, iş dünyasında meslek etiğinin öneminin ve ele aldığı problemlerin arttığını da belirtmeliyiz.

---

[4] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 304.
[5] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 305.
[6] Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 90-91.
[7] Pieper, a.g.e., s. 91-92.

Aydın'a göre, bir mesleğin etik kodları, o mesleğin saygınlığını korumak, geliştirmek ve sürdürmek için gereklidir. Bunun yanı sıra etik ilkeler, meslekî uygulamalara yasallık ve meşruluk kazandırır. Bütün bunlara ilave edilebilecek bir diğer önemli yön ise etik kodlar, meslekî uygulamalara ilişkin standartları belirleyerek, topluma yönelik bir taahhüdü belirginleştirmektedir. Böylelikle o meslek grubunun onurunun ve etkinliğinin sağlanması ve korunmasında, meslek etiği kodlarının büyük önem arz ettiği anlaşılmaktadır.[8] Bu açıdan etik kodlar, bir meslek üyesinin mesleğini gerçekleştirirken uyması beklenen etik ideallerin bir ifadesidir.

Durkheim'e göre, meslek ahlâkı; bir grubun eseridir. Bu ahlâk, ancak bu grup tarafından korunduğu sürece yürürlükte kalabilmektedir. Ona göre, meslek ahlâkı, şahsi temayülleri sınırlayarak, insanları belirli davranış tarzlarına zorlayan kurallardır. Böylelikle bir mesleğe ilişkin ahlâkı ilkeleri, meslek mensupları arasındaki anlama, algılama ve davranış farklılıklarını ortadan kaldırarak, mensupları arasında standardizasyonu sağlamaktadır. Bu bağlamda meslek ahlâkı sadece o meslek üyelerine özgü dar bir çerçevede kalmaktadır.[9] Bu açıdan insanlara, mesleklerine özgü niteliklerinden dolayı ödevler ve sorumluluklar yüklenmektedir.

Tarihi gelişim süreci içerisinde, bir mesleki uygulamanın etik kodları, ya yazılı belgeler veya dua, yemin gibi uygulamalarla kendini göstermektedir. Dualar kişinin mesleki becerilerinin gelişmesi ve sorumluluklarını layıkıyla yerine getirmesi için Tanrı'ya şükran ve yardım duygularının bir ifadesi iken; yeminler belirli mesleki sorumlulukları yerine getirmeye söz verilmesini içerir.[10] Bu bağlamda "*Hipokrat Andı*" bilinen en eski mesleki yemin metnidir.

Bazı mesleki ritüeller de o mesleğe aidiyeti, o meslek dalının gerektirdiği ahlâkî niteliklere sahip olmanın bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır. Mesela Ahîlikte şed, yani kuşak bağlamak ritüeli, meslek erbabının ahlâkî açıdan yetkinleşmesinin ve sanatını kâmil manada öğrenmesinin, icazet sahibi olmasının bir nişanesi olarak gösterilmektedir. Şed kuşanan kişinin her türlü ahlâkî kötülüklerden uzak kalacağına ve erdemlere yöneleceğine inanılmaktadır.[11] Ülgener'e göre: "…her hangi bir devrin ahlâk sistemi dışarıya doğru ne kadar kapalı görünürse görünsün, normlarını yalnız kendi içinde hazırlayıp yoktan var eder gibi meydana koymaz; belki geçmişten devraldığı veya çevresinde hazır bulduğu bir sıra kıymet ve ideal üzerine temellendirir… Onları geniş bir sistem içinde renk farklarını eritircesine yoğurmak ve düzeltmeğe muhtaç taraflarına rastladıkça yönlerini değiştirip kendi iddialarına uydurmak ve zararlı olabilenlerini söküp yerine yenilerini koymak yüklenilen işin asıl zor ve ehemmiyetli tarafını

[8] İnayet Aydın, *Akademik Etik*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2016, s. 56.
[9] Emile Durkheim, *Meslek Ahlâkı*, Çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 11-12.
[10] Aydın, a.g.e., s. 56.
[11] Ömer Özden, *Ahîlik ve Erzurum*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 43.

meydana getirir. Bunun içindir ki ahlâk sistemlerinin oluşu, bir bakıma, kıymet ve ideal unsurlarında zamanla üst üste birikip yığılma, fakat bir o kadar da çetin ve zorlu bir yoğrulma manzarası gösterir."[12]

Yukarıda yer alan ifadelerden anlaşılacağı üzere, meslek etik kodlarının işlevini iki yönde ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi, belirli bir mesleği gerçekleştiren kişilerin o mesleğe özgü bilgi ve donanım yeterliliğinin sağlanmasına ilişkindir. Bu husus aynı zamanda meslek etiğinin, genel ahlâk kurallarından ayrıldığı bir yönü de belirginleştirmektedir. Çünkü belirli bir mesleğe ilişkin bilgi ve uzmanlık, aynı zamanda o mesleği uygulayanlara yönelik ek bir sorumluluğu da ifade etmektedir. Etik kodlar, mesleki yeterliliklerin, gerekli eğitim koşullarının tesisinin yanı sıra var olan mesleki bilgilerin korunmasına, geliştirilmesine ve güncelliğinin sağlamasına yöneliktir. Böylelikle bir mesleki alanın statüsü ve topluma yönelik hizmet kalitesi korunup geliştirilebilecektir. Bu olgu aynı zamanda meslek üyeleri arasında standart uygulamaların geliştirilmesine de rehberlik etmektedir.[13]

Etik kodların işlevi noktasında ikinci husus ise mesleki uygulamalara ilişkin uyulması gereken değerler, ödevler, yükümlülükler ve erdemlere ilişkindir. Etik kodlar, meslek üyelerinin kişisel ahlâkî bilincini geliştirmesinde katkı sağlamaktadır. Meslek etiğine ilişkin değerler, dıştan bir etkiyle, kişinin içsel etik bilincini etkiler, harekete geçirir. Bu bağlamda etik kodlar, ödev ve erdemlerle, mesleki uygulamalarda karşılaşılan sorunların çözümünde rehberlik eder.[14] Bu bağlamda etik kodlara ilişkin en önemli yön, "olması gerekeni" belirleyen normlar ve kurallar olmasıdır. Bu bağlamda bir ahlâk varlığı olarak insanın, "olanla", "olması gereken" arasında yaşadığı çatışkı, gerilim ve tercihleri sonucunda, erdem veya erdemsizliği belirginleşir. Bu yönüyle ahlâk bir insan başarısıdır. Mesleki etik kodlarını, bu yönüyle, insanın ahlâkî gelişimine katkı sağlayan "normlar" olarak değerlendirmek mümkündür.

Meslek ahlâkının söz konusu olduğu yerde üç boyut dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi meslek erbabının insan olarak taşıması gereken karakter niteliklerine ilişkindir. İkinci husus ise mesleği yapan insanın, bu mesleği öğrenirken, bu mesleğin gerektirdiği geleneksel davranış/öğretim ilkelerine uygun bir süreci takip etmesidir. Bu bağlamda, kişi mesleğin gerektirdiği geleneksel ilkeleri, ahlâkî normları içselleştirir. Mesleğini gerçekleştirirken, bu mesleğin üyeleri için öngörülen davranış ilkelerine uygun olarak eyleme temayülü kazanır. Meslek ahlâkı için söz konusu olan üçüncü yön ise bu bireysel ve grupsal niteliklerin ötesinde insanın kendi kişisel ve mesleki değerlerinin toplumsal değerlerle karşılaşmasıdır. Bu aşama mesleki ilkelerini yerine getiren insanın bu

[12] Ülgener, a.g.e., s. 52.
[13] Aydın, a.g.e., s. 57.
[14] Aydın, a.g.e., s. 58.

ilkeleri toplumun iyiliği ve faydası yönünde kullandığı, mesleğinin ve kişisel niteliklerinin toplumla paylaştığı aşamadır. Bu aşama şüphesiz meslek ahlâkı ilkelerini toplumla bütünleştiği bir zemine taşımaktadır.[15] Kısaca ifade etmek gerekirse bu aşama kişinin "mesleğinin özünü oluşturan hünerlerinin adeta bir toplumsal hünere dönüşmesi halidir."

Günümüzde meslek etiğine ilişkin kuram ve uygulamalar uygulamalı etik disiplini içerisinde ele alınmaktadır. Uygulamalı etik, günlük yaşamda karşılaşılan ahlâkî sorun ve ikilemleri, belirli ahlâk kuramları ve normları bağlamında çözüme kavuşturmaya çalışan bir disiplindir. Uygulamalı etik, tıp, etiği gibi belirli bir meslek alanı üzerinde incelemelerde bulunduğu gibi çevre etiği gibi daha geniş araştırma alanlarını da kapsayan, farklı yönelişleri, temellendirmeleri içeren bir araştırma sahasıdır. 20. yüzyılda, modern hayatın getirdiği büyük değişimler ve yaşanan savaşlar, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanayileşme, enformasyonun artması, sosyal ve doğal çevreye yönelik kaygılar, beraberinde çözüme kavuşturulması getiren etik ikilemleri ve problemleri gündeme taşımıştır. Ayrıca geleneksel toplum yapısından, modern ve postmodern topluma geçişle birlikte belirginlik kazanan kimlik bunalımı, yabancılaşma ve değersizleşme türünden somut yansımaların, insan-eylem-değer ilişkisi bağlamda incelenmesini gerekli kılmıştır.[16] Etik ikilemler, değerler ve haklar arasında yaşanan çatışma sonucunda, etik normların yeterli rehberlik edemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu olgu uygulamalı etiğin müstakil bir disiplin olarak belirginlik kazanmasında etkili olmuştur.[17]

Cevizci'ye göre, uygulamalı etiğin bir disiplin olarak gelişiminde etkili olan unsurların en önemlilerinden biri 20. yüzyılda ekonomik ve sosyolojik anlamda yeni hizmet sektörlerinin ve meslek dallarının ortaya çıkmasıdır. Gerek nicelik, gerekse nitelik olarak yeni meslek dallarının, uzmanlık alanlarının 19. yüzyıldaki sanayileşme süreci bağlamında ortaya çıkması, meslek etiklerinin de uygulamalı etiğin konusu olarak ağırlık kazanmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla meslek etikleri, uygulamalı etiğin en önemli ve başat konuları arasındadır.[18]

Bu süreç aynı zamanda geleneksel meslek dalları olarak nitelenebilecek öğretmenlik ve hekimlik gibi mesleklerin anlam ve kapsamını da değiştirmiştir. Mesela modern tıbbın gelişimi 19. yüzyıla uzanırken, sağlık ve eğitim hizmetlerinin toplumun bütün kesimlerinin faydalanabileceği bir hak ve hizmet sektörü olarak gelişimi ve etkinliği ancak 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir.[19]

---

[15] A. Gülnihal Küken, "Endüstri Devrimi Öncesinde Çalışma Ahlâkı ve Endüstri Devrimi", Felsefe Dünyası, Sayı: 23, Kış 1997, ss. 187-199, s.188.

[16] Nejdet Durak-Muhammet İrğat, "Değersizleşme ve Yabancılaşma Bağlamında Tüketim Ahlâkı ve İnsan", *İlahiyat Akademi Dergisi*, Yıl: 2016, C. 2, S. 3, ss. 75-88, s. 77

[17] Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 18.

[18] Cevizci, a.g.e., s. 22.

[19] Cevizci, a.g.e., s. 22.

Grünberg'e göre: "Uygulamalı etik, bir yandan başarılı etik uygulamalar yapmasını öğreten sanat öbür yandan etik uygulamalarını kuramsal olarak inceleyen bilim veya öğreti demektir."[20] Bu açıdan uygulamalı etik iki ana bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan birincisini meslek etiği oluştururken ikincisi "problemler etiği" olarak adlandırabileceğimiz somut ahlâkî problemlere ilişkin etik tartışmalardır.[21]

Çağımızda bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve bunun meslekî uygulamalara yansıması sadece nesnel üretim sonuçları ile değerlendirilmemektedir. Bunun yanı sıra bu meslek gurupları ve meslekî uygulamalar, etik yargı ve analizlerle incelenmekte, gözden geçirilmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse mesleki uygulamaları icra eden kişilerin uyması gereken kuralların ve ilkelerin bütünü meslek etiklerini oluşturmaktadır. Buna göre meslek etiğini, etik ve etik teorilerden bağımsız incelemek mümkün gözükmemektedir.

1- Etik ve Etik Teoriler

Felsefenin en eski disiplinlerinden biri olan etik, günümüzde de felsefenin en popüler dallarından biri olarak güncelliğini sürdürmektedir. Geçmişte sadece felsefenin bir alt disiplini olan bu sahaya, günümüzde diğer ilim dalları da giderek artan bir ilgi göstermektedir.

Genel bir ifadeyle, etik, ahlâk üzerine düşünme etkinliğidir. İnsanın, bireysel ve toplum içerisindeki hayatında, ahlâkî davranışları ile ilgili sorunları inceleyen felsefenin bir dalıdır.[22] Pieper'e göre, etik, ahlâkî kurallar üretmez, ahlâk üzerine, konuşma, araştırma ve felsefî tartışma yaratır. Ahlâkî yargılara ve ifadelere ilişkin analizlerde bulunup, bu yargıların nasıl oluştuğunu üst bir bakış açısıyla yorumlar. Ahlâk felsefesi (etik), ahlâkın özünü, kökenini, temel kavramlarını, önermelerini, yargılarını, toplumsal yaşantıdaki önemini araştırarak, insan ve toplum değerlerini teorik olarak incelemeye yönelir.[23]

Etik kavramı Grekçe, "karakter", "adet", "alışkanlık" anlamında kullanılan "*ethos*" teriminden türetilmiştir. Etik, aslında ahlâkın tam bir karşılığı olmaktan ziyade ahlâk üzerine düşünebilme etkinliğidir. Bu açıdan etik, teorik olarak iyi ve kötü olan davranışların belirlenmesiyle, ahlâkî eylemlerin mantık ilkeleri doğrultusunda incelenmesiyle ilgilenen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda etik, belli bir toplum düzleminde veya belli bir zaman sürecinde ortaya

---

[20] David Grünberg, "Uygulamalı Etik ve Aristoteles'te Etik-Retorik İlişkisi", I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı, ODTÜ Felsefe Bölümü, Ankara 2003, s. 207-210, s. 207

[21] Cevizci, a.g.e., s. 25.

[22] *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, ed. Robert Audi, Cambridge Univesity Press, 1999, p. 284-285.

[23] Pieper, a.g.e., s. 29.

çıkmış ahlâk kurallarıyla ilgilenmenin ötesinde, ahlâkın belirli bir toplum ve zaman sürecine bağlı olmadan geçerli ilkelerinin neler olduğunu, farklı ahlâkî ilkeler arasında tercihte bulunmamızı belirleyen ilke ve ölçütlerin neler olabileceği gibi meseleleri incelemektedir.

Ahlâk için kullanılan bir diğer kavram "moral"dir. Bu kavram Latince "adet" anlamına gelen *mores* teriminden gelmektedir ve doğruyu yanlışı belirleyen adet, gelenek, ahlâkî yargılar anlamına kullanılmaktadır. Etimolojik olarak ele aldığımızda *ethos* (Etik) ile *mos* (moral) terimleri arasında bir anlam farkı bulunmamaktadır. Fakat her iki sözcüğün kullanımına baktığımızda, onların örtüşen, ortak kullanıma sahip yanlarının yanı sıra farklı olguları nitelendirmek için kullanıldığını tespit etmekteyiz.[24] Moral sözcüğü, bilindiği gibi günlük dilimizde iyimserlik-kötümserlik, keyfinin yerinde olup olmaması gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Batı dillerinde ahlâkî eylemlerin, pratiğin karşılığında moral kelimesi kullanılırken, etik, teorik ahlâkın, ahlâk felsefesinin karşılığında kullanılmaktadır. "*Moralis*", adet, gelenek, alışkanlık, seciye, hal ve hareket tarzı anlamlarına gelmektedir.[25] Buna göre etik, bir bakıma moral'in felsefesidir.[26]

Türkçe'de kullandığımız ahlâk tabiri ise Arapça'dan dilimize girmiştir. "Klasik sözlüklerde ahlâk, en genel anlamıyla 'insanın yaratılıştan gelen kökleşmiş tabiatı' olarak kavranmakta ve her bir insan tekine ait tabiat, fıtrat, mizaç, cibilliyet, şahsiyet, seciye ve huy gibi kelimelerle ifade edilen kişilik ve karakter özellikleriyle açıklanmaktadır. Ahlâk bu yönüyle toplumsal değil de bireysel (ferdî) bir mahiyet arz etmektedir."[27] Heimsoeth'a göre: "Ahlâk (moral) her yanda yaşayışımızın içindedir. Ahlâkı bulmuş olan filozoflar değildir; daha felsefe yokken ahlâk vardı... 'ahlâk felsefesi' (etik) ise ahlâk dediğimiz bu olay üzerinde felsefe yapmaktır."[28] Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere etik, ahlâkın kavramsal ve teorik boyutunu oluşturmaktadır. Daha farklı bir ifadeyle ahlâk üzerinde felsefî olarak düşünmeye etik adı verilmektedir. Ayrıca ahlâk, etik kavramından farklı olarak sözlük ve terim anlamıyla karakter olgusunu temel almakta ve erdemlilik öğretisine dayalı klasik ahlâk anlayışını öne çıkarmaktadır.

Bu konuda yapılan tanımlamalara baktığımızda etik; *ödev, yükümlülük, sorumluluk, erdem*, gibi kavramlar üzerinde durarak onları analiz eden, *doğruluk* veya *yanlışlıkla*; *iyi* ve *kötüyle* ilgili ahlâkî yargılar üzerinde duran, ahlâkî eylemin yapısını araştıran, iyi bir hayatın mahiyetini açıklamaya çalışan felsefenin bir dalı olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle, *iyi* ve *doğru* gibi iki önemli kavram

[24] Pieper, a.g.e., s. 30 vd.; Harun Tepe, *Etik ve Metaetik*, T.F.K. Yayınları, Ankara 1992, s. 4-8; Şafak Ural, "Epistemolojik açıdan Değerler ve Ahlâk", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 4, Ankara 1998, ss. 41-49, s. 43.
[25] Pieper, a.g.e., s. 31-32.
[26] Nihat Keklik, *Türk-İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, İstanbul 1987, s. 231.
[27] Suat Koca, "Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2 (2016), ss.121-135, s. 132.
[28] Heinz Heimsoeth, *Ahlâk Denen Bilmece*, Çev. Nermi Uygur, İstanbul 1978, s. 14.

tarafından belirlenen ve iyi ve doğru olana, neyin iyi ve doğru olduğuna ilişkin araştırmalarla şekillenen "pratik felsefe" olarak değerlendirilmektedir.[29]

Etik ve değerler, düşüncelerimizi, toplumsal ve bireysel davranışlarımızı etkileyen, hatta fizik nesneler dünyasına bakışımıza da tesir eden özel bir bilgi türüdür. Etik, eylemlerin değil, onların arkasındaki gerekçe ve nedenlerin üzerinde durur. Değerler ve etik, birbiriyle yakın ilgisi olan iki kavramdır. Etik bir yönüyle değerler dünyasının parçasıdır. İnsan, maddî ve manevî yönüyle bir bütündür. Bundan dolayı onun davranışları ve eylemleri de bu bütünlük içerisinde değerlendirilmelidir. Ayrıca günümüze uzanan süreçte etik bir felsefe disiplini olarak yeni konu ve problemlerle muhteva olarak zenginleşmiştir. Bu gibi etik sorunlara filozoflar kendi felsefeleri doğrultusunda çeşitli cevaplar getirmişlerdir. Ayrıca iyi, kötü, haz, elem, erdem, v.b. kavramlara ilişkin farklı temellendirmeler üzerinden görüş bildirmişlerdir.

Ahlâk felsefesi konusunda düşünce tarihinde farklı temellendirmelerin yapıldığı bilinen bir husustur. Günümüzde tıp etiği ve biyoetik alanında; Immanuel Kant (öl. 1804)'ın sistemleştirdiği ödev ahlâkı ve Jeremy Bentham (öl. 1832) ile John Stuart Mill (öl. 1873)'in Faydacı (ütilitarizm) ahlâk öğretisi, üzerinde tartışmaların yapıldığı, öne çıkmış iki ana yaklaşımı oluşturmaktadır.[30] Günümüz etik teorileri birbirinden farklı temellendirmeler ve ayrımlar içermektedir. Bu ahlâk teorilerinin her biri etik değerin taşıyıcısı olarak tanımladıkları nitelikler üzerinden hareketle kendi yaklaşımlarını belirginleştirmektedirler.

Cevizci'ye göre, ahlâken neyin iyi -kötü/doğru-yanlış olduğunu birbirinden ayırt etmek için kendisine başvurduğumuz ahlâk teorilerini iki genel kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi olan teleolojik (gayeci) etik, ahlâkî fiilin değerini ve doğruluğunu belirleyen yegâne ölçütün, o fiilin sonuçları ve gayesi olduğunu ileri sürmektedir. Burada ahlâkî eylemin ölçütü değer kavramı temele alınarak belirlenmektedir. Etik teorileri sınıflandırılmasında ikinci olarak yer alan deontolojik (gayeci olmayan) etik teoriler ise bu yaklaşımın karşısına, "*deontik*" kavramları önceleyerek ahlâkî eylemin ölçütünün eylemin doğruluğu ve ödeve uygunluk olduğunu savunmaktadırlar.[31]

Farklı bir ifadeyle, teleolojik etik, eylemlerin sonuçlarını değerlendirmeyi öncelerken, deontolojik yaklaşım eylemlerin asli olarak doğru oldukları için belli birtakım ilkelere göre yapılması gerektiğini öne sürer. Bu yaklaşıma göre deontolojik teoriler ahlâkî eylemin ölçütü olarak eşitlik, tarafsızlık, evrenselleştirilebilirlik gibi formel ölçütleri öne çıkarırken, teleolojik etik teorileri mutluluk veya haz gibi ölçütlerden hareket ederler. Deontolojik teorilerin bir veya

---

29 *A Dictionary of Religion and Ethics*, ed. by. Shalier Mathews-Gerald Birney Simith, London 1921, p. 152.

30 Yaman Örs, "Biyotıp Etiği ve Felsefenin Sınırları", *Etik ve Meslek Etikleri* içinde, Haz. Harun Tepe, Ankara 2000, s. 61

31 Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 16.

birçok ölçütü esas aldığı noktada teleolojik teoriler en çok sayıda insanın en yüksek mutluluğu gibi bir hedefi öne çıkarırlar.[32]

Bu sınıflandırmanın yanı sıra klasik, normatif etik teorileri başlıca dört başlık içerisinde incelememiz mümkündür:[33]

a) **Teleolojizm** veya **Sonuççuluk:** Bu grupta "en yüksek iyi" problemi ele alınmakta, insanın ahlâkî hayatının ancak bir nihai amaç üzerinden anlaşılacağını ileri sürmektedir. Bu tür etik teorilerde ahlâkî eylem ve hayatın sonucu üzerinde durulmaktadır.

b) **Deontolojizm** veya **Ödev Etiği:** Bu grupta yer alan etik teoriler "doğru eylem" problemi üzerinde odaklanmakta, ahlâkı birtakım ödev ve yükümlülükler üzerinden tanımlanmaktadır. Her meslek için bir "deontoloji" söz konusu iken bu terim, hekimlerin mesleki uygulamalarında, uyması gereken yasal ve ahlâkî yükümlülüklerini belirleyen "tıbbi deontoloji" kavramıyla özdeşleşmiştir.

c) **Erdem Etiği:** Bu grupta yer alan teoriler, "sağlam bir karakter" üzerinde durmakta, ahlâkî eylemlerin ancak karakter üzerinden anlaşılacağı ileri sürülmektedir.

d) **Haklar Etiği:** İnsan hakları konusundaki gelişmeler doğrultusunda *hak* kavramını temele alan yaklaşımları içermektedir.

Tarihi gelişim sürecinde ilkçağ felsefesinde etiğin ontolojik, kozmolojik bir karakterde ortaya konulduğunu görüyoruz. Ortaçağ felsefesinde etik teolojik bir boyutta ele alınmaktaydı. Yeniçağ Felsefesinde ise etik genellikle epistemolojik bir çerçevede incelenmiştir. Günümüze uzanan süreçte ise etik özellikle Anglosakson dünyasında, dil ve anlam ilişkisi bağlamında temellendirilmiştir. Metaetik adı verilen bu yaklaşımda etik, normatif etik yargılar üzerine bir üst dil olarak tanımlanmakta ve etik ahlâka ilişkin önermelerin anlamlarını, ahlâk yargılarının ve normatif buyrukların dayanaklarını inceleyen bir çözümleme yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Metaetik ve analitik yaklaşım, ahlâk felsefesinin temel gayesini ahlâkî kavramların, terim ve önermelerin mantıksal analizleri üzerinde durulması olarak tanımlamışlardır. Burada hedeflenen etik ifadelerin mantıksal ve semantik yollardan çözümlenmesi metoduyla ahlâka ilişkin yargılarımızın ve ahlâk kavramlarımızın yapısının ortaya konulmasıdır.[34] Etik konusundaki farklı temellendirmelerin varoluşu, tıp etiği açısından toplumların kendine özgü bir etik paradigması oluşturmasının, bunu da var olan değer ve yaklaşımları göz ardı etmeden yapmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

---

[32] Cevizci, a.g.e., s. 17.

[33] Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 11 vd., Cevizci, Uygulamalı Etik, s. 42-43, 50, 56.vd.

[34] "*Ethics: Metaethics, Normative Ethics, Applied Ethics*", The Internet Encyclopedia of Philosophy, Page 1/9, Http://www.utm.edu/research/iep/e/ethics.html, e.t. 15.07.2018.

Günümüze uzanan süreçte, modern ve postmodern hayat tarzının ortaya çıkardığı yeni toplumsal, ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmeler; geçmişe nazaran, yeni ve farklı ahlâkî sorunları etik değerlendirmeleri doğurmuştur. Etiğin çalışma alanı bu güncel tartışma ve analizlerle zenginleşmiştir. Fakat şüphesiz insan hangi çağda ve dönemde yaşarsa yaşasın, kişi olarak onu belirleyen maddî ve manevî varoluşsal nitelikleri teknolojik imkânların gelişimine paralel bir ilerleme sergilememektedir.

İnsan her zaman kendi varlık, imkân ve sınırlarının içerisinde, bir ahlak varlığı olarak, iradesini, sorumluluğunu ve erdemini, sergilemek durumundadır. Bu açıdan çağının sorunlarıyla yüzleşen insanın ortaya çıkardığı değerler dünyası aslında onun erdemidir, başarısıdır. Ahlâkın bir insan başarısı olmasından hareketle şunu da ifade etmeliyiz ki her insan kendi vicdanı, kültürü, yetisi doğrultusunda tıpkı bir sanatkârın eserine kendi yorumunu katması gibi değerleri yorumlamakta, somutlaştırmaktadır. Bu yönüyle, her ahlâkî tasavvurun öne çıkardığı kendine özgü nitelikleri olan bir insan tasavvuru bulunmaktadır. İnsan bir değer varlığıdır ve ilişki kurduğu her varlığı bir değer dünyasına yerleştirir ve bir değer varlığına dönüştürür.

Bir hekim için "*neyin ahlâkî olduğuna kim karar verir?*" sorusu tarihi gelişim süreci içerisinde farklı etik temellendirmelerin konusu olmuştur. Bu bağlamda etik-tıp etiği ilişkisini etik teoriler bağlamında incelemek gereklidir.

2- Bir Meslek Etiği Olarak Tıp Etiği

Uygulamalı etiğin ele aldığı en önemli araştırma konularından biri tıp etiğidir. Bir meslek etiği olarak tıp etiği, hekimin hastaya karşı olan yükümlülükleri ve sorumlulukları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tıp etiği bunun yanı sıra hekim, hasta ve toplum ilişkileri bağlamında, hasta etiği ve sosyal etik ile birlikte, sağlık hizmetlerinin bütüncül bir bakış içerisinde ahlâkî ve rasyonel açıdan incelenmesini hedefler.[35]

Tıp etiği, tıp sahasındaki davranışların, uygulamaların, olayların etik değerler açısından incelenmesidir. Bu açıdan sağlık alanında ortaya çıkan etik problemlerin çözüme kavuşturulmasında iyi-kötü, doğru-yanlış, onaylanabilir-onaylanamaz gibi değerlendirmelerde bulunur. Etik değerlendirmeleri "hak", "erdem", "ödev", "iyi-kötü" ve "fayda-zarar" gibi kavramlar üzerinden gerçekleştirir.

Etik insan hayatını kuşatan birçok alanda olduğu gibi tıbbi uygulamalarda da başat bir öneme sahiptir. Bu öneme binaen karşılaşılan etik sorunların çözümünde farklı temellendirmeler ve teoriler söz konusudur. Bu bağlamda etik

[35] Cevizci, *Uygulamalı Etik*, s. 71-72.

sorunların incelenmesi ve çözüme kavuşturulması noktasında birçok teori ortaya atılmıştır. Geleneksel erdem etiği, mutluluk ahlâkı gibi öğretilerin yanı sıra John Stuart Mill'in pragmatizmi, Kant'ın normatif etiği gibi teoriler bu tartışmaların ve çözüm arayışının odağını oluşturmaktadır.

Cevizci'ye göre: "Tıp etiğini bir meslek etiği olarak mümkün kılan ilk ve en önemli şeyin, tıbbın kendine özgü, bilim ve sanat karışımı, doğrudan doğruya insan hayatıyla ilgili bir disiplin ya da meslek alanı olması olduğu söylenebilir."[36] Bunun yanı sıra etik ilkeleri belirleme ve bu ilkelerin evrenselliği üzerindeki tartışmalar konunun bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Tıp etiği ile biyoetik arasında birçok ortak ve benzer noktalar bulunmasına rağmen her iki disiplin birbirine indirgenemez. Tıp Etiği, bir meslek etiği olarak biyoetik'le yakından ilişkilidir, fakat eşanlamlı değildir. Biyoetiğin iki kaynaktan beslendiğini ifade edebiliriz; tıp etiği ve ahlâk felsefesi. Biyoetik, bir uygulamalı etik alanıdır. Biyoetik mesleki bir etik olmanın ötesinde tıpta ve bilimdeki etik ikilemler üzerinde durarak bir sorgulama, çözüm arama alanına işaret etmektedir. [37] Biyoetik çalışmalar, genellikle insan hayatı ve sağlığı açısından etik incelemeleri önceleyerek, eylemlerin doğruluğunu ve geçerliliğini belirleyen ilkeleri tespite yönelmiştir. Dolayısıyla araştırma alanı tıp etiğine göre daha geniştir. "Biyoetik" kelimesi "canlı etiği" karşılığına gelmekte ve canlılar üzerindeki insan tutum ve davranışlarını ahlâkî açıdan değerlendiren çalışmaları içermektedir.[38] Küreselleşme süreciyle, bütün dünya üzerinde canlılarla ilgili ortaya çıkan yeni gelişmeler, etik değerlendirmeleri, analizleri, kararlar vermeyi zorunlu kılmaktadır. Biyoetik modern tıp gelişiminin ve araştırmalarının sonucunda ortaya çıkan etik problemlerle sahasını sürekli geliştirmektedir. İnsanın hayatının doğumdan ölüme kadar bütün konuları neredeyse ilgi alanı içerisine girmektedir. Biyoetik üzerine yazılan kitaplara baktığımızda bu alandaki etik problemlerin sayısı ve kapsamının oldukça geniş boyutlu olduğunu gözlemlememiz mümkün. Bu açıdan biyoetik incelemeler bir meslek etiği olmanın ötesinde, biyoloji ve tıptaki gelişmeler bağlamında ahlâkî tutum ve davranışların, olasılıkların etik boyutta incelenmesini kapsamaktadır. Oysa tıp etiği bir meslek etiği olarak, sağlık çalışanlarının hastalara, topluma ve meslektaşlarına karşı olan yükümlülükleri üzerinde durmaktadır. Bu yönüyle sağlık çalışanlarının mesleki uygulamalarında karşı karşıya kaldığı sorunları, değerleri, olasılıkları, ikilemleri kendisine konu almaktadır. Kısacası tıbbi etik, sağlık profesyonellerinin meslekî uygulamalarındaki değer sorunlarını incelemektedir. Bu bağlamda yerleşik bir etik anlayışı dayatmaz; açık uçlu sorular üzerinden cevaba nasıl ulaşılacağını araştırır. Bu açıdan rasyonel bir analiz yöntemidir.

Bu konuda kullanılan bir diğer kavram deontolojidir. Görev etiği anlamına gelen Deontoloji, Grekçe görev anlamına gelen "*Deontos*" ve "*Logos*" terimlerinden

---

[36] Cevizci, a.g.e., s. 72.
[37] John Harris, *Bioethics*, Oxford University Press, New York 2001, s. 1 vd.
[38] Pieper, a.g.e., s. 88-89.

oluşmaktadır. Meslek ahlâkı, ilk bölümde işaret edildiği gibi, mesleğin kendine özgü davranış biçimleridir. 19. yy.'da Bentham tarafından ortaya atılan, "yükümlülükler bilgisi" anlamında kullanılmaktadır. Tıbbi Deontoloji, tıbbi uygulama ve yaklaşımlarından doğan ahlâkî ve hukuki sorunlar üzerinde durmaktadır.[39] Deontoloji, belirli kuralların aktarılması ve onlara uygun eylemler içinde bulunulması üzerinde dururken; tıp etiği, mesleki uygulamalarda, sağlık alanındaki olguların etik felsefesi açısından incelenmesini içermektedir.[40] Bunların yanı sıra geniş anlamıyla deontoloji, mesleki uygulamalarda uyulması gereken ödev/sorumlulukların bilgisini, ahlâkî değer ve etik kuralların incelenmesini kapsayan bir disiplindir. "*Ne yapmalı*", "*ne yapmamalı*" gibi sorulara çözüm getirilmeye çalışılır. Bu açıdan belirlediği normlar, meslek gurubu üyelerince tartışmasız kabul edilecek zorlayıcı yükümlülüklerdir. Bu normlar, yazılı bir takım meslekî ilkeler olarak tespit edilebildiği gibi yazılı olmasa da, o meslek grubunun benimsediği gelenekselleşmiş, yerleşik ilke ve kurallardan oluşabilir. Her halükarda bu ilkeler mensuplarından uyulması ve uygulanması beklenen normatif bir bilgi alanıdır. Kısaca "*Tıbbi Deontoloji*", kavramı hekimin mesleki uygulamaları süresince uymak ve uygulamak zorunda oldukları normlar, kurallar, tutum ve davranışların bütününü ifade etmektedir.

Tıp etiği, yerel ve evrensel boyutta, tıbbi uygulamalarda karşılaşılan değer sorunlarına nasıl yaklaşılacağını belirlemeye çalışır. Tıbbi araştırmalarda ve uygulamalarda, her yapılması olanaklı olanın gerçekleştirilmesine izin verilmemesi gerekip gerekmeyeceği sorunsalı bağlamında, araştırmalara ve uygulamalara sınırlar çizmek, norm oluşturmak ve bunun eğitimini yapmak, gibi hususlar tıp etiğinin konusu içerisinde yer alır.

Tıp etiği konusunu oluşturan meseleler, özellikle 1945-1965 yılları arasındaki yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Antibiyotikler, antihipertansifler, antipsikotikler ve kanser ilaçları gibi yeni keşifler bu dönemde yaygın olarak kullanıma girmiştir. Ayrıca başarılı kalp ve beyin ameliyatları, organ nakilleri bu süreç içerisinde gelişmiştir. Ayrıca yaşam destek hizmetleri, diyaliz tedavileri, kalp pilleri ve ventilasyon desteği gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu olgular tıp teknolojisinin bütün ağırlığıyla öne çıkmasına, bilimsel araştırmaların yeni tekniklerle başarılı sonuçlar ortaya koymasına neden olmuştur. Bu gelişmeler hekimlerin daha etkili çalışmasını sağlarken diğer taraftan daha önceki dönemlerde olmayan bazı yeni etik tartışmaları gündeme taşımıştır. Etik-tıp ilişkisi tam bu noktada belirginlik kazanmaktadır. Çünkü etik değerlendirmeler tıp biliminin ulaştığı sonuçları, hastane/laboratuvar dışında ele alarak, yorumlamaktadır. Böylelikle uzman körlüğü dediğimiz olgunun ortadan kalkmasına olanak sağlamaktadır. Tıp bilimine yeni bakış açılarının

[39] A. Demirhan Erdemir, *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa 1996, s. 5.
[40] Hüsrev Hatemi, "Etik, Tıbbi Etik ve Deontoloji", *Medikal Etik*, İstanbul 2001, s. 2–3.

kazandırılmasına, bilim etkinliğinin teorik bir çerçevede sorgulanmasına olanak sağlamaktadır.

Konunun üzerinde durulması gereken bir diğer önemli yönünü de bu birlikteliğin ortaya çıkardığı yeni çalışma alanları oluşturmaktadır. Genelde bilimler, özelde ise tıp bilimi ortaya koyduğu bilimsel gelişmeler, problemlerle felsefeye yeni araştırma konuları kazandırmaktadır. Gelişen teknolojiler, ölüm kavramının anlam ve mahiyetine yeni bir boyut kazandırmış, gen teknolojileri yeni tartışma alanlarını, etik problemleri gündeme taşımıştır. Vurgulamak gerekirse, bilimler ve tıp bilimi ele aldığı yeni konularla felsefenin ve etiğin kendisinden uzak kalamayacağı bir gündemi geliştirmekte ve konularını zenginleştirmektedir. Bilimsel veriler, bu açıdan felsefe etkinliğinin içeriğini de belirlemektedir. Farklı bir ifadeyle, bilimin ortaya koyduğu sonuçlar felsefenin de kendisinden uzak kalamayacağı yeni bir paradigmayı belirlemektedir.

Etik-tıp ilişkisini anlamada gözden kaçırmamamız gereken bir diğer olgu da, bilim etkinliğini anlamada sadece bir takım bilimsel kuramlara bağlı kalmanın yeterli olmadığı, bunun yanı sıra Thomas Kuhn'un da vurguladığı gibi, bilim adamlarından oluşan bilim topluluğunun yaklaşımlarının da esas alınması gerekliliğidir. Söz konusu bilim topluluğundaki üyelerin ise, ortak bir dilleri, belli değerleri ve eğitim tarzları vardır. Dolayısıyla bilimi, bilim-felsefe ilişkisini, tıp-etik ilişkisini anlamada bunları da dikkate almak zarureti bulunmaktadır.

3- Hekim İçin Neden "Etik" Gereklidir?

Ahlâk, insanın olduğu her yerde onun mütemmim cüzü olarak yer almaktadır. Bundan dolayı hekimlik sanatı sadece mesleğinde, sanatının gerektirdiği maharetleri en iyi şekilde yerine getirmek, teknolojinin sağladığı imkânların en iyi şekilde uygulamak değildir. Bunların yanı sıra, insanlar arası ilişkide belirginlik kazanan ahlâkî değerlere yönelik bilgi ve eylem bütünleşmesidir. İnsan yukarıda da vurgulandığı gibi bir ahlâk varlığıdır. Dolayısıyla onunla ilgili, onun üzerinde gerçekleştirilecek her etkinlik ahlâkî bir boyutu barındırmaktadır. Bu yönüyle tıp ile etik, daha farklı bir ifadeyle felsefe ile tıbbın örtüştüğü bir zemini belirginleştirmektedir.[41]

Hipokrat (Hippokrates) (M.Ö. 460-377) ve Galen (Galenos) (M.S. 130-210) tıp etiği konusunda ortaya koydukları görüşleriyle yüzyıllarca gerek İslam dünyasında gerekse Batı dünyasında etkili olmuşlardır. Galen, hekimlerin sanatlarını gerektiği gibi icra etmek için felsefeye ve ahlâka ihtiyaç duyduklarını belirtir. O, *Erdemli Bir Hekimin Filozof Olması Gerekir* (*Ho ti Aristos Hiatros Filosofos*) isimli eserinde tıp,

[41] Peter Koslovski, "Etik ve Hekimlik Sanatı", *Etik ve Meslek Etikleri* içinde, Yay. Haz. Harun Tepe, Ankara 2000, s. 35; Nil Sarı, "Hekim-Hasta İlişkilerinde Güven Bunalımı ve İhmal Edilen Erdemler Ahlâkının / Etiğinin Önemi", *Uluslararası Katılımlı 3. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kongre Kitabı*, C. 1, Bursa 2003, ss. 3-13, s. 12-13.

ahlâk ve felsefeyi bütüncül bir bakış açısıyla inceler. Galen'e göre hekim olmak isteyen bir kişi öncelikle felsefe öğrenmelidir. Bu yaklaşıma göre hekim olmak için öncelikle filozof olmak gereklidir. Hekim, mantık, tabiyyat ve ahlâk gibi felsefî meseleleri yakından bilen kişidir. Galen ayrıca, tıp eğitimi görecek kişilerin sahip olması gereken ahlâkî değerler üzerinde önemle durmaktadır. Ona göre hekim, nefsine hâkim olan, iffetli, hazlara ve mala mülke düşkünlük göstermeyen, adaletli davranan, ahlâkî erdemlerle donanmış bir kişidir. Galen, bu yaklaşım doğrultusunda tıp ve felsefe arasındaki ilişkiyi ahlâk üzerinden tanımlamaktadır. Tıp, ona göre değerlerden yoksun olarak gerçekleştirilecek bir etkinlik değildir.

Galen'e göre, hekimin mantık sanatını bilmesi ve bu konuda tecrübe sahibi olması gereklidir. Çünkü mantık bilgisi, hekimin hastalık türlerini birbirinden ayırmasında, uygulanacak tedavi için doğru tespitler ortaya koymasında gereksinim duyacağı bilgiyi sağlayacaktır. Mantık bilgisine sahip olan ve bunu doğru kullanan hekim beden ve sağlık konusunda doğru değerlendirmelerde, kıyaslarda bulunacaktır. Ona göre bedenin tabiatını, hastalıkların sınıflandırmasını, tedavisi için gerekli çıkarımları yapan hekim, bunlara ek olarak maddi kazanç ve çıkar duygusu ile hareket etmeyip, ahlâkî değerleri hayatına dâhil edip, ruh yetkinliğini kazandığı zaman, filozof olarak da adlandırılmayı hak edecektir. Galen, eserlerinde özellikle adalet erdemi üzerinde ısrarla durmaktadır. Ona göre, bu erdeme sahip olan kişi, diğer erdemlerin de tamamına sahiptir. Bu yaklaşım aynı zamanda onun erdemlerin bir bütün teşkil ettiği anlayışına da sahip olduğunu göstermektedir.[42]

Galen tıp eğitimi almak isteyen kimselerin meslekî tecrübe ve maharet kazanmadan önce felsefe eğitiminden geçirilmelerini, filozof olmalarını önermektedir. Galen'e göre böyle bir eğitim gören kişiler mantıki düşünmeyi, felsefî bakışı kendi mesleklerinin gereklerini yerine getirirken kullanacaklardır. Böyle bir eğitimin kişiye getireceği en büyük kazananım ise mesleki bilgilerin yanı sıra nefsine hâkim olmak, maddi kazanç peşinde koşmamak gibi ahlâkî değerlerdir. Böylelikle hekimlik sanatının bilgi ve maharetini kazanan aday, aynı zamanda tutum ve davranışlarında etik bir boyutu öncelemiş olacaklardır.[43] Bu açıdan Galen bir hekimin mesleğini uygularken sahip olması gereken değerleri ifade ederken tıp, ahlâk ve felsefe birlikteliğini, bizzat filozof olan bir hekim anlayışından hareketle tanımlamaktadır. Galen'e göre hekim, ahlâk örneği olan bir kişidir.[44]

Galen, bu yaklaşımıyla günümüz meslek etiklerinin dayandığı deontolojik yaklaşım yerine, yukarıda yer alan etimolojik tanımlara uygun olarak ahlâkî karakteri temel almaktadır. Klasik erdem öğretisine dayalı bir ahlâk anlayışına

---

[42] Mübahat Türker-Küyel, "Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 12, Ankara 1988, ss. 67-75, s. 71.

[43] Küyel, *a.g.m.*, s. 72.

[44] Küyel, a.g.m., s. 70-71.

vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda, İslam ahlâk öğretilerinde olduğu gibi ahlâkın merkezine psikolojik perspektifi yerleştirmektedir.[45]

Galen'in hekimin karakteri üzerinden belirlediği tıp etiği anlayışı tarihi gelişim süreci içerisinde yeni boyutlar kazanmıştır. Tıp bilimindeki gelişmeler ve bunun yanı sıra tıp bilimiyle yakından ilgili biyoloji gibi disiplinlerdeki sağlanan ilerlemeler tıp etiği ve biyoetikle ilgili yeni problemlerin, tartışma alanlarının ortaya çıkması bu değişimi getirmiştir. İnsanın sağlıklı bir hayat sürdürmesi için ortaya konulan çabalar, bu doğrultuda gerçekleştirilen teknolojik ve bilimsel araştırmalar etik ikilemlerin ortaya çıkmasındaki ana etkeni oluşturmaktadır.

Tıp alanında yaşanan bazı gelişmeler tıp ve etik arasındaki ilişkileri yeni bir boyut kazandırmıştır. Günümüzde etik tartışmalar geçmişte olduğun çok daha fazla oranda pratik sorunlar üzerinde gerçekleşmekte, günlük hayatın içerisinde karşılaşılan ve etik bir boyut içerdiği düşünülen her sorun pratik etiğin bir konusu haline dönüşmektedir.

4- Etik Bir Belge Olarak "Hekimlik Andı"

Sağlık alanında, tıp etiğine uygun davranışları belirleyen meslek etiği ilkelerine tarihi süreçte Mezopotamya'da, Hammurabi Kanunlarında rastlamaktayız. Fakat buna bir meslek etiği normu kazandıran şüphesiz Hipokrat olmuştur.[46]

Günümüzde eski metinle sadece bir isim bağlantısı kalmış olmasına rağmen, bir meslek etiği belgesi olarak anlam ve değerini korumaktadır.[47] Hekimlik tarihi kadar eski olan Hekimlik andı bir bakıma tıp etiğinin temelini oluşturmaktadır. Hekimlik andı bir bakıma kendi çağında içinde yer aldığı toplumun geçerli olan etik değerleri ifade etmektedir. Günümüzde de insanları ve toplumları içerdiği etik muhtevasıyla hala etkilemektedir. Bu ant, aynı zamanda hekimlerin etik değerlere verdikleri önemin bir göstergesidir. Hipokrat, kendi yaşadığı dönemin şartları dâhilinde, hekimlerin etik ödevlerinin neler olduğunu tespit etmiştir. Mesela; hekim, öncelikle hastasına zarar vermeyecek; sırlarını paylaşmayacak, hastasının ölümüne neden olacak ilaç vermeyecek, düşük yaptırmayacak, mesaneden taş almayı uzmanına bırakacaktır vb.[48]

Hekimlik, insanı merkeze alan bir uğraşıdır. Hekim-hasta ilişkisinde meslekî ilke ve normlara uygun tutum ve davranışların sergilenebilmesi ancak bu sorumluluğu bir ödev bilinciyle üstlenmekle gerçekleşebilecektir. Antik Yunan'da

---

[45] İlhan Kutluer, "Câlînûs,", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, ss.32-34, s. 33.

[46] M. Cemil Uğurlu, "Hipokrat", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, C. 50, S. 2, 1997, ss. 67-78, s. 77.

[47] Serap Ş. Pelin, "Hekim Andının Evrimi", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, C. 2, S. 1, 1994, ss. 3-7, s. 6.

[48] Uğurlu, a.g.m., s. 77.

Hipokrat'ın hekimler için öngördüğü etik sorumluluklar, kendi döneminin şartları dâhilinde belirlenmiştir. Şüphesiz bu ilkelerin en bilineni "*primum non nocere*" (öncelikle zarar verme) ifadesidir. Bu ilke daha sonraki dönemlerde bu mesleğin en öncelikli hayata geçirilmesi gereken etik ilkesi olarak tanımlanmıştır.[49]

Avrupa'da 12. yy.dan itibaren akademik eğitim kurumlarının kurulmasıyla birlikte tıp eğitimi sistemli bir yapı kazanmıştır. Bu süreçte hekimlerin mesleki uygulamalarında bir denetim mekanizması arayışları neticesinde, dönemin Rönesans felsefesinin ana eğilimine uygun olarak Hipokrat Andı'nın bir etik belge olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Batı dünyasında 19. yy.dan itibaren gelişen yeni sosyo-ekonomik ve bilimsel anlayış doğrultusunda, Hipokrat Andı'ndan hareketle, dönemin kendi şartları doğrultusunda, hekimlerin etik sorumluluklarını belirleyen yeni metinler üretilmiştir.

Hipokrat kendi döneminde hekimlerin belli başlı etik yükümlülüklerini, hasta karşısında neler yapmaları veya yapmamaları gerektiğini belirlemiştir. Yukarıda işaret edildiği gibi, hekim; öncelikle hastasına zarar vermeyecek, hastasının sırlarını kimseyle paylaşmayacak, onun ölümüne neden olacak bir uygulamanın içerisinde bulunmayacak, her işi kendi meslek erbabının yapmasına özen gösterecektir. Bu yönüyle bu ilkeler doğrultusunda eylemde bulunan bir hekim kendi mesleğinin gerektirdiği etik sorumluluğa, normlara uygun davranmış olacaktır. Dolayısıyla bu ilke ve normlar hekim-hasta ilişkisinin etik paradigmasını düzenlemektedir.

5- Yeni Gelişmeler ve Etiğin Tıp Bilimindeki Önemi

Etik, günümüzde pek çok tartışmanın öbeğinde yer almaktadır. Günümüzde etiğin artan bir hızla felsefe dışında farklı ilim dalları içerisinde bir uzmanlık alanı olarak belirginlik kazandığını görmekteyiz. Bilimin ilerlemesi, modern toplumlarda ortaya çıkan yeni gelişmeler etik disiplininde de karşılığını bulmuştur. Klasik ahlâk literatürünün içerisinde yer almayan veya çok kısa değinilen pek çok etik konu, günümüzde etik disiplininin içerisinde ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Bilim ve etik ilişkisinde her iki alan arasında yapı itibariyle bir farklılık söz konusudur. Bilimlerin olgulara yönelik tespit, tarif ve açıklamaya yönelik yapısına karşın, etik; değerlendirme, değer biçme, ödev bildirme gibi yaklaşımıyla ayrılmaktadır. Bundan dolayı olgu ile değer arasındaki ilişkinin niteliği ve mahiyeti sorgulanmalıdır. Çünkü etik felsefesinin en önemli problemi olgu değer ilişkisi, ahlâkî değerler problemidir. İnsan yapısı itibariyle bağlantı kurduğu her varlığı bir değer dünyasına yerleştirmektedir. İnsan sürekli değerler üreten bir varlıktır. Bu değer üretme insanın ilgili olduğu tüm varlık sahalarını kapsamaktadır. Günümüzde çevre etiğinden, tıp etiğinden, siyasi etikten, spor etiğinden, vb. birçok

[49] Erdem Aydın, *Tıp Etiği*, Güneş Tıp Kitabevi, Ankara 2006, s. 13.

konulardan söz edilmekte ve etik incelemeler, güncel sorunlar üzerinde geçmişte olduğundan daha fazla durmaktadır. Bundan dolayı etik, günümüzde bir bakıma multi disipliner bir araştırma sahası haline gelmiştir. Dolayısıyla günümüz etik alanında yapılacak herhangi bir çalışma, insanın maddî ve manevi çevresiyle olan ilişkilerini eski çalışmalara oranla daha geniş bir boyutta ele almak durumundadır.

Tıp teknolojisinde yaşanan gelişmeler, kullanılan ileri teknolojinin ortaya çıkardığı yeni durum etiğin alanını da genişletmiştir. Özellikle biyoetik sahasında, sağlanan teknolojik gelişmeler bağlamında bu problemlerin arttığı gözlemlenmektedir. Mesela genetik müdahaleyi haklı kılacak, meşruiyetini sağlayacak, yasaklanmasını veya uygulanmasını tesis edecek uygulamalara hangi ölçütler içerisinde izin verilebilir. Tarihi süreçte örneklerini gördüğümüz kötü uygulamalardan hareketle, belli bir ırkın gen haritasının çıkarılması, tek tip insan yetiştirmeye yönelik girişimler nasıl engellenebilir? Bunun kökten yasaklanması durumunda bazı hastalıkların önlenmesi ortadan kalkacağı için hangi koşullarda genetik taramaya ve müdahaleye izin verilmelidir? Organ nakli etik midir? Hangi koşullar içerisinde izin verilebilir? Sağlıklı bir insanın organları kendi rızası ile de olsa zarar verme ihtimaline rağmen alınabilir mi? Benzer şekilde, büyük masraf gerektiren hemodiyaliz Tedavisi için sıra bekleyen binlerce hasta bulunurken önceliği kime, hangi ölçütler içerisinde vermek gerekir? Ayrıca yaşam destek ünitelerine bağlı olarak, yoğun bakım uygulanan hastalara yaşam desteğinin hangi koşullar içerisinde sürdürülüp sürdürülemeyeceği gibi konular bu bağlamda önem taşımaktadır. Yaşam destek tedavilerinin ne kadar süre ile devam edeceğine karar verme sorumluluğu hekimleri baskı altına almaktadır. Ayrıca ötenazi, etik ve hukuk açısından üzerinde tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bir konudur. Dolayısıyla bu süreçte tıp etiğinin, hukuk ile olan ilişkisini ve bağlantısını geçmişe göre daha da geliştirmiştir. Yasal yaptırımlara duyulan ihtiyaç, etik ilkelerin birer hukuk normuna dönüştürülmesini gerekli kılmıştır. Gelişen tıbbi teknolojilerin ortaya çıkardığı unsurlar, ölüm kavramının klasik anlamına yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu gelişmeler dinî ve etik pek çok tartışmaları doğurmuştur. Kürtajın yasallaşması beraberinde hayatın ne zaman başladığı, anne karnındaki bir çocuğun hayatını kimin, hangi meşru sebepler içerisinde sonlandırmaya karar vereceği gibi tartışmaları ortaya çıkarmıştır.

Anne rahmi yerine, laboratuarda petri kabında çocuk yapmak etik midir? Bir çocuğu dünyaya getirme kararının aile ortamı dışında sadece annenin isteğiyle gerçekleşmesi etik midir? Kiralık anne, sperm bankası gibi maddi çıkar ilişkileri içerisinde geleneksel yapısından koparılıp bir ticari meta haline dönüşen çocuk sahibi olma yolları ne kadar etik olabilir? Suiistimallerin önüne geçmek için ne türden tedbirler almak gereklidir. Bir ülkede geçerli yasal düzenlemelere, engellemelere rağmen küreselleşen dünyada bir başka ülkede kolayca ulaşılabilir olmanın önüne nasıl geçilebilir. Bu türden kararlarda bölgesel ve evrensellik düzeyinde nasıl ortak bir konsensüs tesis edilebilir? Ayrıca gelişen teknolojik imkânlarla birlikte hasta kayıtlarının ve ilaç bilgilerinin elektronik ortamda

tutulması ve bunun paylaşıma açılması yine yukarıda zikredilen meselelerde olduğu gibi etik tartışmaları doğurmuştur.

Görüleceği üzere bu sorunlar sadece gelişen tıp teknolojisinin cevap getirebileceği bir bilimsel sorun olmanın ötesinde, insanı, onun etik yönünü vurgulayan bir tartışma alanını belirginleştirmektedir. Etik ve bilim ilişkisindeki yaşanan sorunların büyük bir kısmı tıp dünyasında ortaya çıkan bilimsel ve teknolojik gelişmelerle ilgilidir. Gelişen teknolojik imkânlar bazı yeni gelişmelere kapı açmıştır. Bu gelişmelerin günlük hayatımızda olumlu pek çok yansımalarını görmemiz mümkündür. Gen teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, yeni tedavi metotları şüphesiz hayata yansıyan olumlu gelişmelerle insanları derinden etkilemektedir. Fakat gen kopyalanması örneğinde olduğu gibi bilimde "*teknik olarak yapılması imkân dâhilinde olanlar*" ile "*izin verilebilir olanlar*" arasındaki sınırı net olarak ortaya koyabilmek şüphesiz *ahlâkî sorumluluk* duygusu ile hareket etmeyi zaruri kılmaktadır.

Tepe'ye göre bilimsel ve teknolojik gelişmeler karşısında iki tür yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisine göre "Bilimde uyulması gereken tek kural, yapılabilir olanın yapılmasıdır." Bu yaklaşım etik kaygıların bilime set çekmesini istemeyen, bilimi önceleyen bir yaklaşımı belirginleştirmektedir. İkinci yaklaşım ise "insan kopyalama" gibi teknolojik imkânların kullanımını insan yaşamına ve değerine karşı bir eylem olarak tanımlayarak, bu gibi eylemlerin arkasındaki ahlâkî niyetlerin de göz önüne alınmasını talep eden, etik duyarlılığı önceleyen yaklaşımdır. Tepe'ye göre bu ve benzeri tartışmalarda ve genetik müdahalelerde '*neyi nereye kadar yapmaya izin vardır?*' türünden sorulara genel bir yanıt verilemez. Ona göre yapılması gereken tek tek, somut durumlarda, bu sorunun yeterli bilgiye sahip olarak incelenmesidir. Aksi halde sonuç alınamayacak bir entelektüel tartışmaya zemin açılmış olacaktır.[50] Kanaatimizce bilgi eylem ilişkisini önceleyen böylesi bir tutum etik değerlendirmelerin daha sağlıklı bir zeminde sürdürülmesine de olanak verecektir.

Bu değerlendirmeler ışığında vurgulanmalıdır ki tıp ve sağlık hizmetleri sadece teknik-bilimsel bir yönü değil, aynı zamanda ve daha önemli olarak sosyal, etik yönü olan bir hizmet alanını ifade etmektedir. Bu olgu tıp sahasında çalışan insanların ortalamanın üzerinde bir etik ve ahlâkî-değer yargısı anlayışına sahip olması zaruretini göstermektedir. İnsanlar arasındaki ilişkilerin kaotik bir yapıdan uzak inşası ancak etiğin, hayatın her alanında öne çıkması ile sağlanabilecektir.

Günümüzde gelişen teknolojiler ve tekniklerin ortaya çıkardığı problemler, çağın getirdiği çeşitli sorunlar felsefe-tıp arasında yeni ortak araştırma sahalarını, problemleri çözmede işbirliği yapmaları sürecini de beraberinde getirmiştir.

[50] Harun Tepe, "Etik", ed. İ. Kuçuradi - D. Taşdelen, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 96.

Tıp etiği, hekimin hastayla olan ilişkisinde ve tıbbi uygulamalarda karşı karşıya kalacağı olgular karşısında, karar almada, bir takım etik ilkeler üzerinden hareket eder. Bugün kabul gören Metodolojide kullanılan 4 temel ilke ise şunlardır:[51]

a) **Yarar İlkesi** (Benefience): Faydalı ol (utilis esse) mottosuyla ifade edilen bu ilkeye göre tıp bilimi, hastanın iyiliğini, yararını temele alan kutsal bir meslektir. Bu yaklaşım doğrultusunda, hekim kendisini insanların iyiliğine ve faydasına, sağlığına kendisini adamış bir kişidir. Bu ilke en yüksek faydayı sağlama ve yarar ve zararın dengelenmesi olarak iki boyutu içermektedir. Tek amaç, tedavi ve hastaların iyileşmesi, hastanın yararını göz etme, hastaya yakın ilgi göstermedir.

b) **Zarar Vermeme İlkesi** (Non-maleffience): Öncelikle zarar verme (primum non nocere), bilinen en eski tıp etiği ilkesi ilkesidir. Hipokrat yemininden bugüne tıp etiğin merkezinde yer alır. Bu ilke hastaya gereksiz müdahalede bulunmama, başarısı kanıtlanmamış tedavi yöntemlerini uygulamamayı içermektedir.

c) **Özerklik ve Aydınlatılmış Onam İlkesi** (Autonomi): Özerklik, başkalarının haklarına saygılı olmayı, hekim-hasta ilişkisinde zarar vermemeyi amaçlayan paternalist bir tutum içinde olmaktır. Aydınlatılmış onam, bireyin özerkliğine saygıyı duymayı, hastaya kendisine uygulanacak işlemi açıklamayı, tedavinin yararları ile muhtemel zararları ve tehlikeleri hakkında bilgi vererek uyarmayı ve böylelikle hastanın makul bir tercih gerçekleştirmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

d) **Adalet İlkesi** (Justice): Adalet ilkesi, tıpta kaynakların herhangi bir ayrımcılığa gitmeden bütün insanların eşit biçimde yararlanabilmesidir.

Tıp etiği konusunda önem verilmesi gereken hususlardan biri de hiç şüphesiz yukarıda değindiğimiz hekim andıdır. Çünkü hekim andı, hekim-hasta, hoca-öğrenci ilişkisini belirleyen mesleki bir düzenleme olmasının yanı sıra, mesleki etik ilkelerin de bir ifadesidir. Bu andın tarih içerisinde farklı muhtevalar kazandığı bilinmektedir. Tıbbın kendi gelişiminin yanı sıra farklı sahalardaki toplumsal, dinî, ekonomik gelişmelerde andın muhtevasının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.[52] Bundan dolayı günümüz tıp etiğinin önemli yönlerinden birini oluşturan bu andın küresel süreçte ortaya çıkan yeni etik problemler karşısında güncellenmesi, gözden geçirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Tıp etiğinin en önemli unsuru insanın ahlâkî duyarlılığını geliştirmeyi hedeflemesidir. Bu yönüyle diğer meslek etiği alanlardan ayrılmaktadır. İnsanlarda bir davranış değişimini (*character transformation*) gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

---

[51] Cevizci, *Uygulamalı Etik*, s. 80-86.

[52] Serap Şahinoğlu Pelin-Yaman Örs, "Tıp Evrimi ve Hekim Andı", *Türk Tıp Tarihi Kongresi III.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1993, s. 168.

Onun neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği üzerinde durmaktadır.[53] Diğer felsefe alanlarında, mesela siyaset felsefesinde insanın daha iyi vatandaş olmasını veya sosyal organizelere katılmasını sağlamak gibi pratik gayeler göz önünde tutulmayıp, bilgilendirme unsuru öne çıkmaktadır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi modern tıbbi gelişmeler insanın ahlâkî yargılarda bulunurken doğru tercihte bulunmasının imkânını geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan tıp etiği, tıp sahasında yer alan bütün ilişkileri kuşatıcı bir olguyu kendi içerisinde barındırmaktadır.

Etik teorilerin tıp sahasındaki olgulara uygulanabilirliği ayrı bir problem alanını oluşturmaktadır. Çünkü yukarıda işaret edildiği gibi etik sahasında birbirinden farklı pek çok kuram söz konusudur. Etik kuramlar, farklı perspektifleri ve temellendirmeleri içermektedir. Bu husus kendisini en açık biçimde tıp etiğinin alt dallarından biri olan, klinik etik araştırmalarında göstermektedir. Klinik etik, doğrudan doktor-hasta ilişkilerindeki sorunlara eğilmekte ve kuralları, ilkeleri incelemektedir. Konuya işaret eden Mark Sullivan, XX. yüzyıldaki klinik biyoetik uygulamaların tek bir etik teoriye bağlı kalmakla sürdürülemeyeceğini savunmaktadır. Ona göre klinik etik uygulamalarda somut durumların gerektirdiği farklı etik tercihlere yer verilmelidir.[54] Fakat tıpta teknolojik yeniliklerin transfer edilmesi bir sorun doğurmazken farklı etik teorilerin farklı toplumsal zeminlerdeki uygulanma pratiği aynı ölçüde başarılı olamamaktadır. Farklı etik teoriler ve uygulamadaki sorunlar hekimin etik bilgisini ve duyarlılığını gerekli kılmaktadır. Çünkü her toplumun birbirinden farklı kültürel, dini, ahlâkî değerlere sahip olduğu açık bir husustur. Evrensellik ve yerellik arasındaki değer çatışkıları ve gerilim şüphesiz ahlak kişisi olarak hekimin benimsediği değerleri hayata geçirmesinde sorumluluk duygusuyla hareketini zaruri kılmaktadır.

Tıp etiği konusunda, özellikle Dünya Tıp Birliğinin (DTB) hazırladığı ve farklı tarihlerde gerçekleştirilen toplantılar, özellikle 1964 Helsinki Bildirisinin üzerinde yapılan değişikliklerle güncellenen etik ilkeler, uluslararası düzeyde bir etik bilincinin oluşumu doğrultusunda yürütülen çabaların önemli bir göstergesidir. Fakat yukarıda vurguladığımız gibi tıp bilimi ve biyoetik ile ilgili meselelerde yaşanan gelişmeler, farklı disiplinlerdeki uzmanların, geniş bir boyutta artan katkısını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bu çalışmaların kendi özgün değerlerimizi öne çıkaracak katkılar getirmesi de zorunlu gözükmektedir. Çünkü etik konusunda farklı kültürel ortamların, dinlerin yaklaşımları birbirinden çok ayrı olabilmektedir. Mesela Katolikler ile Protestanların arasında doğum kontrolü, kürtaj gibi meselelerde birbirinden ayrı görüşler ortaya koyulabilmektedir. Bunun

[53] Michael L. Gross, "Medical ethics education: to what ends?", *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 7, 4, p. 387-397.

[54] Mark D. Sullivan, "Ethical Principles in Pain Management", *Pain Medicine*, Volume 1, Number 3, 2000, s. 274-278.

için bu süreçte ortaya çıkan etik sorunların çözümü, kendi kültürel kimliğimize, ahlâkımıza ait değerlerle sağlanacak katkıyı zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan tıp etiği normları, üzerinde kendi ahlâkî değerlerimizin de somutlaştığı belgeler olmalıdır.

Sonuç

Meslek etikleri, bir mesleğin uygulanmasındaki etik kodları içeren etik belgelerdir. İş hayatında ortaya çıkan ahlâkî problemleri ve etik ikilemleri çözüme kavuşturmak açısından büyük öneme sahiptir. Meslek etikleri, mesleki uygulamaların belirli normlar üzerinden standart ilkelere kavuşturulmasında ve meslek onurunun muhafazasında etkin bir rol üstlenmektedir. Meslek etikleri, mesleki pratiklerin, uygulamaların ahlâk açısından değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Etik değerler insan eylemlerinde somutlaşırlar. Etik ilkeler, eylemlerin gerekçelerini, biçimini, formunu oluştururlar. İnsan rasyonel bir varlık olmasının yanı sıra duyguları, hisleri, arzuları olan bir varlıktır. Dolayısıyla insan eylemlerinde bu iki yönünün çatışkısı ve gerilimiyle eylemektedir. İnsan, değer dünyasıyla biyolojik yapısının sınırlarının dışına çıkmaktadır. Bundan dolayı ahlâk bir insan başarısıdır. İnsanın bu iki yönünü, bütüncüllüğünü göz ardı eden her yaklaşım insanın anlam bütünlüğünü parçalamış olacaktır. Varlık-bilgi-değer arasında parçalayıcı olmayan bütüncül bir bakış açısı insanı ve onun anlam dünyasını doğru kavramaya götürecektir. Bu açıdan meslek etiği ilkeleri, insanı kendi bütüncüllüğü ve anlam dünyası ile kavramaya ve inşa etmeye çalışan değerler manzumesidir. İnsan sadece düşünen, bir akıl varlığı değildir. İnsan, aynı zamanda duyguları, iradesi, inancı olan bunlarla eyleme yönelen bir varlıktır. Varlık-bilgi-değer'den, bilgi-değer-eylem'e yöneliş insanı bu bütüncüllüğü ile kavramaktan geçmektedir.

Etik değerler ve ilkeler kişinin eylemlerine kaynaklık eder. Bu açıdan meslek etiğinin ilkelerini içselleştirmiş meslek mensupları gerek niyetlerinde gerekse eylemlerinde bu ilkelerin somut tezahürlerini hayata geçirirler. Niyet ve eylem bütünlüğünün öne çıkması bu ilkelerin sadece bir hukuk normu olmadığının göstergesidir. Meslek etiği ilkeleri, doğruluk, dürüstlük, adalet, saygı, hoşgörü vb erdemlerin toplumsal hayata yansıtılması ve korunması için ortaya konulan meslekî davranış ilkeleridir. Meslek etiği ilkeleri, kişinin düşünme tarzını ve etkileşimde bulunduğu çevreyle olan ilişkilerini düzenlemektedir. Bu bağlamda meslek etiği ilkeleri insanın doğal çevresini bir ahlâkî çevreye dönüştürmesidir. Bir başka ifadeyle yaşadığı dünyayı etik değerler bağlamında inşasıdır.

Etik davranışların şekillenmesinde etkili olan ilkelerin belirginlik kazanmasında farklı kaynakların etkili olduğunu belirtebiliriz. Bu bağlamda kültürel değerlerin, hukukun, ahlâkî geleneklerin yanı sıra; inançların, vicdanın,

sorumluluk duygusunun, vb. unsurların bu ilkelerin şekillenmesinde etkili olduğunu ifade edebiliriz. Bilgi bakımından ilerleme, ahlâkî ilerlemeyi asla zorunlu kılmaz. Mesela mesleğinin gerektirdiği bütün bilgi donanımına sahip olan bir kişi, mesela bir hekim, bu uzmanlığını sadece maddi kaygıları gözeterek gerçekleştiriyorsa burada mesleğin ruhuna uymayan bir şeylerin bulunduğunu ifade edebiliriz. Bu açıdan meslek etiği bir mesleğin uygulanırken hayata geçirilmesi, insanlar arası ilişkilerde bulunması gereken temel etik kodları belirlemektedir. Bu konuda Platon'un "iyiyle ilgisi kurulmamış bir bilginin bir anlamı olamayacağı" görüşünü hatırdan çıkarmamak gereklidir.

Bu bağlamda tıp etiği, bir meslek etiği olarak, günümüzde yaşanan baş döndürücü gelişmelerle yeni muhteva ve boyutlar kazanmaktadır. Uygulamalı etiğin bir dalı olarak tıp etiğinin gerek kapsam gerekse çeşitlilik olarak kazandığı boyutlar, geçmişten günümüze uzanan çizgide öneminden bir şey kaybetmediğini göstermektedir. Bu bağlamda "Hipokrat Andı"nın hekimlik mesleğindeki önemini hatırlamak yeterlidir.

Bu konuda üzerinde durulması gereken önemli bir husus da tıp alanında ortaya çıkan etik ikilemlerin tıp ilerleyişinin önünde bir engel teşkil etmemesidir. Aksine yeni gelişmeler tıp etiğinin kapsamını genişletmekte ve canlı tutmaktadır. Etik ilkeler ve normlar bu bağlamda yol göstericidir. Tıp-etik ilişkisinde korunması gereken en önemli ilkenin insan sağlığına zarar vermeme, adalet ve suiistimallere engel olunmasının olduğu belirlenebilir.

Birbirinden farklı değerlendirmelerin, teorilerin söz konusu olduğu tıp etiği alanında doğru etik değerlendirmelerde bulunmak ancak bu konudaki kapsamlı çalışmalarla mümkün olabilecektir. Tıp teknolojilerini ithal ettiğimiz gibi etik teorilerin kendi bünyemize dâhil edilmesi yeni pek çok problemin oluşumuna zemin hazırlayabilecektir. Bu açıdan bir hekimin dini ve ahlâkî hassasiyetleri dikkate almaması ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Farklı kültür dünyalarına mensup olan insanların hayata bakışları, hayat ve ölüm telakkileri, sahip oldukları din ve etik telakkileri doğrultusunda birbirinden ayrı olabilir. Bundan dolayı her toplumun kendi tıp etiğini şekillendirmesi ve etik kurullarının bu doğrultuda çalışmalarda bulunması bir zaruret olarak görülebilir.

İnsan eylemlerinin, mesleki değerler üzerinden incelenmesi, değerlerimizin farklı bir bakış açısıyla analizine imkân sağlamaktadır. Bu açıdan meslek etiği ilkeleri, değerlerimiz açısından önemli bir tartışma alanın oluşturmakta ve o mesleğe ilişkin problemler üzerinden etik alanını zenginleştirici bir literatürün oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bilimsel ve teknolojik gelişmeler, etik teoriler üzerinden, değerlerle uygunluk veya kabul edilebilirlik açısından gözden geçirilerek etik yargı ve analizlerle kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmektedir. Bu bağlamda etik, meslek etikleri bağlamında hesap verebilirlik ve davranış üzerinden somutluk kazanmaktadır.

Sonuç olarak, belirli meslek dallarının etik bakış açısıyla ele alınması, meslek dalına yönelik etik ilkeler oluşturulması çabası, o meslek dalının kimliğini ve etkinliğini güçlendiren bir olgudur.

KAYNAKÇA

▪ MATHEW, S- SİMİTH, Gerald Birney, *A Dictionary of Religion and Ethics*, Ed. by. Shalier s-, London, 1921.

▪ AYDIN, Erdem, *Tıp Etiği*, Güneş Tıp Kitabevi, Ankara 2006.

▪ AYDIN, İnayet, *Akademik Etik*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2016.

▪ BAYAT, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, İzmir 2003.

▪ CEVİZCİ, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.

▪ CEVİZCİ, Ahmet, *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul 2013.

▪ DURAK, Nejdet- İrğat, Muhammet, "Değersizleşme ve Yabancılaşma Bağlamında Tüketim Ahlakı ve İnsan", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2016, C. 2, S. 3, s. 75-88.

▪ DURKHEIM, Emile, *Meslek Ahlâkı*, Çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.

▪ ERDEMİR, A. Demirhan, *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa 1996.

▪ "Ethics: Metaethics, Normative Ethics, Applied Ethics", *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, Page 1/9, http://www.utm.edu/research/iep/e/ethics.html, e.t. 15.07.2018.

▪ FİLİZÖZ, Berrin, "Etik ve Etiğe İlişkin Temel Kavramlar", İşletme Etiği, Ed. Zeyyat Sabuncuoğlu, Beta Basım Yayım, İstanbul 2011, ss. 1-38.

▪ GALENOS, "Erdemli bir Hekimin Filozof Olması Gerekir", Çev. Mübahat Türker Küyel; Erdem, 4/1, Ankara 1988, ss. 501-524.

▪ GROSS, Michael L., "Medical Ethics Education: to what Ends?", *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 7, 4, p. 387-397.

▪ GRÜNBERG, David, "Uygulamalı Etik ve Aristoteles'te Etik-Retorik İlişkisi", *I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı*, ODTÜ Felsefe Bölümü, Ankara 2003, s. 207-210.

▪ HARRİS, John, *Bioethics*, Oxford University Press, New York 2001.

▪ HATEMİ, Hüsrev, "Etik, Tıbbi Etik ve Deontoloji", *Medikal Etik*, İstanbul 2001.

▪ HEİMSOETH, Heinz, *Ahlâk Denen Bilmece*, Çev. Nermi Uygur, İstanbul 1978.

▪ KEKLİK, Nihat, *Türk-İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, İstanbul 1987.

▪ KIYAK, Yahya, *Lectures on Medical Ethics*, İstanbul 1987.

▪ KOCA, Suat, "Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 57:2 (2016), ss.121-135.

▪ KOSLOVSKİ, Peter, "Etik ve Hekimlik Sanatı", Etik ve Meslek Etikleri içinde, Yay. Haz. Harun Tepe, Ankara 2000.

▪ KUTLUER, İlhan, "Câlînûs," TDV İslam Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul 1993, ss.32-34.

▪ KÜKEN, A.Gülnihal, "Endüstri Devrimi Öncesinde Çalışma Ahlâkı ve Endüstri Devrimi", Felsefe Dünyası, Sayı: 23, Kış 1997, ss. 187-199.

▪ KÜYEL, Mübahat Türker, "Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 12, ss. 67-75, Ankara 1988.

▪ ÖRS, Yaman, "Biyotıp Etiği ve Felsefenin Sınırları", *Etik ve Meslek Etikleri* içinde, Haz. Harun Tepe, Ankara 2000.

▪ ÖZDEMİR, Süleyman, "Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlâkı Çalışmalarına Genel Bakış", *İşletmelerde İş Etiği*, Ed. Sabri Orman-Zeki Parlak, Sosyal Yayınlar, İstanbul 2009, ss.301-336.

▪ ÖZDEN, Ömer, *Ahîlik ve Erzurum*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

▪ PELİN, Serap Şahinoğlu - Örs, Yaman, "Tıp Evrimi ve Hekim Andı", Türk Tıp Tarihi Kongresi III., Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1993.

▪ PELİN, Serap Ş., "Hekim Andının Evrimi", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, C. 2, S. 1, 1994, ss. 3-7.

▪ PİEPER, Annemarie, *Etiğe Giriş*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994.

▪ SARI, Nil, "Hekim-Hasta İlişkilerinde Güven Bunalımı ve İhmal Edilen Erdemler Ahlâkının / Etiğinin Önemi", *Uluslararası Katılımlı 3. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kongre Kitabı*, C. 1, Bursa 2003, ss. 3-13.

▪ SULLIVAN, Mark D., "Ethical Principles in Pain Management", *Pain Medicine*, Volume 1, Number 3, 2000, s. 274-278.

▪ TEPE, Harun, *Etik ve Metaetik*, T.F.K.Y., Ankara 1992.

▪ TEPE, Harun, "Etik", ed. İ. Kuçuradi-D. Taşdelen, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011.

▪ *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Ed. Robert Audi, Cambridge Univesity Press, 1996.

▪ UĞURLU, M. Cemil, "Hipokrat", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, C. 50, S. 2, 1997, ss. 67-78.

▪ URAL, Şafak, "Epistemolojik açıdan Değerler ve Ahlâk", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 4, Ankara 1998, ss. 41-49.

▪ ÜLGENER, Sabri F., *İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981.

Medical Ethics in Terms of the Possibilities and Functions of Professional Ethics*

Nejdet DURAK**

Abstract

Moral, within the process of historical development, take part among both theoretic and practical subjects of philosophy. Moral, at the same time, is one of the most prominent values of religions, law, and society without the philosophy. Moral philosophy is a philosophical discipline which examines these values. Ethics is the philosophy of moral. Ethics remains important without losing its currency within the present philosophical disciplines. In order to find a solution for ethic problems which arose within the present labor life, ethic principles, and codes are needed. Professional ethic codes determines professional ideals, norms, professional execution standards and what kind of sanctions might be imposed in case of violation of these codes. Medical ethics is a discipline which aims to determine the professional norms in the fields of medicine and health, to evaluate the scientific and practical studies, manners and behaviors with respect to good and bad in terms of ethics and to find solutions for the moral dilemmas. One of the most prominent research subjects which practical ethics deal with is medical ethics. In this study, to emphasize the importance of medical ethics in context of ethic possibilities and boundaries of professional ethic norms and to examine the medical ethics within the framework of ethic theories are aimed. In this context, via the concepts like "ethic", "medical ethics", "deontology" and "bioethics", the entity of primal ethic and epistemological problems, approaches to the solutions of these problems, and the principals, rules and value judgments like "principal of benefit", "principal of not to harm", "autonomy and principle of Informed consent" and "principal of justice" are dealt with.

Keywords: Ethics, moral, professional ethics, medical ethics, deontology, virtue

Meslek Etiği İmkân ve İşlevi Açısından Tıp Etiği

Özet

Ahlâk, tarihi gelişim süreci içerisinde, felsefenin hem teorik, hem pratik konuları arasında yer almaktadır. Ahlâk, aynı zamanda felsefenin yanı sıra dinlerin, hukukun ve toplumun en önemli değerlerinden biridir. Ahlâk felsefesi kendisine bu değerleri konu edinen felsefe disiplinidir. Etik, ahlâk felsefesidir. Etik, günümüz felsefe disiplinleri

* This paper is the English translation of the study titled "Meslek Etiği İmkân ve İşlevi Açısından Tıp Etiği" published in the 9th issue of *İlahiyat Akademi.* (Nejdet Durak, "Meslek Etiği İmkân ve İşlevi Açısından Tıp Etiği", *İlahiyat Akademi*, sayı: 9, Haziran 2019, p. 103-128.)

** Prof. Dr., Süleyman Demirel, Faculty of Divinity, School of Philosophy and Sciences of Religion, Dep. of Philosophy History, Academic Member, nejdetdurak@sdu.edu.tr.

*** The paper in Turkish should be referred to for citations.

içerisinde güncelliğinden hiçbir şey kaybetmeksizin önemini korumaktadır. Günümüzde çalışma hayatı içerisinde ortaya çıkan etik sorunlara çözüm üretebilmek için etik ilke ve kodlara gereksinim vardır. Meslek etiği kodları mesleki idealleri, normları, mesleki uygulama standartlarını ve bunların ihlal edilmesi durumunda ne gibi yaptırımlar uygulanabileceğini belirlemektedir. Tıp etiği, tıp ve sağlık alanındaki mesleki normların belirlenmesini; bilimsel ve pratik çalışmaların, tutum ve davranışların iyi ve kötü yönünden, etik açısından değerlendirilmesini ve ahlâkî ikilemlerin çözüme kavuşturulmasını hedeflemektedir. Uygulamalı etiğin ele aldığı en önemli araştırma konularından biri tıp etiğidir. Bu çalışmada meslek etiği normlarının imkân ve sınırları bağlamında tıp etiğinin önemini vurgulamak ve tıp etiğini, etik kuramlar çerçevesinde incelemek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda "etik", "tıp etiği", "deontoloji" ve "biyoetik" gibi kavramlar üzerinden başlıca etik ve epistemolojik problemlerin neler olduğu, bu problemlerin çözümüne yönelik yaklaşımlar; "yarar ilkesi", "zarar vermeme ilkesi", "özerklik ve aydınlatılmış onam ilkesi" ve "adalet ilkesi" gibi ilke kural ve değer yargıları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, ahlâk, meslek etiği, tıp etiği, deontoloji, erdem

Introduction

Business ethics is a branch of applied ethics. This concept was reviewed under the title of "social responsibilities of companies" before, but business ethics was regarded as a separate discipline with the efforts made to form "code of ethics," "ethics committee," and "in-service ethics training" in mid-tier and large-scale companies particularly after 1960. This process has been significantly affected by the significant positions of businesses in the social structure and attributing importance to business ethics. Accordingly, business ethics reviews the moral values, principles and norms to be followed by businesses in their environments where they operate financially and socially. Moral liabilities and responsibilities of businesses toward their employees, customers, shareholders, and natural environment are reviewed in this regard.[1] According to Ülgener, *"economic ethics"* reflect the norms, values, and beliefs to be followed while *"economic ideology"* indicates the total of movement rules.[2]

Business ethics is a concept that arises from the implementation of moral theories and principles to business activities. "Business ethics reviews the ethical aspects of behaviors in product/service production and distribution phases and on organizational and personal/employee levels, and it covers the rules guiding these behaviors. Business ethics, also referred to applied ethics, is also called company ethics, firm ethics or commercial ethics."[3]

---

[1] Süleyman Özdemir, "Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlâkı Çalışmalarına Genel Bakış", İşletmelerde İş Etiği, Ed. Sabri Orman-Zeki Parlak, Sosyal Yayınlar, Istanbul 2009, pp.301-336, p. 306.

[2] Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Pub., Istanbul 1981, p. 21.

[3] Berrin Filizöz, "Etik ve Etiğe İlişkin Temel Kavramlar", İşletme Etiği, Ed. Zeyyat Sabuncuoğlu, Beta Pub., Istanbul 2011, pp. 1-38, p. 19.

Business ethics covers three basic research fields; "professional ethics," "work ethics," "business organizations ethics". [4]

Considering this classification, "business ethics" covers reviewing the working and business-related behaviors and attitudes of people who live in a social structure. "Business organizations ethics" covers the entire ethical principles of an institution rather than the personal aspects. Therefore, all businesses performing activities in economy have their specific moral principles, values and norms.[5]

This research field defined certain concepts such as business ethics, professional ethics, working ethics, similar economy ethics, commercial ethics, employers' morals, and craftsman's ethics is reviewed under the philosophy of ethics. These fields holistically make the ethical principles and responsibilities in professional life more distinctive.

According to Pieper: Business ethics constitutes a sub-field of applied ethics, and it aims to combine the ethical principles of a good life with the demands of economic actions such as efficiency, usefulness, and revaluation. Accordingly, business ethics presents an ideology including ethical evaluation and criticism of an economic attitude in a perspective prioritizing the social benefits instead of personal interests.[6]

Business ethics generally focuses on determining the correct and wrong actions at workplaces and performing the correct actions. Moreover, it reviews the management manner, establishment of management, encouragement of employees in participating in decision-making process, evaluating employees' performances, fulfilling the responsibilities regarding the customers, establishing the conditions for fair competition with rival companies, and developing behaviors sensitive to environment pollution in accordance with business ethics. Principles of business ethics serve the purpose of forming a value-based awareness that would help solve such issues. Another aim is to solve the issues and dilemmas in the professional life.[7]

Thus, it is possible to state that business ethics is a topic that has had different meanings and importance throughout history and that has concerned people and organizations. It should be noted that the importance of business ethics and problems examined in this filed have increased with the increase in the number of occupations performed professionally.

According to Aydın, ethical codes of a profession are sufficient to preserve, develop, and maintain the prestige of that profession. In addition, ethical principles

[4] Süleyman Özdemir, ibid., p. 304.
[5] Süleyman Özdemir, ibid., p. 305.
[6] Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, Ayrıntı Pub., Istanbul 1999, p. 90-91.
[7] Pieper, ibid., p. 91-92.

provide legality and legitimacy to professional practices. Another significant aspect to be added to these is to determine a promise regarding the society by specifying the ethical codes and standards regarding the professional practices. Therefore, it is understood that business ethical codes are quite significant for ensuring and protecting honor and effectivity of these professional practices.[8] Ethical codes can be defined as the ethical ideals that should be followed by the members of a profession while performing their jobs.

According to Durkheim, professional ethics is the result achieved by a certain group. This sort of ethics can exist as long as it is protected by this group. Durkheim states that business ethics limits personal bias and forces people to abide by certain behavioral manners. Therefore, business ethics ensures standardization between the members of a professional group by eliminating differences regarding understanding, perception, and behaviors toward moral principles of that profession. Thus, professional ethics is limited with the members of the profession in a narrower sense.[9] People are assigned duties and responsibilities due to their characteristics fitting their professions.

Ethical codes of a professional practice are presented either through written documents or prayers and oaths in the historical development process. While prayers are the expressions of gratitude to or assistance from God, which are related to performing duties properly and developing professional skills, oaths are the promises made to fulfill certain professional responsibilities.[10] "*Hippocratic Oath*" is the oldest known oath.

Certain professional rituals are defined as the indicator of adapting to professions or possessing the moral characteristics of these professions. For example, the ritual of "shed," which means tying a belt in Ahi tradition, is indicated as becoming professionally competent in a certain profession or learning a profession thoroughly. It is believed that the person who has embraced shed will stay away from all kinds of moral evils and will turn to virtues.[11] Ülgener states the following: "…the moral system of any period does not present its norms as if they are prepared in the system itself no matter how closed this moral system is to the outer world; this system may base these norms on a set of values and ideas from the past or from the current environment… Combining these norms in a broad system while eliminating the differences, improving the aspects that need revisions, making the new structure fit the claims, and replacing harmful norms with the new ones constitute the difficult and significant aspect of any jobs undertaken.

[8] İnayet Aydın, *Akademik Etik*, Pegem Akademi Pub., Ankara 2016, p. 56.
[9] Emile Durkheim, *Meslek Ahlâkı*, trans.: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, p. 11-12.
[10] Aydın, ibid., p. 56.
[11] Ömer Özden, *Ahîlik ve Erzurum*, Bilge Kültür Sanat Pub., Istanbul 2017, p. 43.

Therefore, the presence of moral systems indicates that values and ideal elements are accumulated in time and combined in a difficult manner."[12]

As understood from the statements above, it is possible to review the functions of professional ethical codes from two aspects. The first of these is ensuring that people of a certain professional group have knowledge and competencies regarding that profession. This also makes the aspect, which differentiates the professional ethics from the general moral rules, distinctive. Knowledge and competency regarding a certain profession represents an additional responsibility regarding the performers of that profession. Ethical codes serve the purpose of preserving, developing and ensuring the currency of current professional knowledge as well as establishing the professional competencies and necessary educational conditions. The status of such a professional field and service quality regarding the society can be preserved and developed in this way. This fact also guides the individuals in developing standard practices among the members of a professional group.[13]

The second point regarding the function of ethical codes includes the values, duties, responsibilities, and merits regarding the professional practices. Ethical codes help professionals develop personal moral awareness. Values regarding the professional ethics influence and trigger the internal awareness of an individual with an external force. Ethical codes guide people in solving the issues seen in professional practices with duties and merits.[14] The most significant aspect of ethical codes is the presence of norms and rules determining "what should exist." The contradiction between the "present" and "to be present" an individual experiences as a moral creature makes the merit or non-goodness as a result of tensions and preferences. From that perspective, ethics is a humanly achievement. It is possible to evaluate professional ethical codes as the norms contributing to the moral development of people in this regard.

Three dimensions catch attention in the environment where professional ethics is present. The first of these is related to the characteristics which should be possessed by the members of a certain professional group. The second is following the traditional behaviors/teaching principles required by a certain profession while learning about that profession. An individual of a certain profession group adapts to the traditional principles and ethical norms required by that profession. While performing his profession, this individual obtains bias in accordance with the behavioral principles set for the relevant professionals. The third aspect regarding the professional ethics is the contact between the personal and professional values, and social values, which is beyond the personal and professional values. This is the

[12] Ülgener, ibid., p. 52.
[13] Aydın, ibid., p. 57.
[14] Aydın, ibid., p. 58.

stage where people fulfilling the professional principles use these for the benefit of society and share their professional and personal characteristics with society. This stage brings professional ethical principles to the ground where these principles are integrated with society.[15] To sum up, it is "the transformation of skills forming the essence of a profession into a social skill set."

Theories and practices regarding professional ethics are reviewed under the applied ethical discipline in the present time. Applied ethics is a discipline that aims to solve the moral issues and dilemmas seen in daily life within a certain set of moral theories and norms. Applied ethics is a field of research that includes different orientations and foundations, including investigations on a specific profession such as medicine and ethics, as well as broader research areas such as environmental ethics. Great changes in modern life and wars, scientific and technologic developments, industrialization, increase in information and concerns regarding the social and natural environment brought up the ethical dilemmas and issues to be solved into agenda in the 20th century. In addition, the concept of an identity crisis catching attention with the transition from traditional social structure to modern and postmodern society made it necessary to review the concrete reflections based on alienation and depreciation in regard to human-action-value relationship.[16] Ethical dilemmas are seen in cases where ethical norms cannot provide adequate guidance due to the conflicts between values and rights. This fact has been effective for ensuring that applied ethics becomes distinctive as a separate discipline.[17]

According to Cevizci, one of the most effective factors for the development of applied ethics as a discipline is the economic and sociological development of new service sectors and professional branches in the 20th century. The qualitative and quantitative development of new professional branches and fields of expertise in the industrialization period of the 19th century has been effective in the transformation of business ethics as the subject of applied ethics. Therefore, professional ethics is among the most important and prioritized subjects of applied ethics.[18]

This process has changed the meaning and context of professional fields such as teaching or medicine which can be regarded as the fields of traditional professions. For example, the development of modern medicine dates back to the 19th century, but the development and activities of health and education services as

[15] A. Gülnihal Küken, "Endüstri Devrimi Öncesinde Çalışma Ahlâkı ve Endüstri Devrimi", Felsefe Dünyası, issue: 23, Winter 1997, pp. 187-199, p. 188.
[16] Nejdet Durak-Muhammet İrğat, "Değersizleşme ve Yabancılaşma Bağlamında Tüketim Ahlâkı ve İnsan", *İlahiyat Akademi Dergisi*, Year: 2016, V. 2, I. 3, pp. 75-88, p. 77
[17] Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik*, Say Pub., Istanbul 2013, p. 18.
[18] Cevizci, ibid., p. 22.

the fields which can benefit all sections of the society date back to the early 20th century.[19]

According to Grünberg: "Applied ethics is an art teaching how to perform successful ethical practices, and it is the science or discipline theoretically reviewing ethical practices."[20] Accordingly, applied ethics is divided into two main sections. The first of these constitutes professional ethics while the second reflects ethical discussions regarding concrete moral problems which are called "ethics of problems".[21]

Modern scientific and technological developments and reflection of these to professional practices should not be reviewed solely with objective production-related results. Moreover, these professional groups and practices are reviewed and revised through ethical decisions and analyses.

To sum up, the rules and principles to be followed by the people performing the professional practices constitute the professional ethics. Accordingly, it is not possible to review professional ethics separately from ethics and ethical theories.

1- Ethics and Ethical Theories

Ethics, one of the oldest philosophical disciplines, is still discussed as one of the most popular field of philosophy in the present time. Other scientific fields increasingly cooperate with this discipline, which was only a subfield of philosophy in the past.

Ethics is generally the ideological movement regarding the field of morals. It is a field of philosophy examining the issues related to the ethical behaviors in personal and social lives.[22] According to Pieper, ethics does not generate moral rules. Instead, it creates speeches, research, and philosophical discussions regarding the morals. It is included in the analyses regarding the ethical decisions and statements, and it interprets how these decisions are formed through a different point of view. Philosophy of ethics examines the essence, roots, basic concepts, suggestions, decisions, and social significance of ethics, and it theoretically reviews the values of people and society.[23]

The concept of ethics is derived from the Greek term *"ethos" meaning "character" "quantity" and "habit"* Ethics is the activity of thinking over morals without serving as an exact definition of morals. From that point of view, ethics is

---

[19] Cevizci, ibid., p. 22.
[20] David Grünberg, "Uygulamalı Etik ve Aristoteles'te Etik-Retorik İlişkisi", I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı, METU Department of Philosophy, Ankara 2003, p. 207-210, p. 207
[21] Cevizci, ibid., p. 25.
[22] *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, ed. Robert Audi, Cambridge Univesity Press, 1999, p. 284-285.
[23] Pieper, ibid., p. 29.

defined as a discipline reviewing the moral actions in accordance with logical principles of moral actions by determining the benevolent and malevolent behaviors. Therefore, in addition to reviewing the moral rules that have been formed in a certain social set or time, ethics examines what ethical principles are without depending on a certain social concept and process and what the principles and criteria enabling us to choose one among different ethical principles could be.

Another term used for ethics is "moral". This term arises from the Latin term *mores* meaning quantity, and it is used to reflect the customs, traditions, and moral decisions determining benevolent and malevolent actions or facts. There is no etymological difference between the concepts of *ethos* (ethics) and *mos* (morals). However, use of both terms indicates that they have common characteristics, and they are used to reflect different facts.[24] However, the Turkish term "moral" is used to mean optimism, pessimism or whether one is in a good mood. The concept of moral is used to indicate the moral actions and practices while ethics means theoretical morals or philosophy of ethics. "*Moralis*" means customs, traditions, habits, moral quality, acts and actions.[25] Accordingly, ethics is the philosophy of morals in that sense.[26]

The Turkish term "ahlâk (morals)" is derived from Arabic. "Moralis in classic terms and broadest sense is understood as 'humans' natal nature with deep roots', and it is defined as separate personality and characteristics of different people expressed with different terms such as nature, characteristics, humor, personality, quality of morals, and characteristics. Morals is personal, rather than being social, in this sense."[27] According to Heimsoeth, "Morals can be found in all aspects of our lives. Philosophers were not the ones who found morals; morals were present when philosophy was not even present... 'philosophy of ethics' is having philosophical approaches toward the concept of morals."[28] As understood from these definitions, ethics constitutes the conceptual and theoretical dimensions of morals. In different terms, the action of philosophically thinking over the concept of morals is named as ethics. Moreover, morals are based on the concept of characteristics from a linguistic point of view, which is different compared to ethics, and morals indicate the classic ethical ideology based on virtuousness more clearly.

Definitions in this subject indicate that ethics is defined as a sub-branch of philosophy which analyses certain concepts such as *duty, liability, responsibility,* and *merit,* stresses the moral statements regarding *goodness* or *fallaciousness,* or *good* and *bad,* examines the structure of moral actions, and aims to explain the nature of a

---

[24] Pieper, ibid., p. 30 et al.; Harun Tepe, *Etik ve Metaetik*, T.F.K. Pub., Ankara, 1992, p. 4-8; Şafak Ural, "Epistemolojik açıdan Değerler ve Ahlâk", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, I. 4, Ankara 1998, pp. 41-49, p. 43.
[25] Pieper, ibid., p. 31-32.
[26] Nihat Keklik, *Türk-İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, Istanbul 1987, p. 231.
[27] Suat Koca, "Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2 (2016), pp.121-135, p. 132.
[28] Heinz Heimsoeth, *Ahlâk Denen Bilmece*, trans.: Nermi Uygur, Istanbul 1978, p. 14.

good life. In other words, it is evaluated as the "practical philosophy" determined with two significant concepts such as *good* and *correct*, and it is formed through the researches regarding the concepts of good and correct and what is good and correct.[29]

Ethics and values are the particular information affecting our thoughts as well as social and personal behaviors, and influencing our perception toward the physical objects. Ethics focus upon the reasons and related factors regarding the actions. Values and ethics are two concepts that are closely related to one another. Ethics is among the parts in the world of values. People have integrated material and spiritual aspects. Therefore, their behaviors and actions should be evaluated in this integrity. Moreover, ethics have been enriched with new subjects and issues as an ethical philosophical discipline in the present time. Philosophers have brought different solutions based on their own ideologies to these ethical issues. In addition, they have stated their ideas over various grounds regarding different concepts such as good, bad, satisfaction, sorrow, merit etc.

Regarding the philosophy of ethics, it is a well-known fact that different groundings have been performed in the history of thought. Ethics of duty systematized by Immanuel Kant (d. 1804) and Utilitarianism Theory by Jeremy Bentham (d. 1832) and John Stuart Mill (d. 1873) are the two main modern medical ethics and bioethics subjects which have been discussed over time.[30] The ethical theories of the present time contain various groundings and differentiations. All of these ethical theories make their own approaches more distinctive considering the characteristics defined as the indicators of ethical values.

According to Cevizci, it is possible to divide the ethical theories, which we use to determine what is morally good-bad/correct-wrong, in two general categories. The first of these is theological ethics which claims that the primary criterion determining the value and correctness of moral actions is the results and purposes of these actions. The criterion of moral actions is determined based on the concept of value. The second of these theories is the deontological ethical theory which prioritizes the "*deontic*" concepts and claims that the criterion of moral actions is the correctness of actions and suitability to duties.[31]

In other words, theological ethics gives priority to evaluating the results of actions while the deontological approach claims that actions should be conducted based on certain principles as they are essentially correct. According to this approach, deontological theories make the formal criteria such as equality, objectivity, and universalizability more distinctive as the criteria of moral actions

---

[29] *A Dictionary of Religion and Ethics*, ed. by. Shalier Mathews-Gerald Birney Simith, London 1921, p. 152.

[30] Yaman Örs, "Biyotıp Etiği ve Felsefenin Sınırları", in *Etik ve Meslek Etikleri*, Ed. Harun Tepe, Ankara 2000, p. 61

[31] Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, Paradigma Pub., Istanbul 2002, p. 16.

while theological ethical theories serve based on the criteria such as happiness or satisfaction. Theological theories give priority to a purpose such as ensuring the greatest happiness for the most people at the point where deontological theories are based on one criterion or many criteria.[32]

In addition to this classification, we can examine the classic normative ethical theories under four main titles:[33]

> a) **Teleologism** or **Consequentialism:** The issue of "good at the highest degree" is reviewed in this group, and it is claimed that moral life of a person can only be understood through a final purpose. Results of moral actions and life are stressed in these ethical theories.
>
> b) **Deontologism** or **Ethics of Duty:** Ethical theories in this group focus upon the issue of "correct action", and they are defined through certain duties and responsibilities. A deontology is present for every profession, and this term has been identified with the concept of "medical deontology" determining the legal and moral responsibilities to be followed in professional medical practices.
>
> c) **Virtue Ethics:** Theories in this group are based on a "concrete characteristic," and it is claimed that moral actions can only be understood through personal characteristics.
>
> d) **Rights-Based Ethics:** These include the approaches based on the concept of *right* in accordance with the developments regarding the human rights.

Evidences indicate that ethics were presented in an ontological and cosmological manner in the Ancient Philosophy. Ethics were examined in a theological manner in Medieval Philosophy. Regarding Modern Philosophy, ethics were generally reviewed in an epistemological frame. Ethics have been based on the relationship between language and meaning particularly in the Anglo-Saxon world in a period covering the present time. Ethics in this approach called meta-ethics is defined as a metalanguage over normative ethical statements. Meta-ethics is defined as an analysis method examining the meanings of suggestions regarding the ethics and grounds of moral statements and normative orders. Meta-ethics and analytic approach defines the basic purpose in the philosophy of ethics as stressing the logical analyses of moral concepts, terms and suggestions. The purpose here is to indicate the structure of our moral statements and concepts through the logical and semantic analysis of ethical statements.[34] The presence of different groundings

[32] Cevizci, ibid., p. 17.

[33] Cevizci, *Etiğe Giriş*, p. 11 et al., Cevizci, Uygulamalı Etik, p. 42-43, 50, 56. et al.

[34] "*Ethics: Metaethics, Normative Ethics, Applied Ethics*", The Internet Encyclopedia of Philosophy, Page 1/9, Http://www.utm.edu/research/iep/e/ethics.html, e.t. 15.07.2018.

regarding ethics reflects the necessity of forming a social ethical paradigm in regard to medical ethics without neglecting the current values and approaches.

The new social, economic, political, and technological developments formed by modern and postmodern lifestyle constituted ethical evaluations of new and different moral issues compared to the past. The field of ethics has been enriched with these current discussions and analyzes. However, regardless of the period or time people live in, the material and spiritual existential characteristics determining the personality of an individual do not improve in parallel to the technological developments.

People have to reflect their own wills, responsibilities and merits as a moral creature in regard to their presences, abilities, and limits. The world of values formed by the issues of the present time is actually the merits and achievements of people. Considering the fact that morals is the achievement of people, it should be noted that each person interprets and materializes the values in accordance with their own consciences, cultures, and capabilities just like an artist adding his/her own style to his/her work. Accordingly, a humanly thought with specific characteristics that is dominantly indicated by all moral thoughts is present. Humans are the creatures observing values. They position every relevant subjects or objects in a world of values and transform them into a valuable subject or object.

The question *"who would decide what is moral*?" has been subject to different ethical groundings for doctors in the historical process of development. Therefore, the relationship between ethics and medicine should be reviewed in regard to ethical theories.

2- Medical Ethics as Professional Ethics

Uygulamalı etiğin ele aldığı en önemli araştırma konularından biri tıp etiğidir. It focuses on the liabilities and responsibilities of doctors toward the patients. Medical ethics aims to review the medical services along with patient ethics and social ethics from a moral and rational point of view based on the relationship between the doctors, patients and society.[35]

Medical ethics review medical behaviors, practices, and events from an ethical point of view. Therefore, evaluations such as good-bad, correct-wrong and approvable-non-approvable are present in solving the ethical issues seen in the medical field. Ethical evaluations are conducted through certain concepts such as "rights," "merit," "duty," "good-bad," and "benefits-losses."

As seen in many fields concerning people's lives, ethics is also significant for the medical practices. Accordingly, different grounding and theories are used to

[35] Cevizci, *Uygulamalı Etik*, p. 71-72.

solve ethical problems. Therefore, many theories have been proposed for examining and solving the ethical issues. In addition to the traditional merit ethics and happiness ethics, the pragmatic approach by John Stuart Mill and theories like Kant's normative ethics constitute the focus point of these discussions and searches for solutions.

Cevizci states the following: "The first and most significant concept making medical ethics a concept of business ethics can be regarded as medicine being a discipline or professional branch that includes science and art and that is directly related to human life."[36] In addition, determining the ethical principles and conducting discussions on the universality of these principles constitutes another aspect of the subject. Although there are many common aspects and similar points between medical ethics and bioethics, these disciplines cannot be degraded to one another. Medical ethics is closely related to bioethics as business ethics, but they are not synonymous. It is fair to state that bioethics is supported by two resources: medical ethics and the philosophy of ethics. Bioethics is an applied field of ethics. In addition to being a field of professional ethics, bioethics indicates a field of questioning or solution-seeking by focusing on the ethical dilemmas in medicine and science. [37] Bioethical studies give priority to ethical examinations regarding human life and health, and determine the principles determining the correctness and validity of the actions. Therefore, its field of research is broader than that of medical ethics. The concept of "bioethics" means "the ethics of living," and it contains the studies morally evaluating the human attitudes and behaviors toward the creatures.[38] New developments regarding the creatures all over the world obligate the ethical evaluations, analyses, and decision-making with the process of globalization. Bioethics expands its field of research with the issues that arise as a result of the developments and researches in modern medicine. All issues of humans from birth to death are in included in the field of interest of bioethics. The books on bioethics indicate that the number and context of ethical problems in this field is quite high and broad. Therefore, bioethical reviews cover the ethical review of moral attitudes and behaviors and possibilities in regard to biological and medical developments rather than serving as a business ethics. However, medical ethics focus on the responsibilities of medical personnel toward the patients, society, and colleagues as a business ethics. It examines the issues, values, possibilities, and dilemmas experienced by the medical personnel in professional practices. In short, medical ethics examine the value-related issues for medical professionals. It does not impose an integrated ethical concept. Instead, it examines how the answer can be found through open-ended questions. Accordingly, it is a method of rational analysis.

[36] Cevizci, ibid., p. 72.
[37] John Harris, *Bioethics*, Oxford University Press, New York 2001, p. 1 et al.
[38] Pieper, ibid., p. 88-89.

Another concept used in this field is deontology. Deontology meaning the ethics of duty consists of the Greek terms "*Deontos*" and "*Logos*" meaning duty. Professional ethics consists of the behaviors specific to professions as indicated in the first chapter. It indicates the "information on responsibilities" proposed by Bentham in the 19th century. Medical deontology focuses on the moral and legal issues arising from medical practices and approaches.[39] Deontology focuses on conveying a certain set of rules and performing actions in that regard while medical ethics contains the reviews toward the medical facts in regard to the philosophy of ethics.[40] In addition, deontology in a broader sense is a discipline covering the examinations toward the duty/responsibility-related information to be considered in professional practices and moral values and ethical rules. The aim is to answer questions such as "*what should be done*?" or "*what should not be done*?". Norms determined in this regard are the compulsory responsibilities to be unconditionally accepted by the members of professional groups. These norms can be determined as a set of written professional principles or traditional integrated non-written principles and rules adopted by these professional groups. These principles are, in any cases, the normative fields of information to be followed and applied by these members. To sum up, the concept of "*Medical Deontology*" reflects the norms, rules, attitudes and behaviors doctors have to follow in their professional practices.

Medical ethics aim to determine how the value-related issues in the medical practices are reviewed on the local and universal level. Regarding the problem of whether there is a necessity to permit any performable actions in the medical researches and practices, medical ethics cover certain processes such as limiting the research and practices, forming norms and giving education in this regard.

Matters constituting the medical ethics arose from the technological developments that occurred between 1945 and 1965. Discoveries such as antibiotics, antihypertensives, antipsychotics, and cancer drugs were commonly used in this era. Moreover, successful cardiac and neurological operations and organ transplant operations were developed in this period. In addition, practices such as life support services, dialysis treatments, cardiac pacemakers, and ventilation support were put into effect. These facts caused medical technology to be dominantly distinctive and ensured that scientific studies yielded successful results through new methods. These developments ensured that doctors worked more effectively, and brought new ethical discussions that were not seen in previous periods to the agenda. The relationship between ethics and medicine becomes clear at this point because ethical evaluations interpret the results achieved by medicine outside the borders of hospitals and laboratories. Therefore, it becomes possible to eliminate the issue called expert blindness. Moreover, providing new insights to medicine and questioning the scientific effectiveness in a theoretical frame also becomes possible.

---

[39] A. Demirhan Erdemir, *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa 1996, p. 5.
[40] Hüsrev Hatemi, "Etik, Tıbbi Etik ve Deontoloji", *Medikal Etik*, Istanbul 2001, p. 2–3.

Another significant aspect of the issue to be considered is formed by the new working fields formed by this combination. Science or particularly the field of medicine provides new fields of research to philosophy with the specific scientific developments and problems. New technologies provided a new dimension to the meaning and nature of the concept of death, and gene technologies brought new fields of discussion and ethical problems into agenda. In other words, the field of medicine has developed an agenda in which new medical subjects cannot be regarded separately from philosophy and ethics, and subjects have been enriched in this regard. Scientific data determine the content of philosophical activities. In other terms, results yielded by science determine a new paradigm which cannot be separate from philosophy.

Other aspects to be considered in the relationship between ethics and medicine indicate that using only certain scientific theories is not sufficient in understanding the effectiveness of science, and that the approaches of the scientific society formed by scientists should be considered as also stressed by Thomas Kuhn. The members of this society have a common language, values, and educational backgrounds. Therefore, these should be considered in understanding science, science-philosophy relationship and medicine-ethics relationship.

3- Why are "Ethics" Necessary for Doctors?

Morals are essential for wherever people are. Therefore, being a medical expert does not only refer performing the professional actions in the best way possible but also benefiting from the technological developments in the best manner possible. It also indicates the combination of information and actions regarding moral values which become clear in the relationships between people. Humans are moral creatures as noted above. Therefore, any actions including humans contain a moral aspect. In other terms, medicine and ethics clarifies the ground where philosophy and medicine match.[41]

Hippocrates (460-377 BC) and Galen (130-210 AC) have been referred by the Islamic and Western world for centuries due to their ideas regarding medical ethics. Galen states that doctors need philosophy and morals to perform their jobs effectively. In his work named *Ho ti Aristos Hiatros Filosofos (A Virtuous Doctor Should be a Philosopher)*, he holistically examines medicine, morals and philosophy. Galen states that any person planning to be a doctor should learn philosophy first. According to this approach, one should be a philosopher first to be a doctor. Doctors closely know the philosophical matters such as logic, nature, and morals. Galen also emphasizes the moral values that people should have for medical

---

[41] Peter Koslovski, "Etik ve Hekimlik Sanatı", in *Etik ve Meslek Etikleri*, Ed. Harun Tepe, Ankara 2000, p. 35; Nil Sarı, "Hekim-Hasta İlişkilerinde Güven Bunalımı ve İhmal Edilen Erdemler Ahlâkının / Etiğinin Önemi", *Uluslararası Katılımlı 3. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kongre Kitabı*, v. 1, Bursa 2003, pp. 3-13, p. 12-13.

education. According to him, a doctor is a person who can control himself/herself, who has honor, who does not indulge in pleasures and property, who is fair, and who is equipped with moral merits. Galen defines the relationship between medicine and philosophy over the concept of morals. Medicine, according to him, is not a field that is conducted without certain moral values.

He also states that doctors should know the field of logic and be experienced in this regard because logic provides doctors the information to be used in separating the disease types and selecting the correct treatments to be used against these diseases. Doctors who have logic-based capabilities and use these capabilities correctly can conduct proper evaluations and comparisons in medical issues. According to Galen, doctors who make necessary assumptions for the classification and treatment of diseases can be named as philosophers when they do not act without seeking material benefits while adding moral values to their lives and acquiring a spiritual competency. Galen strictly stresses the merit of justice in his works. According to him, a person possessing this merit also has all merits. This approach indicates that he also had the understanding that merits represent a unity.[42]

Galen advises those who plan to receive medical education to learn philosophy and be a philosopher before acquiring professional experiences and skills. According to Galen, people receiving such an education will employ logical thinking and philosophical ideology while fulfilling the requirements of their professions. The greatest gain from such an education would be moral values, such as controlling the self and refusing to focus on material gains, along with the professional experiences. Therefore, the person gaining expertise in medicine would give priority to the ethical dimensions of his/her attitudes and behaviors.[43] Accordingly, Galen defines the combination of morals and philosophy from the perspective of a doctor, who is also a philosopher, while expressing the values a doctor should possess to perform his/her job. Galen states that doctors are the people who are morally role models.[44]

Galen considers the moral characteristics suiting the above-mentioned etymological definitions instead of the deontological approaches on which the modern professional ethics is based. He stresses a moral concept based on classic merit doctrine. He positions the psychological perspective to the center of morals as seen in the Islamic moral doctrines.[45]

---

[42] Mübahat Türker-Küyel, "Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, v. 32, issue: 12, Ankara 1988, pp. 67-75, p. 71.

[43] Küyel, *ibid.*, p. 72.

[44] Küyel, *ibid.*, p. 70-71.

[45] İlhan Kutluer, "Câlînûs,", *TDV İslam Ansiklopedisi*, v. 7, Istanbul 1993, pp. 32-34, p. 33.

The history of medical ethics defined by Galen over the characteristics of doctors has gained new dimensions throughout history. The developments in medicine and developments seen in closely-related disciplines such as biology, and emergence of new problems and discussion subjects regarding the medical ethics and bioethics have caused such a transformation. The efforts and technologic and scientific studies conducted for people to live a healthy life have constituted the main factor for the emergence of ethical dilemmas.

Certain developments in the field of medicine have provided a dimension to the relationships between medicine and ethics. Ethical discussions of the present time occur in relation to practice-related issues more, and each issue seen in daily life and is considered to include an ethical dimension turns into a subject of practice-related ethics.

4- "Hippocratic Oath" as an Ethical Document

The principles of business ethics determining behaviors suiting medical ethics have been seen in Mesopotamia and Codes of Hammurabi. However, Hippocrates was the person who turned medical ethics into a business ethics norm.[46]

Although it is only related to the name of the old text in the present time, it preserves its meaning and value as a professional ethics document.[47] Hippocratic Oath, which is as old as the history of medicine, constitutes the basis for the medical ethics. The Hippocratic Oath represents the valid ethical values of society, where this oath is present, in a sense during its era. It still affects people and societies with its ethical content in the present time. This oath is also the indicator of the significance doctors attribute to ethical values. Hippocrates determined what the ethical duties of doctors are considering the conditions of the era he lived. For example, doctors should not harm their patients, share patients' secrets, prescribe drugs that would cause the patients to pass away and perform any procedures that would cause miscarriage, and they should leave the procedure of removing stones from the bladder to the experts.[48]

Medicine focuses on people. The responsibility in the field of medicine should be undertaken by considering it as a duty in order to display attitudes and behaviors suiting the professional principles and norms in the relationship between doctors and patients. The ethical responsibilities set by Hippocrates for the doctors in Ancient Greece were determined in accordance with the conditions of the era.

---

[46] M. Cemil Uğurlu, "Hipokrat", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, v. 50, I. 2, 1997, pp. 67-78, p. 77.

[47] Serap Ş. Pelin, "Hekim Andının Evrimi", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, v. 2, issue: 1, 1994, pp. 3-7, p. 6.

[48] Uğurlu, ibid., p. 77.

The most popular one of these principles is certainly "*primum non nocere*" (first, do not harm). This professional principle was defined as the prioritized ethical principle to be fulfilled later in the next periods.[49]

Medical education has gained a systematized structure with the establishment of academic educational institutions since the 12th century. In this process, as a result of the search for a control mechanism in the professional practices of physicians, it has made the Hippocratic Oath stand out as an ethical document in accordance with the main tendency of the Renaissance philosophy of the era. New texts determining the ethical responsibilities of doctors were generated in accordance with the new socio-economic and scientific perceptions developed in the Western world after the 19th century and in line with the Hippocratic Oath and conditions of the era.

Hippocrates determined certain ethical principles for doctors and what they should do or avoid regarding patients in his era. As noted above, doctors should not harm their patients first, share patients' secrets, or do anything that could cause the patients to pass away, and they should make every effort to leave a procedure to its expert. A doctor performing actions in line with these principles would act in accordance with the ethical responsibility and norms of his/her profession. Therefore, these principles and norms organize the ethical paradigm of the relationship between doctors and patients.

5- New Developments and Importance of Ethics in the Field of Medicine

Ethics is in the core of many modern discussions. It is clear that ethics has been rapidly reviewed as a field of expertise in the scientific fields other than philosophy. Development of science and new developments seen in modern societies have their equivalents in the discipline of ethics. Many ethical issues that are not included in the classic moral literature or that are briefly assessed are generally presented in the ethical discipline of the present time.

There is a difference between the structure of both fields in the relationship between science and ethics. Ethics has certain aspects such as evaluation, valuation, and duty notification whereas other scientific fields have structures for determining, describing, and explaining the facts. Therefore, the quality and nature of the relationship between facts and values should be questioned because the most significant issue of ethical philosophy is the problem regarding the relationship between the facts and values, and regarding the moral values. Humans position any subjects or objects they contact in a world of values. Humans are the creatures that always generate values. This value generation process covers all fields present where people are active. Many subjects including environmental ethics, medical

[49] Erdem Aydın, *Tıp Etiği*, Güneş Tıp Kitabevi, Ankara 2006, p. 13.

ethics, political ethics, and sports ethics are mentioned today, and ethical reviews focus upon the modern issues more compared to the past. Thus, ethics has turned into a multi-disciplinary research field in the present time. Any study to be performed in the ethical field has to review humans' relationships with material and spiritual environment in a broader sense compared to previous studies.

The developments in medical technology and the new phase formed by advanced technology used expanded the borders of ethics. These problems seem to have increased in the field of bioethics in line with the technologic developments. For example, which criteria can be considered for the practices that will justify the genetic interventions, ensure their legitimacy, and prohibit or permit these practices? Considering the bad practices we saw in the past, how can the practices for preparing the gene map of a certain race or interventions toward raising a single human type be prevented? In the event that these criteria are totally prohibited, under what conditions should genetic scanning and interventions be permitted as certain diseases will continue existing? Is organ transplant procedure ethical? Under what conditions can this procedure be permitted? Can the organs of a healthy person be removed for transplant procedure even upon that person's approval despite the possibility of mismatch? Similarly, who should have the priority in receiving the hemodialysis treatment, which is quite expensive, and under what conditions should this priority be attributed? Another important aspect in this context is whether and under which conditions life support will continue to be provided to the patients supported with life support units in intensive care units. Doctors feel the pressure of the responsibility regarding how long the life support treatments will continue. Moreover, the issue of euthanasia is a subject where harsh discussions regarding the ethical and legal aspects take place. Thus, this process has developed the relationship between medical ethics and law more than the past. The need for legal sanctions necessitated the transformation of ethical principles into legal norms. The elements arose from the developed medical technologies provided new dimensions to the classical meaning of the concept of death. These developments have generated many religious and ethical discussions. The legalization of abortion has generated discussions such as when life starts, who can decide to end the life of a baby in the womb, and which legitimate conditions and reasons that person can end the life of a baby.

Is it ethical to ensure a baby's growth in a petri dish rather than a mother's womb? Is it ethical that a child is born outside the family environment only through the mother's request? How ethical are the ways of having a baby such as surrogate motherhood or sperm banks which are transformed into a commercial meta within commercial relationships compared to the traditional structure? What kind of measures should be taken to prevent the abuses? How can the state of being easily accessed by a globalized country be prevented despite the legal regulations or preventions in force? How can a consensus at the regional and universal level be established for these decisions? With the new technological developments, keeping

patients' records and drug records in the electronic environment and opening this environment to access caused the emergence of ethical discussions as seen in the above-mentioned matters.

These issues clarify a field of discussion stressing the ethical aspect of people rather than acting as the scientific issues that can only be solved with the developing medical technology. Most issues experienced in the relationship between ethics and science are related to scientific and technologic developments. These developments have paved the way for new developments. They have many clear reflections to our daily lives. The developments in gene technologies and new treatment methods deeply affect human life with positive developments. However, as seen in the case of gene cloning, setting the clear border between "*those which are technically performable/generatabl*e" and "*those which are permissible*" makes it obligatory to act in line with the moral responsibility.

According to Tepe, two approaches are employed for scientific and technological developments. The first of these is "The only rule to be followed in science is to perform what is performable". This approach clarifies another approach that does not foresee ethical concerns setting the border of science and that gives priority to science. The second approach is the one that defines the use of technological developments such as "human cloning" as an action objecting to human life and values, that requires the moral intentions behind these actions to be considered, and that prioritizes the ethical awareness. According to Tepe, questions like '*what can be performed and how long can this action take*?' cannot be replied to with a general answer in these or similar discussions and genetic interventions. Tepe states that what should be done is to meticulously review whether this issue has sufficient details in concrete cases. Otherwise, an intellectual decision that could yield no results would emerge.[50] We are of the opinion that such an attitude prioritizing the relationship between information and actions will ensure conducting ethical evaluations on a more proper ground.

In the light of these evaluations, it should be emphasized that medical and health services are not only a technical - scientific aspect, but also more importantly a social, ethical aspect. This case indicates that people working in the field of medicine have to have the an above-average ethical and moral value judgment. The establishment of relationships between people far from a chaotic structure can only be ensured as ethics dominantly influences each area of human life.

The issues arising from the technologies and methods of the present time, and the issues of the modern time have generated new fields of research between philosophy and medicine and process of cooperation for solving these modern issues.

---

[50] Harun Tepe, "Etik", ed. I. Kuçuradi - D. Taşdelen, Anadolu Üniversitesi Pub., Eskişehir 2011, p. 96.

Medical ethics act in line with certain ethical principles in making decisions regarding the cases doctors may experience in their relationships with the patients and in medical practices. The four basic principles used in the methodology accepted today are as follows:[51]

a) **Principle of Beneficence:** According to this principle in which the motto *utilis esse (be beneficial)* is employed, the field of medicine reflects a special profession which focuses on patients' well being and benefits. In line with this approach, the physician is committed to the health and well-being of people. This principle consists of two dimensions: ensuring the greatest benefit and balancing the benefits and losses. The only purpose here is to heal the patients through correct treatments, to observe the patients' benefits, and provide them with care.

b) **Principle of Non-Maleficence:** Primum non nocere (non-maleficence) is the oldest known principle of medical ethics. It is at the core of medical ethics since the emergence of Hippocratic Oath. This principle includes avoidance from unnecessary interventions or treatment methods with no proven success.

c) **Principle of Autonomy and Informed Consent** (Autonomy): Autonomy is to have a paternalistic attitude that aims to respect the rights of others and not to harm the physician-patient relationship. Informed consent aims to respect the autonomy of the individual, to explain the procedure to be applied to the patient, to inform the patient about the benefits and possible harms and dangers of the treatment and thus to make the patient make a reasonable choice.

d) **Principle of Justice:** The principle of justice is the concept for all people to equally benefit from medical sources without any sort of discrimination.

One of the issues to be considered in medical ethics is definitely the Hippocratic Oath we mentioned above because the Hippocratic Oath is the professional regulation regulating the relationships between the patients and doctors, and medical professors and students, and it is the indicator of professional ethical principles. It is known that this oath has had different content in time. In addition to the developments in medicine, the social, religious, and economic developments have played a key role in shaping the content of this oath.[52] Therefore, it is obligatory to update or revise this oath, which constitutes one of the important aspects of modern medical ethics, considering the new ethical problems in the global process.

The most important aspect of medical ethics is aiming to improve people's moral awareness. Medical ethics differ from other professional ethics in this regard. It aims to ensure a transformation in people's characteristics. It also focuses on

---

[51] Cevizci, *Uygulamalı Etik*, p. 80-86.

[52] Serap Şahinoğlu Pelin-Yaman Örs, "Tıp Evrimi ve Hekim Andı", *Türk Tıp Tarihi Kongresi III.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Istanbul 1993, p. 168.

what people should do or avoid doing.[53] Regarding the other fields of philosophy, e.g. the political ethics, practice-based purposes such as ensuring that people are better citizens or they participate in social organizations are neglected, and the concept of information becomes distinctive in this regard. As noted above, modern medical developments aim to improve the possibility of making moral decisions and correct selections. Accordingly, medical ethics contains a fact that covers all sorts of relationships in the field of medicine.

The applicability of ethical theories to the cases in the field of medicine is a separate field of issue because as noted above, the field of ethics has many different theories. Ethical theories includes different perspectives and groundings, which can be seen in the research of clinical ethics, one of the sub-branches of medical ethics. Clinical ethics directly examines the issues in the relationships between doctors and patients, and it reviews the rules and principles. Mark Sullivan states that the clinical bioethical practices of the 20th century cannot be maintained by depending on a single ethical theory. According to him, different ethical practices required by the concrete cases of clinical ethical practices should be used.[54] However, transferring the technological innovations in medicine causes no issue while the practice of applying different ethical theories on different social grounds is not as successful. Different ethical theories and issues in practice necessitate ethical knowledge and awareness for doctors because it is clear that each society has its own cultural, religious, and moral values. Value-based conflicts and tension between universality and locality make it obligatory for doctors to act responsibly in actualizing the values they accept as ethical people.

The meetings regarding medical ethics, which have been conducted by the World Medical Association at different dates, and the ethical principles updated with the alterations on the Declaration of Helsinki (1964) are the significant indicators of the efforts made to form an ethics-based awareness at the international level. However, as stressed above, developments experienced in the matters related to medicine and bioethics obligate an increasing contribution from the experts of other disciplines. Moreover, another obligation is that these developments provide contributions that would clarify our own unique values because approaches of cultural environments and religions regarding ethics may be different. For example, there may be different opinions regarding the issues such as birth control and abortion among the Catholic and Protestant people. The solution of ethical issues obligates the contribution, which is to be achieved with our moral values, to our own national identity. Norms of medical ethics should be the documents which contain our concrete moral values.

---

[53] Michael L. Gross, "Medical ethics education: to what ends?", *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 7, 4, p. 387-397.

[54] Mark D. Sullivan, "Ethical Principles in Pain Management", *Pain Medicine,* v. 1, number: 3, 2000, p. 274-278.

Conclusion

Professional ethics reflects the documents including the ethical codes for performing a job. It is of great importance in terms of solving the ethical problems and ethical dilemmas that arise in business life. Professional ethics have an active role in transforming the professional practices into standard principles through certain norms and preserving the professional honor. Professional ethics make it possible to evaluate the professional practices in regard to morals.

Ethical values become concrete in people's actions. Ethical principles form reasons, manners, and form of actions. In addition to being a rational creature, humans also have emotions, feelings, and desires. Therefore, the contradiction and tension between these aspects are clear in humans' actions. Humans go out of their biologic borders through the world of values. Therefore, morals is a human achievement. Any approaches neglecting these aspects and integrity for people would distort the significant integrity of people. A holistic perspective toward creatures, information, and values would direct people to correctly perceive the others and their semantic world. Accordingly, the principles of professional ethics are the compilation of values aiming to understand people with their semantic world and build such a world. Humans are not the creatures that just think over matters. They also have emotions, feelings, will and beliefs, and they reflect these in their actions. Transition from presence-information-value to information-value-action can be achieved through perceiving people with such holism.

Ethical values and principles serve as the source of one's actions. Professionals who adopted the principles of professional ethics actualize the concrete manifestations of these principles in their intentions and actions. The distinctive combination of intentions and actions indicates that these principles are not just legal norms. Principles of business ethics are the reflections of certain merits such as trueness, honesty, justice, respect, toleration etc. to the social life and professional behavioral concepts formed to preserve these merits. Principles of professional ethics regulate the ideology of people and their relationships with the environment with which they also interact. Accordingly, the principles of professional ethics reflect the transformation of one's natural environment to a mora environment. In other words, these principles indicate the construction of a world in line with ethical values.

With the principles shaping the ethical behaviors and being distinctive in this regard, it is fair to state that different resources have been effective in this process. In addition to cultural values and legal and moral traditions; beliefs, conscience, feeling of responsibility, and similar concepts have also been effective in shaping these principles. Informational development never obligates moral development. For example, if a person, e.g. a doctor, who has all the necessary professional knowledge, performs his/her job only considering his/her material benefits, it is clear that there is something that does not fit the essence of the profession in this

case. Professional ethics determines the ethical codes to be followed while performing a job and to be included in the relationships between people. Plato's statement "the information that is not related to goodness cannot have a meaning" should be remembered in this case.

Therefore, medical ethics gain new contents and dimensions with the outstanding developments experienced today. Context and variety-based dimensions of medical ethics as a branch of applied ethics have not lost their importance throughout history. Thus, it is sufficient to stress the importance of "Hippocratic Oath" for the field of medicine.

Another significant issue to be emphasized here is the fact that ethical dilemmas in the field of medicine do not constitute an obstacle before the advancement of medicine. On the contrary, new developments broaden the context of medical ethics and keep it alive. Ethical principles and norms guide people in this regard. It is clear to state that the most significant principles to be preserved in the relationship between medicine and ethics are avoiding harm against human health, ensuring justice, and preventing abuses.

Performing correct ethical evaluations in the field of medical ethics where different evaluations and theories are present is possible only through the extensive studies on this subject. Inclusion of ethical theories to our structures just like the importation of medical technologies will pave the way for the formation of many new problems. Failure of a doctor in considering the sensitive religious and moral issues which may cause the emergence of serious problems. Perceptions of people from different cultural environments toward the life may differ in accordance with their views regarding life, death, religion, and ethics. Therefore, every societies' formation regarding their own medical ethics and operations of ethical boards in this regard can be considered obligations.

Examination of people's actions based on professional values enables us to analyze our values with a different point of view. Therefore, principles of professional ethics constitute a significant field of discussion regarding our values and contribute to the efforts to form a literature that enriches the field of ethics based on professional problems. In addition, scientific and technologic developments are revised in terms of acceptability and suitability to values through the ethical theories, and they are thoroughly checked with ethical statements and analyses. Accordingly, ethics gains concreteness through the concepts of accountability and behaviors in terms of professional ethics.

In conclusion, review of certain professional branches with an ethical point of view and efforts to form ethical principles regarding these branches are the elements that strengthen the identity and effectiveness of these branches.

REFERENCES

▪ MATHEW, S- SMITH, Gerald Birney, *A Dictionary of Religion and Ethics*, Ed. by. Shalier s-, London, 1921.

▪ AYDIN, Erdem, *Tıp Etiği*, Güneş Tıp Kitabevi, Ankara 2006.

▪ AYDIN, İnayet, *Akademik Etik*, Pegem Akademi Pub., Ankara 2016.

▪ BAYAT, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Izmir 2003.

▪ CEVİZCİ, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma Pub., Istanbul 2002.

▪ CEVİZCİ, Ahmet, *Uygulamalı Etik*, Say Pub., Istanbul 2013.

▪ DURAK, Nejdet- İrğat, Muhammet, "Değersizleşme ve Yabancılaşma Bağlamında Tüketim Ahlakı ve İnsan", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2016, v. 2, issue: 3, p. 75-88.

▪ DURKHEIM, Emile, *Meslek Ahlâkı*, trans.: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, Istanbul 1986.

▪ ERDEMİR, A. Demirhan, *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa 1996.

▪ "Ethics: Metaethics, Normative Ethics, Applied Ethics", *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, Page 1/9, http://www.utm.edu/research/iep/e/ethics.html, e.t. 15.07.2018.

▪ FİLİZÖZ, Berrin, "Etik ve Etiğe İlişkin Temel Kavramlar", İşletme Etiği, Ed. Zeyyat Sabuncuoğlu, Beta Pub., Istanbul 2011, pp. 1-38.

▪ GALENOS, "Erdemli bir Hekimin Filozof Olması Gerekir", trans.: Mübahat Türker Küyel; Erdem, 4/1, Ankara 1988, pp. 501-524.

▪ GROSS, Michael L., "Medical Ethics Education: to what Ends?", *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 7, 4, p. 387-397.

▪ GRÜNBERG, David, "Uygulamalı Etik ve Aristoteles'te Etik-Retorik İlişkisi", *I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı*, METU, Department of Philosophy, Ankara 2003, p. 207-210.

▪ HARRIS, John, *Bioethics*, Oxford University Press, New York 2001.

▪ HATEMİ, Hüsrev, "Etik, Tıbbi Etik ve Deontoloji", *Medikal Etik*, Istanbul 2001.

▪ HEİMSOETH, Heinz, *Ahlâk Denen Bilmece*, trans.: Nermi Uygur, Istanbul 1978.

▪ KEKLİK, Nihat, *Türk-İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, Istanbul 1987.

▪ KIYAK, Yahya, *Lectures on Medical Ethics*, Istanbul 1987.

▪ KOCA, Suat, "Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 57: 2 (2016), pp. 121-135.

▪ KOSLOVSKİ, Peter, "Etik ve Hekimlik Sanatı", in Etik ve Meslek Etikleri, Ed. Harun Tepe, Ankara 2000.

▪ KUTLUER, İlhan, "Câlînûs," TDV İslam Ansiklopedisi, v. 7, Istanbul 1993, pp. 32-34.

▪ KÜKEN, A.Gülnihal, "Endüstri Devrimi Öncesinde Çalışma Ahlâkı ve Endüstri Devrimi", Felsefe Dünyası, issue: 23, Winter 1997, pp. 187-199.

▪ KÜYEL, Mübahat Türker, "Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, v. 32, issue: 12, pp. 67-75, Ankara 1988.

▪ ÖRS, Yaman, "Biyotıp Etiği ve Felsefenin Sınırları", in *Etik ve Meslek Etikleri*, Ed. Harun Tepe, Ankara 2000.

▪ ÖZDEMİR, Süleyman, "Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlâkı Çalışmalarına Genel Bakış", *İşletmelerde İş Etiği*, Ed. Sabri Orman-Zeki Parlak, Sosyal Pub., Istanbul 2009, pp. 301-336.

▪ ÖZDEN, Ömer, *Ahîlik ve Erzurum*, Bilge Kültür Sanat Pub., Istanbul 2017.

▪ PELİN, Serap Şahinoğlu - Örs, Yaman, "Tıp Evrimi ve Hekim Andı", Türk Tıp Tarihi Kongresi III., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Istanbul 1993.

▪ PELİN, Serap Ş., "Hekim Andının Evrimi", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, v. 2, issue: 1, 1994, pp. 3-7.

▪ PİEPER, Annemarie, *Etiğe Giriş*, Ayrıntı Pub., Istanbul 1994.

▪ SARI, Nil, "Hekim-Hasta İlişkilerinde Güven Bunalımı ve İhmal Edilen Erdemler Ahlâkının / Etiğinin Önemi", *Uluslararası Katılımlı 3. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kongre Kitabı*, v. 1, Bursa 2003, pp. 3-13.

▪ SULLIVAN, Mark D., "Ethical Principles in Pain Management", *Pain Medicine*, v. 1, number: 3, 2000, p. 274-278.

▪ TEPE, Harun, *Etik ve Metaetik*, T.F.K.Y., Ankara 1992.

▪ TEPE, Harun, "Etik", ed. I. Kuçuradi-D. Taşdelen, Anadolu Üniversitesi Pub., Eskişehir 2011.

▪ *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Ed. Robert Audi, Cambridge Univesity Press, 1996.

▪ UĞURLU, M. Cemil, "Hipokrat", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, v. 50, issue: 2, 1997, pp. 67-78.

▪ URAL, Şafak, "Epistemolojik açıdan Değerler ve Ahlâk", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, I. 4, Ankara 1998, pp. 41-49.

▪ ÜLGENER, Sabri F., *İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Pub., Istanbul 1981.

أخلاقيات مهنة الطب من خلال منظومة الأخلاقيات العملية وواجباتها*

أ.د. نجدت دوراك **

ملخص:

تعد الأخلاق على مدار التطور التاريخي من بين الموضوعات النظرية والعملية لعلم الفلسفة. كما تعد الأخلاق إحدى أهم قيم الفلسفة وكذلك الأديان والقانون والمجتمع. وتعد فلسفة الأخلاق هي نظام فلسفي يتناول هذه القيم. وعليه يعد علم الأخلاق فلسفة أخلاقية. تحافظ الأخلاق على أهميتها دون أن تفقد أي شيء من فعاليتها ضمن ضوابط الفلسفة اليوم. وهناك حاجة اليوم للرموز والمبادئ الأخلاقية لنتمكن من إيجاد حلول للمشكلات الأخلاقية التي تظهر في الحياة العملية.

تحدد رموز الأخلاقيات العملية المثل والمعايير المهنية ومعايير الأداء المهني، والعقوبات التي يمكن تطبيقها في حالة انتهاك تلك المعايير.

تهدف أخلاقيات مهنة الطب إلى تحديد المعايير المهنية في مجال الطب والصحة، وتقييم الدراسات العلمية والعملية والسلوكيات والتصرفات من حيث صوابها وخطأها والجانب الأخلاقي، وحل المعضلات الأخلاقية. كما تعد أخلاقيات الطب واحدة من أهم الموضوعات البحثية التي تتناولها الأخلاق التطبيقية.

نهدف في هذه الدراسة إلى التشديد على أهمية الأخلاقيات الطبية في سياق الإمكانيات والحدود التي تقدمها معايير أخلاقيات المهنة، كما نسعى لتناول أخلاقيات الطب في إطار نظريات الأخلاق. وسنتناول في هذا السياق المشكلات الأخلاقية والمعرفية الأساسية من خلال مفاهيم مثل "الأخلاق" و"أخلاقيات الطب" و"الأخلاق الواجبة" و"الأخلاق البيولوجية" والمبادرات الرامية لحل هذه المشكلات والمبادئ والقواعد وأحكام القيم من قبيل "مبدأ المنفعة" و"مبدأ عدم الضرر" و"مبدأ الحرية والموافقة المسبقة" و"مبدأ العدل".

الكلمات المفتاحية: علم الأخلاق، الأخلاق، الأخلاقيات المهنية، أخلاقيات مهنة الطب، الأخلاق الواجبة، الفضيلة

Meslek Etiği İmkân ve İşlevi Açısından Tıp Etiği

Prof. Dr. Nejdet DURAK

Özet

Ahlâk, tarihi gelişim süreci içerisinde, felsefenin hem teorik, hem pratik konuları arasında yer almaktadır. Ahlâk, aynı zamanda felsefenin yanı sıra dinlerin, hukukun ve toplumun en önemli değerlerinden biridir. Ahlâk felsefesi kendisine bu değerleri konu edinen felsefe disiplinidir. Etik, ahlâk felsefesidir. Etik, günümüz felsefe disiplinleri içerisinde güncelliğinden hiçbir şey kaybetmeksizin önemini korumaktadır. Günümüzde çalışma hayatı içerisinde ortaya çıkan etik sorunlara çözüm üretebilmek için etik ilke ve kodlara gereksinim vardır. Meslek etiği kodları mesleki idealleri, normları, mesleki uygulama standartlarını ve bunların ihlal edilmesi durumunda ne gibi yaptırımlar uygulanabileceğini belirlemektedir. Tıp etiği, tıp ve sağlık alanındaki mesleki normların belirlenmesini; bilimsel ve pratik çalışmaların, tutum ve davranışların iyi ve kötü yönünden, etik açısından değerlendirilmesini

* هذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Meslek Etiği İmkân ve İşlevi Açısından Tıp Etiği" التي نشرت في العدد التاسع من مجلة الإلهيات الأكاديمية. (نجدت دوراك، أخلاقيات مهنة الطب من حيث إمكانيات ووظائف الأخلاقيات العملية، الإلهيات الأكاديمية، يونيو ٢٠١٩، العدد: ٩، ص ١٠٣-١٢٨).

** عضو هيئة التدريس بشعبة تاريخ الفلسفة قسم الفلسفة والعلوم الدينية بكلية الإلهيات جامعة سليمان دميرل: nejdetdurak@sdu.edu.tr.

*** من الواجب أن يستند في الإقتباس إلى المقالة التركية.

ve ahlâkî ikilemlerin çözüme kavuşturulmasını hedeflemektedir. Uygulamalı etiğin ele aldığı en önemli araştırma konularından biri tıp etiğidir. Bu çalışmada meslek etiği normlarının imkân ve sınırları bağlamında tıp etiğinin önemini vurgulamak ve tıp etiğini, etik kuramlar çerçevesinde incelemek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda "etik", "tıp etiği", "deontoloji" ve "biyoetik" gibi kavramlar üzerinden başlıca etik ve epistemolojik problemlerin neler olduğu, bu problemlerin çözümüne yönelik yaklaşımlar; "yarar ilkesi", "zarar vermeme ilkesi", "özerklik ve aydınlatılmış onam ilkesi" ve "adalet ilkesi" gibi ilke kural ve değer yargıları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, ahlâk, meslek etiği, tıp etiği, deontoloji, erdem

Medical Ethics in Terms of the Possibilities and Functions of Professional Ethics

Abstract

Moral, within the process of historical development, take part among both theoretic and practical subjects of philosophy. Moral, at the same time, is one of the most prominent values of religions, law and society without the philosophy. Moral philosophy is a philosophical discipline which examines these values. Ethics is the philosophy of moral. Ethics remains important without losing its currency within the present philosophical disciplines. In order to find a solution for ethic problems which arose within the present labor life, ethic principles and codes are needed. Professional ethic codes determines professional ideals, norms, professional execution standards and what kind of sanctions might be imposed in case of violation of these codes. Medical ethics is a discipline which aims to determine the professional norms in the fields of medicine and health, to evaluate the scientific and practical studies, manners and behaviors with respect to good and bad in terms of ethics and to find solutions for the moral dilemmas. One of the most prominent research subjects which practical ethics deal with is medical ethics. In this study, to emphasize the importance of medical ethics in context of ethic possibilities and boundaries of professional ethic norms and to examine the medical ethics within the framework of ethic theories are aimed. In this context, via the concepts like "ethic", "medical ethics", "deontology" and "bioethics", the entity of primal ethic and epistemological problems, approaches to the solutions of these problems, and the principals, rules and value judgments like "principal of benefit", "principal of not to harm", "autonomy and principle of Informed consent" and "principal of justice" are dealt with.

Keywords: Ethics, moral, professional ethics, medical ethics, deontology, virtue

مدخل:

تعد أخلاقيات العمل (business ethics) فرعاً من فروع الأخلاقيات التطبيقية. وفي الوقت الذي دُرس فيه هذا المفهوم في السابق تحت عنوان "المسؤولية الاجتماعية للشركات"، فقد تحول في الفترة التي تلت عام ١٩٦٠ على وجه الخصوص إلى نظام انضباط مستقل بذاته تحت عنوان "أخلاقيات العمل" مع وجود مساع تهدف لصياغة "المبادئ الأخلاقية" (code of ethics) و"اللجان الأخلاقية" و"التدريب الأخلاقي من أجل الخدمة" في الشركات المتوسطة والكبرى. ولا شك أن مما يلعب دوراً مهماً في هذا التطور هو تأثير وصول الشركات إلى مكانة مهمة داخل الهيكل المجتمعي واهتمامها بأخلاقيات العمل. وفي هذا السياق تتناول أخلاقيات العمل القيم والمبادئ والمعايير الأخلاقية التي ينبغي للشركة اتباعها على المستوى الاجتماعي والاقتصادي الذي تزاول فيه أعمالها. ويجري في هذا السياق دراسة الواجبات والمسؤوليات الأخلاقية التي تلتزم بها الشركة تجاه موظفيها وعملائها ومساهميها والبيئة الطبيعية[1]. ويرى عالم الاجتماع والاقتصاد التركي

(١) سليمان أوزدمير، "نظرة عامة على دراسات أخلاقيات العمل الأكاديمي في تركيا اليوم"، أخلاقيات العمل داخل المؤسسات، تحرير: صبري أورمان – ذكي بارلاك، منشورات سوسيال، إسطنبول ٢٠٠٩، ص: ٣٠١-٣٣٦، ص: ٣٠٦.

الراحل صبري أولجنر أن مصطلح "الأخلاق الاقتصادية" يحدد المعايير والقيم والعقائد التي يجب اتباعها، فيما يعبر مصطلح "العقلية الاقتصادية" عن إجمالي قواعد التحرك(٢).

تعد أخلاقيات العمل ظاهرة ظهرت عن طريق تطبيق النظريات والمبادئ الأخلاقية على أنشطة إدارة الأعمال. و"تهتم أخلاقيات العمل بالأبعاد الأخلاقية للسلوكيات على مستوى الفرد/ العامل أو المؤسسة في مراحل إنتاج المنتج أو الخدمة وتوزيعها ضمن فعاليات المؤسسة، وتشمل هذه الأخلاقيات: القواعد الإرشادية الدالة على هذه السلوكيات. يطلق على أخلاقيات العمل مصطلح الأخلاقيات التطبيقية، كما تسمى أحيانا باسم أخلاقيات المؤسسة أو الشركة أو أخلاق التجارة"(٣).

يشتمل مفهوم أخلاقيات العمل بصفته مفهوما شاملا على ثلاثة مجالات بحثية أساسية، ألا وهي: "الأخلاقيات المهنية" (professional ethics)، و"أخلاقيات العمل" (work ethics)، و"أخلاقيات إدارة الأعمال" (business organizations ethics)(٤).

تتضمن "أخلاقيات العمل" في سياق هذا التصنيف عملية دراسة مواقف وتصرفات الأشخاص، الذين يعيشون ضمن حياة اجتماعية في مجالي "العمل" و"الوظيفة". وأما "أخلاقيات إدارة الأعمال" فتشمل مجموعة المبادئ الأخلاقية التي تتبناها المؤسسة ككل أكبر من تبني فرد لها. وعليه فإن لكل مؤسسة عاملة في القطاع الاقتصادي المبادئ والقيم والمعايير الأخلاقية الخاصة بها(٥).

وتضم فلسفة الأخلاق إجمالي المجالات البحثية في هذا المجال والتي يعبر عنها بمصطلحات من قبيل أخلاقيات العمل، والأخلاقيات المهنية، وأخلاقيات إدارة الأعمال، وأخلاقيات الاقتصاد، وأخلاقيات التجارة، وأخلاقيات صاحب العمل، وأخلاقيات أصحاب الحرف. إن هؤلاء الأشخاص يبلورون المبادئ والمسؤوليات الأخلاقية في مجال العمل في صورة كيان واحد.

تقول آنماري بيبر: تعد أخلاقيات العمل مجالاً فرعياً من مجالات الأخلاقيات التطبيقية، وهي تحاول دمج المبادئ الأخلاقية لحياة جيدة مع مطالب الأعمال الاقتصادية مثل: الإنتاجية والاستفادة ورفع القيم. وتسلط أخلاقيات العمل الضوء على طريقة تفكير تتضمن التقييم الأخلاقي والأهمية الشديدة للسلوك الاقتصادي الذي يضع في أولويته المصلحة الاجتماعية فوق مصالح الفرد في سياق هذه المقاربة(٦).

تنص أخلاقيات العمل بشكل عام على تحديد تفاصيل التصرفات الحميدة والمشينة في أماكن العمل والتركيز على فعل الحميد منها. كما تتناول مسائل مثل طريقة إدارة الشركات وفق الأخلاقيات، وترسيخ دعائم الإدارة، وضمان مشاركة العاملين في اتخاذ القرارات، وتقييم أداء العاملين، والوفاء بالمسؤوليات تجاه العملاء،

(٢) صبري أولجنر، عالم الأخلاق والأفكار للتفكك الاقتصادي، دار در للنشر، إسطنبول ١٩٨١ص: ٢١.
(٣) برّين فيليزوز، "الأخلاق ومصطلحات أساسية متعلقة بها"، أخلاقيات العمل، تحرير: زيات صبونجو أوغلو، دار بيتا للنشر، إسطنبول ٢٠١١، ص: ١-٣٨، ص: ١٩.
(٤) سليمان دمير، المرجع السابق، ص: ٣٠٤.
(٥) سليمان دمير، المرجع السابق، ص: ٣٠٥.
(٦) آنماري بيبر، مدخل للأخلاق، دار آيرنتي للنشر، إسطنبول ١٩٩٩. ٩٠-٩١.

ووضع شروط منافسة عادلة مع الشركات المنافسة، واتباع سلوكيات تراعي التلوث البيئي وتحدّ منه. تهدف مبادئ أخلاقيات العمل لصياغة وعي بالقيم التي تساهم في حل مثل هذه المشكلات. كما تهدف لحل المشكلات والمعضلات الناجمة عن تطبيقات الحياة العملية(٧).

ويمكن القول في هذا السياق: إن مسألة أخلاقيات العمل تعد مسألة مهمة تهم الأفراد والمؤسسات وتجعلهم يهتمون بها لما لها من أهمية تختلف باختلاف العصر الذي نعيش فيه. وعلينا أن نقول: إنه مع زيادة أعداد المهن الاحترافية في يومنا هذا فإن أهمية الأخلاقيات المهنية في عالم الأعمال، والمشكلات التي تتناولها تتضاعف بمرور الوقت.

وترى د. عنايت آيدن أن رموز أخلاقيات مهنة ما تعد لازمة من أجل المحافظة على احترام هذه المهنة وتطويرها والاستمرار في مزاولتها. هذا فضلاً عن أن المبادئ الأخلاقية تكسب الممارسات المهنية القانونية والشرعية. وهناك جانب آخر مهم يمكن إضافته إلى كل هذه الجوانب، ألا وهو أن الرموز الأخلاقية تحدد معايير الممارسات المهنية وترسم ملامح الالتزام تجاه المجتمع. وهكذا نفهم أن رموز الأخلاقيات المهنية تحمل أهمية حيوية لتوفير ورعاية شرف تلك المجموعة المهنية وفعاليتها(٨). ومن هذه الزاوية تعد الرموز الأخلاقية تعبيراً عن المثل الأخلاقية المتوقع أن يتبعها من يعمل في أي مهنة وهو يزاولها.

يرى دوركايم: أن الأخلاقيات المهنية هي نتاج مجموعة من الأفراد. ولا يمكن أن تحافظ هذه الأخلاق على كيانها إلا عندما تحافظ عليها هذه المجموعة. كما يرى أن الأخلاق المهنية هي قواعد ترسم ملامح النزعات الشخصية وتجبر الأشخاص على تبني سلوكيات محددة. وهكذا تعمل المبادئ الأخلاقية الخاصة بكل مهنة على التخلص من اختلافات الفهم والإدراك والسلوك بين أصحاب تلك المهنة وترسيخ دعائم معايير محددة بينهم. وفي هذا السياق تصبح الأخلاقيات المهنية إطاراً ضيقاً خاصاً بأصحاب تلك المهنة فقط(٩). ومن هذه الزاوية يتحمل الناس واجبات ومسؤوليات جراء الصفات الخاصة بمهنهم.

ولقد رأينا الرموز الأخلاقية لأي ممارسة مهنية على مر التاريخ في صورة وثائق مكتوبة أو أدعية أو أيمان وغير ذلك من الممارسات الأخرى. تعبر الأدعية عن مشاعر الشكر وطلب العون من الله ليتمكن الإنسان من تطوير مهاراته المهنية وأداء المسؤوليات الواقعة على عاتقه على أكمل وجه، فيما تتضمن الأيمان تقديم وعد بأداء المسؤوليات المهنية المحددة(١٠). وفي هذا السياق يعد "قَسم أبقراط الطبي" هو أقدم نص قسم مهني في التاريخ.

كما أن هناك بعض الطقوس المهنية لتلك المهنة والتي تعرَّف بأنها مؤشرات لامتلاك المواصفات الأخلاقية التي يتطلبها ذلك الفرع المهني. فعلى سبيل المثال فإن تقليد الشدّ في الأخوة يعد رمزاً على نضج أصحاب المهنة من الناحية الأخلاقية، وتعلمهم فن حرفتهم على الوجه الكامل، وتحولهم إلى أصحاب إجازة في مجالهم. وهناك اعتقاد بأن كل من يشدّ ذلك الحزام يكون بعيداً عن المساوئ الأخلاقية وقريباً من الفضائل

---

(٧) بيير، المرجع السابق، ص: ٩١-٩٢.

(٨) عنايت آيدن، الأخلاقيات الأكاديمية، دار بيجم للنشر، أنقرة ٢٠١٦، ص: ٥٦.

(٩) إميل دوركايم، أخلاقيات العمل، ترجمه للتركية: محمد كاراسان، دار نشر وزارة التربية والتعليم، إسطنبول ١٩٨٦، ص: ١١-١٢.

(١٠) آيدن، المرجع السابق، ص: ٥٦.

الأخلاقية(١١). يقول أولجنر "...ولو حتى بدا أي نظام أخلاقي في أي عصر من العصور منغلقا على نفسه أمام كل المؤثرات الخارجية، فإنه لا يمكن أن يضع معاييره الداخلية بنفسه ليوجدها من العدم؛ بل ربما يضع أسسه على مجموعة من القيم والمثل التي يستلهمها من الماضي أو يجدها جاهزة في بيئته... إنه يدمج هذه القيم مع بعضها في بوتقة نظام واسع، ليغير اتجاهاته كلما صادف بعض هذه القيم التي تحتاج للتقويم في محاولة لدمجها مع طموحاته، والتخلص مما يمكن أن يكون ضاراً منها ليضع مكانها قيماً جديدة، وهو ما يضع أسس الجانب المهم والصعب الرئيس لهذه المسؤولية. ولهذا السبب تحديداً فإن عملية صياغة الأنظمة الأخلاقية تظهر في صورة جمع القيم والمثل بمرور الوقت، لكنها تمثل في الوقت ذاته عملية دمج صعبة للغاية"(١٢).

وكما فهمنا من العبارات الواردة أعلاه، فإنه يمكن تناول مهام رموز الأخلاق المهنية في اتجاهين. الاتجاه الأول هو الاتجاه الخاص بتوفر القدر الكافي من المعارف والأدوات الخاصة بالمهنة لدى من يزاولونها. ويبلور هذا الموضوع في الوقت ذاته جانباً تنفصل فيه الأخلاق المهنية عن قواعد الأخلاق العامة؛ ذلك أن المعرفة والخبرة الخاصة بمهنة معينة تعبر كذلك عن مسؤولية إضافية يتحملها من يزاولون هذه المهنة؛ لإن الرموز الأخلاقية موجهة لترسيخ دعائم الكفاءات المهنية والظروف التدريبية الضرورية، إلى جانب حماية المعارف المهنية المتاحة وتطويرها والمحافظة عليها محدَّثة. وبهذه الطريقة يمكن حماية وتطوير أوضاع المجال المهني وجودة الخدمة المقدمة للمجتمع. تقود هذه الظاهرة كذلك عملية تطوير الممارسات القياسية بين أعضاء المهنة(١٣).

وأما الجانب الثاني من جوانب وظيفة الرموز الأخلاقية فهو متعلق بالقيم والواجبات والمسؤوليات والفضائل الواجب اتباعها أثناء الممارسات المهنية، حيث تعمل الرموز الأخلاقية على الإسهام في تطوير الوعي الأخلاقي الشخصي لأعضاء المهنة. إن القيم الخاصة بالأخلاق المهنية تؤثر في الوعي الأخلاقي الداخلي للإنسان من خلال تأثير خارجي فتحثه على التحرك. وعليه، فإن الرموز الأخلاقية تلعب دور المرشد في حل المشكلات التي يواجهها المرء في الممارسات المهنية والواجبات والفضائل(١٤). وأما أهم جانب من الجوانب الخاصة بالرموز الأخلاقية في هذا السياق فهو وجود معايير وقواعد تحدد "ما يجب أن يكون".

يعيش الإنسان الذي هو في الأساس كائن أخلاقي، حالة من التناقض بين "ما هو موجود" و"ما يجب أن يكون موجوداً"، لتتبلور الفضيلة أو الرذيلة وفق هذا التناقض والتوتر والتفضيلات التي يقدم عليها الفرد. ومن هذا المنطلق يمكن القول: إن الأخلاق تعد نجاحاً بشرياً. ويمكن أن نتناول رموز الأخلاق المهنية بوصفها "معايير" تسهم في التطور الأخلاقي للإنسان.

وهناك ثلاثة أبعاد تلفت انتباهنا عندما نتحدث عن الأخلاق المهنية. أولها متعلق بالصفات الشخصية التي يجب أن يتصف بها صاحب المهنة بصفته إنساناً. وثانيهما اتباع من يزاول المهنةَ الطريقةَ السليمة المتوافقة مع

(١١) عمر أوزدن، الآخية وأرضروم، منشورات بيلجه للثقافة والفنون، إسطنبول ٢٠١٧، ص: ٤٣.

(١٢) أولجنر، المرجع السابق، ص: ٥٢.

(١٣) آيدن، المرجع السابق، ص: ٥٧.

(١٤) آيدن، المرجع السابق، ص: ٥٨.

السلوك التقليدي، أي: مبادئ التعلم التي تحتمها هذه المهنة في أثناء تعلمها. وفي هذا السياق يستوعب المرء المبادئ التقليدية والمعايير الأخلاقية التي تتطلبها المهنة. كما يكتسب خلال ممارسته لمهنته الميل للعمل بشكل متوافق مع المبادئ السلوكية المقترحة لأعضاء هذه المهنة. وثالث الأخلاق المهنية هو تقابل القيم الشخصية والمهنية للمرء مع القيم المجتمعية بشكل يتجاوز هذه الصفات الشخصية والجماعية معاً.

إن هذه المرحلة هي المرحلة التي يستخدم فيها الشخص الذي يتبع المبادئ المهنية هذه المبادئ لصالح المجتمع، ويشارك فيها المجتمع بمهنته وصفاته الذاتية معاً. ولا شك أن هذه المرحلة تحمل أرضية تندمج من خلالها مبادئ الأخلاق المهنية بالمجتمع(١٥). وباختصار، فإن هذه المرحلة هي "التي تتحول فيها المهارات التي تشكل أساس مهنة الشخص إلى ما يشبه المهارة الاجتماعية".

يجري تناول النظريات والممارسات الخاصة بالأخلاقيات المهنية اليوم ضمن الانضباط الأخلاقي التطبيقي. إن الأخلاق التطبيقية هي نظام انضباطي يسعى لحل المشكلات والمعضلات الأخلاقية التي يقابلها المرء في حياته اليومية في سياق نظريات ومعايير أخلاقية معينة.

تُجري الأخلاق التطبيقية دراسات حول مجال مهني معين مثل: الأخلاق الطبية، كما أنها تعد مجالاً بحثياً يتضمن اتجاهات وأساسات مختلفة وكذلك مجالات بحثية أوسع مثل الأخلاق البيئية. ولقد شهد القرن العشرون ظهور العديد من المشكلات والمعضلات الأخلاقية التي يجب حلها مثل التغيرات الكبيرة التي أتت بها الحياة العصرية، والحروب التي وقعت، والتطورات العلمية والتكنولوجية والتحول الصناعي وارتفاع مستوى تدفق المعلومات والمخاوف التي صار البشر يحملونها تجاه المجتمع والبيئة الطبيعية. كما أنه مع الانتقال من المجتمع التقليدي إلى المجتمع الحداثي وما بعد الحداثي برزت أكثر الانعكاسات الملموسة من قبيل أزمة الهوية والتغريب وانخفاض القيمة، الأمر الذي حتّم تناول هذه الانعكاسات في سياق العلاقة بين الإنسان والأفعال والقيم(١٦). وثمة حالات اتضح فيها أن المعايير الأخلاقية عاجزة عن تقديم تعاليم الإرشاد الكامل، وذلك نتيجة الصراع القائم بين الإشكاليات الأخلاقية والقيم والحقوق. لقد لعبت هذه النظرية دوراً مؤثراً في تجلي الأخلاق التطبيقية في صورة نظام انضباطي مستقل(١٧).

يرى جويزجي أن أحد أهم العناصر المؤثرة في تطور الأخلاق التطبيقية بوصفها نظاماً انضباطياً هو ظهور قطاعات خدمية ومجالات مهنية جديدة على المستويين الاقتصادي والسوسيولوجي في القرن العشرين.

ولقد ظهرت مجالات مهنية وتخصصية جديدة، سواء من ناحية الكم أو الكيف، مع وتيرة التحول الصناعي في القرن التاسع عشر، وهو الأمر الذي كان له تأثير عظيم في الأهمية التي حظيت بها الأخلاقيات المهنية بوصفها موضوعاً للأخلاقيات التطبيقية. ولهذا فإن الأخلاقيات المهنية تعد من بين أهم وأبرز موضوعات الأخلاق التطبيقية(١٨).

---

(١٥) أ. جلنهال كوكن، "الثورة الصناعية وأخلاقيات العمل ما قبل الثورة الصناعية"، عالم الفلسفة، العدد: ٢٣، شتاء ١٩٩٧، ص: ١٨٧-١٩٩، ص: ١٨٨.

(١٦) نجدت دوراك - محمد إيرغات، "الإنسان وأخلاقيات الاستهلاك في إطار انخفاض القيمة والتغريب"، مجلة الإلهيات الأكاديمية، العام: ٢٠١٦، المجلد: ٢، العدد: ٣، ص: ٧٥-٨٨، ص: ٧٧.

(١٧) أحمد جويزجي، الأخلاق التطبيقية، دار سراي للنشر، إسطنبول ٢٠١٣، ص: ١٨.

(١٨) جويزجي، المرجع السابق، ص: ٢٢.

ولقد غيرت هذه الوتيرة في الوقت ذاته أطر ومفاهيم مهن يمكن وصفها بالمهن التقليدية كالتدريس والطب. فمثلا في الوقت الذي يعود فيه تطور الطب إلى القرن التاسع عشر، فإن تطور الخدمات الصحية والتعليمية كقطاع حقوق خدمي يمكن لجميع فئات المجتمع الاستفادة منه لم يحدث إلا في مطلع القرن العشرين(١٩).

يرى جورنبرج: "إن الأخلاق التطبيقية هي من ناحيةٍ فنٌ يعلم المرء كيف يطبق ممارسات أخلاقية ناجحة، ومن ناحيةٍ أخرى هو علم أو تعاليم تُدَرِّسُ الممارسات الأخلاقية بشكل نظري"(٢٠). ومن هذا المنطق تنقسم الأخلاقيات التطبيقية إلى قسمين رئيسين. أولهما تشكله الأخلاقيات المهنية، وأما الثاني فهو النقاشات الأخلاقية الدائرة حول المشكلات الأخلاقية الملموسة التي يمكن أن نسميها "أخلاقيات المشكلات"(٢١).

إن التطورات العلمية والتكنولوجية في عصرنا الحالي وانعكاسها على الممارسات المهنية لا تثمّن فقط من خلال نتائج الإنتاج الموضوعي. فإلى جانب ذلك فإن هذه المجموعات والممارسات المهنية تدرَس وتراجَع من خلال الأحكام والتحليلات الأخلاقية.

وباختصار، فإن مجموع المبادئ والقواعد الواجب اتباعها من جانب الأفراد الذين يقومون بالممارسات المهنية تشكِّل أخلاقيات المهنة. وبناء عليه، يبدو أنه لا يمكن دراسة الأخلاقيات المهنية بشكل مستقل عن الأخلاقيات والنظريات الأخلاقية.

١- الأخلاقيات والنظريات الأخلاقية:

تعد الأخلاقيات واحدة من أقدم أنظمة الفلسفة، وهي لا تزال تحتفظ اليوم كذلك بمكانتها كواحدة من أشهر فروع الفلسفة. ولقد كان هذا المجال في السابق يعد نظاماً فرعياً من أنظمة الفلسفة، لكنه سرعان ما اكتسب اليوم اهتماماً أكبر من سائر العلوم الأخرى بمرور الوقت.

وبعبارة عامة، تعد الأخلاقيات هي عملية التفكير في الأخلاق. وهي فرع من فروع علم الفلسفة يهتم بدراسة المشكلات المتعلقة بالسلوكيات الأخلاقية في حياة الإنسان الفردية والاجتماعية(٢٢). ويرى بيبر أن الأخلاقيات لا تفرز قواعد أخلاقية، بل تطلق حواراً ودراسة ونقاشاً فلسفياً حول الأخلاق. كما أنها تقوم بتحليلات متعلقة بالأحكام والعبارات الأخلاقية لتفسر كيفية تشكُّل هذه الأحكام من خلال نظرة علوية. تدرس فلسفة الأخلاق (الأخلاقيات) أصل الأخلاق وجوهرها ومصطلحاتها الأساسية ومقترحاتها وأحكامها وأهميتها في الحياة الاجتماعية، كما تميل لتحليل القيم الإنسانية والاجتماعية بطريقة نظرية(٢٣).

لقد اشتق مصطلح الأخلاقيات في اللغة اليونانية القديمة من مصطلح "ethos" المستخدم بمعنى "الخُلُق" و"العادة". تتجاوز الأخلاقيات كونها مقابلاً تاماً للأخلاق إلى القدرة على التفكير في الأخلاق. ويمكن تعريفها من هذه الزاوية بأنها النظام الذي يهتم بتحديد السلوكيات الجيدة والسيئة بشكل نظري،

(١٩) جويزجي، المرجع السابق، ص: ٢٢.
(٢٠) ديفيد جرونبرج، "الأخلاق التطبيقية وعلاقة الأخلاق – البلاغة عند أرسطو"، المؤتمر الوطني الأول للأخلاقيات التطبيقية، قسم الفلسفة بجامعة الشرق الأوسط التقنية، أنقرة ٢٠٠٣، ص: ٢٠٧-٢١٠، ص: ٢٠٧.
(٢١) جويزجي، المرجع السابق، ص: ٢٥.
(٢٢) معجم كامبريدج للفلسفة، تحرير: روبرت أودي، دار نشر جامعة كامبريدج، ١٩٩٩، ص: ٢٨٤-٢٨٥.
(٢٣) بيبر، المرجع السابق، ص: ٢٩.

ودراسة الأفعال الأخلاقية في ضوء مبادئ المنطق. وفي هذا السياق لا تهتم الأخلاقيات فقط بالقواعد الأخلاقية التي تظهر عند مستوى اجتماعي أو توقيت زمني محدد، بل إنها - في الوقت ذاته - تتناول مسائل مثل: ما هي المبادئ الأخلاقية المعمول بها دون التقيد بمجتمع أو توقيت زمني ما، وماذا يمكن أن تكون المبادئ والمعايير التي تحدد اختياراتنا بين المبادئ الأخلاقية المختلفة؟

وهناك مصطلح آخر يستخدم لوصف الأخلاق، ألا وهو "المعنويات". ويشتق هذا المصطلح من مصطلح "mores" الذي يعني في اللاتينية "العادة". كما تستخدم العادة التي تحدد الجيد والسيئ بمعنى "التقاليد" و"الأحكام الأخلاقية". وعندما نتناول هذا المصطلح من الناحية الاشتقاقية نرى أنه لا يوجد فرق في المعنى بين ethos (الأخلاقيات) وmos (المعنويات). لكن عندما ننظر إلى مجال استخدام كلتا الكلمتين، نلاحظ أنه بالإضافة إلى جوانبهما المشتركة في الاستخدام فإنهما تستخدمان كذلك لوصف ظواهر مختلفة(٢٤). تستخدم كلمة المعنويات في لغتنا اليوم -كما نعلم- كذلك بمعنى التفاؤل والتشاؤم وكون الإنسان في حالة نفسية جيدة أو لا. وفي الوقت الذي تستخدم فيه اللغات الغربية كلمة المعنويات كمقابل للأفعال والممارسات الأخلاقية، فإن كلمة الأخلاقيات تستخدم كمقابل للأخلاق النظرية وفلسفة الأخلاق. تحمل كلمة "Moralis" معاني: العادة، والتقليد، والسجية، والحال، وطريقة التصرف(٢٥). وبناء عليه فإن الأخلاقيات بطريقة ما هي فلسفة المعنويات(٢٦).

وأما مصطلح "الأخلاق" الذي نستخدمه في اللغة التركية فقد دخلها من اللغة العربية. "تعرّف المعاجم التقليدية الأخلاق بمفهومها العام بأنها "الفطرة المتأصلة لدى الإنسان بشكل غريزي"، وتوضح من خلال السمات الشخصية الخاصة بكل فرد والتي يعبر عنها بكلمات من قبيل الطبيعة والفطرة والمزاج والطباع والشخصية والسجية. وتستعرض الأخلاق بجانبها هذا هوية فردية وليست اجتماعية"(٢٧). يقول هايمسوث: "إن الأخلاق (المعنويات) موجودة في كل جانب من جوانب حياتنا. وإن الفلاسفة ليسوا هم من أوجدوا الأخلاق، بل إن الأخلاق كانت موجودة قبل ما تكون الفلسفة موجودة... وأما "فلسفة الأخلاق" (الأخلاقيات) فإنها تقوم بممارسات فلسفية حول ما نسميه الأخلاق"(٢٨). وكما هو واضح من هذه التعريفات، فإن الأخلاقيات تشكل البعد المفهومي والنظري للأخلاق. وبعبارة أكثر اختلافاً يمكننا القول: إن كلمة الأخلاقيات تطلق على التفكير الفلسفي في الأخلاق. كما أن الأخلاق تركز على ظاهرة الشخصية بمعناها

(٢٤) بيبر، المرجع السابق، ص: ٣٠ vd؛ هارون تبه، الأخلاقيات والأخلاقيات الفوقية، منشورات الجمعية الفلسفية التركية أنقرة، ١٩٩٢، ص: ٤-٨؛ شفق أورال، "القيم والأخلاق من زاوية معرفية"، مجلة الفكر الشرقي والغربي، العدد: ٤، أنقرة ١٩٩٨، ص: ٤١-٤٩، ص: ٤٣.

(٢٥) بيبر، المرجع السابق، ص: ٣١-٣٢.

(٢٦) نهاد كاكليك، مبادئ الفلسفة من وجهة نظر الفلسفة التركية-الإسلامية، إسطنبول ١٩٨٧. ٢٣١.

(٢٧) سعاد قوجا، "دراسة اشتقاقية ودلالية حول مصطلح الأخلاق"، مجلة كلية الإلهيات جامعة أنقرة ٥٧:٢ (٢٠١٦)، ص: ١٢١-١٣٥، ص: ١٣٢.

(٢٨) هاينز هايمسوث، اللغز المسمى الأخلاق، ترجمه للتركية: نرمي أويجور، إسطنبول ١٩٧٨، ص: ١٤.

الاصطلاحي في القاموس بشكل مختلف عن مصطلح الأخلاقيات، وكذلك فإنها تضع في المقام الأول مفهوم الأخلاق التقليدي المبني على تعاليم الفضائل.

وعندما ننظر إلى التعريفات التي وُضعت في هذا المجال، سنجد أن الأخلاقيات تعد شعبة من شعب الفلسفة تركز على مصطلحات مثل: الواجب، والمسؤولية، والفضيلة، وتحللها لتركز على الأحكام الأخلاقية المتعلقة بالصواب والخطأ، والخير والشر وتدرس بنية الفعل الأخلاقية محاولة تفسير جوهر الحياة الفاضلة. وبعبارة أخرى، يمكن عدها "فلسفة عملية" يرسم ملامحها مفهومان مهمان مثل: الخير والصواب وتتشكّل من خلال الدارسات الخاصة بما هو خير وصواب وماذا يمكن أن نطلق عليه هذين المفهومين[٢٩].

تعد القيم والأخلاقيات نوعاً من أنواع المعلومات الخاصة التي تؤثر في سلوكياتنا الفردية والاجتماعية، بل وتؤثر كذلك في نظرتنا لعالم الأشياء المادية. لا تركز الأخلاقيات على الأفعال، بل تركز على الأسباب والحجج الكامنة وراءها.

تعد القيم والأخلاقيات مفهومين قريبين تربطهما ببعضهما علاقة مشتركة. تعد الأخلاقيات، بأحد جوانبها، جزءاً من عالم القيم. ويعد الإنسان كياناً متكاملاً من الناحيتين المادية والمعنوية. ولهذا السبب تحديداً يجب تقييم سلوكياته وأفعاله في نفس السياق المتكامل. وعلى مدار الفترة الماضية أُثريت الأخلاقيات بصفتها نظاماً فلسفياً من خلال محتوى يتضمن موضوعات ومشكلات جديدة. ولقد توصل الفلاسفة إلى ردود عديدة في إطار فلسفتهم لمثل هذه من القضايا الأخلاقية. كما كشفوا النقاب عن آرائهم من خلال أسس مختلفة متعلقة بمفاهيم مثل الخير والشر والمتعة والألم والفضيلة... إلخ.

وهناك نقطة يعلمها الجميع ألا وهي أن التاريخ الفكري شهد ظهور العديد من الأسس المختلفة في مجال فلسفة الأخلاق. وهناك اليوم في مجال أخلاقيات الطب والأخلاقيات البيولوجية تياران أساسيان تدور حولهما النقاشات في هذا المجال، ألا وهما تيار أخلاق الواجب الذي وضع منهجه إيمانويل كانت (ت: ١٨٠٤م)، وتعاليم الأخلاق النفعية التي وضعها جيرمي بنتام (ت: ١٨٣٢م) وجون ستوارت ميل (ت: ١٨٧٣م)[٣٠]. تتضمن النظريات الأخلاقية في يومنا هذا العديد من الأسس والفروق المختلفة. وتبلور كل واحدة من هذه النظريات الأخلاقية مقارباتها الخاصة بها انطلاقاً من المواصفات التي تعرفها بأنها ناقلة القيمة الأخلاقية.

يرى جويزجي أنه يمكن تقسيم النظريات الأخلاقية التي نلجأ إليها للتفريق بين ما هو خير وشر، أوجيد وسيىء من الناحية الأخلاقية إلى تصنيفين اثنين. أول هذين التصنيفين هو الأخلاق الغائية التي تقول: إن المعيار الوحيد الذي يحدد قيمة الفعل الأخلاقي وصوابه هو غاية ذلك الفعل ونتائجه. وأما معيار الفعل الأخلاقي هنا فيحدَّد بناء على مصطلح القيمة. وأما نظريات الأخلاق الواجبة غير الغائية، التي تأتي في المركز الثاني في تصنيف النظريات الأخلاقية، فإنها تضع مفاهيم "الواجب" في المقام الأول أمام هذه المقاربة وتدافع عن أن معيار الفعل الأخلاقي هو صواب الفعل وتوافقه مع الواجب[٣١].

(٢٩) معجم الأديان والأخلاقيات، تحرير: شالير ماثيوس - جيرالد بيرني سميث، لندن ١٩٢١، ص: ١٥٢.

(٣٠) يامان أورس، "أخلاقيات الطب البيولوجي وحدود الفلسفة"، في إطار الأخلاق والأخلاقيات المهنية، إعداد: هارون تبه، أنقرة ٢٠٠٠، ص: ٦١.

(٣١) أحمد جويزجي، مدخل للأخلاق، دار بارادیجما للنشر، إسطنبول ٢٠٠٢، ص: ١٦.

وبعبارة أخرى، فإنه في الوقت الذي تهتم فيه الأخلاق الغائية بتقييم نتائج الأفعال أولاً، فإن الأخلاق الواجبة تدعي ضرورة القيام بالفعل وفق مجموعة من المبادئ المحددة لكونها صحيحة في الأساس. ووفق هذه المقاربة فإنه في الوقت الذي تهتم فيه نظريات الأخلاق الواجبة بمعايير رسمية كالمساواة والحياد والشمولية كمعيار للفعل الأخلاقي، فإن نظريات الأخلاق الغائية تتحرك من منطلق معايير مثل: السعادة أو المتعة. وفي الوقت الذي تركز فيه نظريات الأخلاق الواجبة على معيار واحد أو عدة معايير، فإن نظريات الأخلاق الغائية تهتم في المقام الأول بهدف تحقيق أكبر عدد من البشر أعلى مستوى من السعادة(٣٢).

وإلى جانب هذا التصنيف، يمكننا دراسة النظريات الأخلاقية التقليدية المعيارية تحت أربعة عناوين رئيسة(٣٣):

أ- **الغائية أو العاقبية**: تتناول هذه المجموعة مشكلة "الأفضل على الإطلاق" وتدعي أنه يمكن فهم حياة الإنسان الأخلاقية من خلال هدف نهائي. وتركز هذه النوعية من النظريات الأخلاقية على نتيجة الحياة والفعل الأخلاقي.

ب- **الأخلاق الواجبة**: تركز النظريات الأخلاقية التي تضمها هذه المجموعة على مشكلة "الفعل الصائب" وتعرّف الأخلاق من خلال بعض الواجبات والمسؤوليات. وفي الوقت الذي يوجد فيه "علم أخلاق" خاص بكل مهنة، فإن هذا المصطلح اقترن بمفهوم "علم الأخلاق الطبية" الذي يحدد المسؤوليات القانونية والأخلاقية التي ينبغي للأطباء أداؤها خلال ممارستهم مهنتهم.

ت- **أخلاقيات الفضيلة**: تركز نظريات هذه المجموعة على "شخصية سوية" وتقول: إن الأفعال الأخلاقية لا يمكن فهمها سوى من خلال الشخصية.

ث- **أخلاقيات الحقوق**: تتضمن المقاربات التي تركز على مصطلح الحق في ضوء التطورات التي يشهدها مجال حقوق الإنسان.

نرى أن الأخلاقيات ظهرت في فلسفة العصور القديمة خلال عملية التطور التاريخي في شخصية وجودية كونية. وأما في فلسفة العصور الوسطى فإن الأخلاق جرى تناولها في سياق بُعد لاهوتي. وأما فلسفة العصر الحديث فقد تناولت الأخلاق بوجه عام في إطار معرفي. فيما وضعت أُسس الأخلاق في الفترة الممتدة إلى يومنا هذا في سياق علاقة اللغة والمعنى لا سيما في العالم الأنجلو ساكسوني.

تعرّف الأخلاق في هذه المقاربة التي يطلق عليها "الأخلاقيات الفوقية" بأنها لغة فوقية تتفوق على الأحكام الأخلاقية المعيارية، كما تعرّف بأنها طريقة تحليلية تدرس معاني الأطروحات الخاصة بالآداب الأخلاقية وحيثيات الأحكام الأخلاقية والوصايا المعيارية.

لقد عرّف الأسلوب الأخلاقي الفوقي والتحليلي الغاية الأساسية لفلسفة الأخلاق بأنها يجب أن تركز على التحليلات المنطقية للمصطلحات والمفاهيم والأطروحات الأخلاقية. والهدف من هذه الخطوة هو إظهار

(٣٢) جويزجي، المرجع السابق، ص: ١٧.

(٣٣) جويزجي، مدخل للأخلاق، ص: ١١ vd.، جويزجي، الأخلاق التطبيقية، ص: ٤٢-٤٣، ٥٠، ٥٦vd.

كيان أحكامنا ومفاهيمنا الأخلاقية الخاصة بالأخلاق عن طريق تحليل العبارات الأخلاقية من خلال طرق منطقية ودلالية(٣٤). يشير وجود أسس مختلفة في مسألة الأخلاقيات إلى ضرورة تشكيل نموذج أخلاقي خاص بالمجتمعات من وجهة نظر الأخلاقيات الطبية دون إغفال القيم والأساليب الموجودة به.

لقد نتج عن التطورات الاجتماعية والاقتصادية والسياسية والتكنولوجية الجديدة التي أحدثها أسلوب الحياة الحداثية وما بعد الحداثية، على مدار الحقبة التاريخية الممتدة حتى يومنا هذا، ظهور تقييمات أخلاقية جديدة للمشكلات الأخلاقية الجديدة والمختلفة مقارنة بما كان في الماضي. لقد أُثري مجال دراسة الأخلاقيات بفضل هذه النقاشات والتحليلات العصرية. لكن مما لا شك فيه أنه بغض النظر عن العصر الذي يعيش فيه الإنسان، فإن الصفات الوجودية المادية والمعنوية التي تحدد سماته بصفته إنسانا لم تحقق تطوراً متوازياً مع التطور الذي حققته الإمكانيات التكنولوجية.

إن الإنسان دائماً ملتزم بالكشف عن إرادته ومسؤوليته وفضائله بصفته كائناً أخلاقياً، وذلك ضمن كيانه وإمكانياته وحدوده. ومن هذا المنطلق فإن عالم القيم الذي يكشف عنه الإنسان، الذي يواجه مشكلات عصره، هو – في الواقع – فضيلته ونجاحه. وانطلاقاً من كون الأخلاق نجاحاً بشرياً علينا القول: إن كل إنسان يفسر القيم ويجسدها في ضوء ضميره وثقافته وقدراته بالضبط كما يضيف الفنان لمسته الخاصة إلى عمله. ومن هذا الجانب يمكن القول: إن ثمة تصوراً إنسانياً لكل تصور أخلاقي يكون له صفاته الخاصة بذلك الإنسان. يعد الإنسان كياناً مليئاً بالقيم يضع كل كيان يقيم معه علاقة في عالم القيم ويحوّله إلى كيان ذي قيمة.

هناك سؤال يخص الأطباء مفاده "من يقرر ما هو الشيء الأخلاقي؟"، وهو السؤال الذي طالما كان موضوع مختلف الأسس الأخلاقية على مر التاريخ. وفي هذا السياق يجب دراسة علاقة الأخلاقيات بالأخلاق الطبية في ضوء النظريات الأخلاقية.

٢- أخلاقيات الطب بوصفها أخلاقيات مهنية:

تعد أخلاقيات الطب واحدة من أهم الموضوعات البحثية التي تتناولها الأخلاق التطبيقية. تركز أخلاقيات الطب، التي تعد أخلاقيات مهنية، على المسؤوليات والواجبات التي يلتزم بها الطبيب تجاه المرضى. تهدف أخلاقيات الطب كذلك إلى دراسة الخدمات الصحية من وجهة نظر أخلاقية وعقلانية في ضوء نظرة شمولية، وفي سياق علاقة الطبيب بالمريض والمجتمع، إضافة إلى أخلاقيات المرضى والأخلاق الاجتماعية(٣٥).

تعد أخلاقيات الطب دراسةً للسلوكيات والممارسات والأحداث الموجودة في المجال الطبي من وجهة نظر القيم الأخلاقية. ومن هذه الزاوية فهذا النوع من الأخلاقيات يجري تقييمات للتمييز بين الخير والشر، والحسن والقبيح، والمقبول وغير المقبول لحل المشكلات الأخلاقية التي تظهر في مجال الصحة. كما يُصدر هذا النوع التقييمات الأخلاقية من خلال مفاهيم مثل "الحق" و"الفضيلة" و"الواجب" و"الخير والشر" و"الفائدة والضرر".

(٣٤) الأخلاق: الأخلاق الفوقية، الأخلاق المعيارية، الأخلاق التطبيقية"، موسوعة الإنترنت للفلسفة، الصفحة ١/ ٩، .http: / /www.utm.edu /research /iep /e /ethics.html e.t. 15.07.2018

(٣٥) جويزجي، الأخلاق التطبيقية، ص: ٧١-٧٢.

تتمتع الأخلاقيات بأهمية كبيرة في المجال الطبي كما هو الحال في كل المجالات الخاصة بحياة الإنسان. وبناء على هذه الأهمية، هناك العديد من الأسس والنظريات المختلفة من أجل حل المشكلات الأخلاقية التي يواجهها الإنسان. وفي هذا السياق فقد ظهر العديد من النظريات الرامية لتحليل المشكلات الأخلاقية وإيجاد حلول لها. ويشكل أساس هذه النقاشات ومساعي البحث عن الحلول العديد من النظريات مثل براجماتية جون ستيوارت ميل والأخلاق المعيارية التي وضعها كانت، هذا إلى جانب التعاليم الأخرى مثل أخلاقيات الفضيلة وأخلاق السعادة وغيرها من التعاليم التقليدية الأخرى.

يقول جويزجي: "يمكن القول: إن أول وأهم شيء يجعل من أخلاقيات الطب أمراً ممكناً بصفتها أخلاقيات مهنية هو أن الطب يعد نظاماً أو مجالاً مهنياً خاصاً بنفسه وخليطاً من العلم والفن يهتم بشكل مباشر بحياة الإنسان"[٣٦]. كما تشكل عملية تحديد المبادئ الأخلاقية والنقاشات الدائرة حول شمولية هذه المبادئ الجانب الآخر من هذه المسألة. وبالرغم من وجود العديد من النقاط المشتركة بين أخلاقيات الطب والأخلاقيات البيولوجية، فإنه لا يمكن اختزال كلا النظامين في بعضهما.

تعد أخلاق العمل فرعاً متعلقاً من قريب بالأخلاقيات البيولوجية بوصفها أخلاقيات مهنية، لكنها ليست مرادفةً لها.

يمكن القول إن الأخلاقيات البيولوجية تستمد طاقتها من مصدرين، ألا وهما: أخلاقيات الطب، وفلسفة الأخلاق. تعد الأخلاقيات البيولوجية مجالاً أخلاقياً تطبيقياً. وبخلاف أن الأخلاقيات البيولوجية تعد أخلاقيات مهنية، فهي تركز في المجال العلمي والطبي على الإشكاليات الأخلاقية وتعمل على طرح التساؤلات والبحث عن حلول[٣٧]. تهتم دراسات الأخلاقيات البيولوجية في المقام الأول وبشكل عام بالأبحاث الأخلاقية المتعلقة بحياة الإنسان وصحته، وتتجه لتحديد المبادئ التي ترسم ملامح صواب الأفعال وشرعيتها. ولهذا فإن مجالها البحثي أكبر وأوسع مقارنة بأخلاق الطب. تحمل كلمة "الأخلاقيات البيولوجية" معنى "أخلاقيات الكائنات الحية"، وتتضمن الدراسات التي تتناول سلوكيات الإنسان وتصرفاته تجاه سائر الكائنات من ناحية أخلاقية[٣٨]. ولقد ظهرت تطورات جديدة خاصة بالكائنات الحية في العالم كله مع بدء وتيرة العولمة، وهو ما جعل التقييمات والتحليلات الأخلاقية واتخاذ القرارات الخاصة بهذه المسألة أمراً حتمياً. تطور الأخلاقيات البيولوجية باستمرار مجالها من خلال المشكلات الأخلاقية التي تظهر نتيجة تطور مجال الطب الحديث ودراساته. ويشتمل مجال هذه الأخلاقيات تقريباً على كل المسائل الخاصة بحياة الإنسان منذ ولادته إلى وفاته. وعندما نطالع الكتب التي أُلفت في مجال الأخلاقيات البيولوجية يمكن أن نرى أن عدد المشكلات الأخلاقية في هذا المجال ونطاقها واسع النطاق بشكل كبير. ومن هذه الزاوية نرى أنه بجانب كون دراسات الأخلاقيات البيولوجية تعد دراسات أخلاقيات مهنية، فإنها تشمل كذلك عملية دراسة البعد الأخلاقي للسلوكيات والتصرفات الأخلاقية والاحتمالات في إطار التطورات في مجالي الطب والأحياء. بيد أن أخلاق الطب تركز، بوصفها أخلاقيات مهنية، على المسؤوليات التي يتحملها العاملون في المجال الطبي تجاه المرضى والمجتمع

---

(٣٦) جويزجي، المرجع السابق، ص: ٧٢.
(٣٧) جون هاريس، أخلاقيات علم الأحياء، دار نشر جامعة أكسفورد، نيويورك ٢٠٠١، ص: ١ vd.
(٣٨) بيير، المرجع السابق، ص: ٨٨-٨٩.

وزملائهم في العمل. وبهذا المعنى نرى أن هذا المجال يتناول المشكلات والقيم والاحتمالات والإشكاليات التي يواجهها العاملون بمجال الصحة خلال ممارسة مهنتهم. وباختصار فإن أخلاقيات الطب تدرس المشكلات المتعلقة بالقيم التي يواجهها العاملون في مجال الصحة في أثناء أداء مهام عملهم. وفي هذا السياق فإن هذا المجال لا يفرض مفهوماً أخلاقياً معيناً، بل يبحث كيفية الوصول إلى إجابات من خلال أسئلة مفتوحة. ومن هذه الزاوية يعد طريقة تحليلية عقلانية.

وهناك مصطلح آخر يستخدم في هذا المجال، ألا وهو الأخلاق الواجبة. يتكون مصطلح الأخلاق الواجبة في اللغة اليونانية القديمة من كلمتي "Deontos" و"Logos". تعد الأخلاقيات المهنية، كما أشرنا في القسم الأول من دراستنا، هي أشكال السلوك الخاص بكل مهنة. وتستخدم بمعنى "معرفة الواجبات"، وهو المصطلح الذي طرحه الفيلسوف الإنجليزي جيرمي بنتام في القرن التاسع عشر. تركز أخلاق الطب الواجبة على المشكلات الأخلاقية والقانونية المتمخضة عن الممارسات والمقاربات الطبية(٣٩). وفي الوقت الذي تركز فيه الأخلاق الواجبة على عملية نقل قواعد محددة وأداء أفعال متوافقة معها، فإن أخلاقيات الطب تشتمل على دراسة ظواهر مجال الصحة في الممارسات المهنية من وجهة نظر فلسفة الأخلاق(٤٠). وإلى جانب هذه النقطة فإن الأخلاق الواجبة، بمفهومها الأوسع، تعد نظاماً يشمل دراسة الواجبات، أي: المسؤوليات والقواعد والقيم الأخلاقية الواجب اتباعها خلال ممارسة المهنة، *وتحاول الإجابة عن أسئلة من قبيل"ما يجب القيام به؟"* و"ما لا يجب القيام به؟". ولهذا فإن المعايير التي تحددها هي الواجبات الإلزامية التي يجب على جميع ممارسي المهنة قبولها دون نقاش، ويمكن تحديد ملامح هذه المعايير في صورة مجموعة من المبادئ المهنية المكتوبة، كما يمكن أن تتكون من المبادئ والقواعد المتأصلة التقليدية التي يتبناها ممارسو تلك المهنة، حتى وإن لم تكن مكتوبة. وعلى أي حال فإن هذه المبادئ هي المعلومات المعيارية التي يتوقع أن يتبعها ويطبقها أصحاب تلك المبادئ. وباختصار، *يعبر مصطلح "أخلاق الطب الواجبة"* عن مجموع المعايير والقواعد والسلوكيات والتصرفات التي ينبغي للطبيب اتباعها وتطبيقها خلال ممارسته مهنته.

تسعى أخلاقيات الطب لتحديد كيفية التعامل مع مشكلات القيم التي يواجهها الأفراد في الممارسات الطبية على المستويين المحلي والدولي. ويدخل ضمن نطاق المسائل التي تهتم بها أخلاقيات الطب عدة مسائل مثل: رسم حدود للدراسات والتطبيقات ووضع المعايير والتدريب عليها، وذلك في سياق إشكالية ما إذا كان ضرورياً عدم السماح بتنفيذ كل ما يمكن تنفيذه في الدراسات والممارسات الطبية.

ولقد ظهرت المسائل التي تشكل موضوع نقاش أخلاقيات الطب نتيجة التطورات التكنولوجيا التي شهدها العالم خصوصاً بين عامي ١٩٤٥-١٩٦٥. تلك الفترة التي شهدت استخداماً واسعاً للاكتشافات الجديدة مثل المضادات الحيوية وخافضات الضغط ومضادات الذهان وأدوية السرطان. كما أن عمليات القلب والمخ الناجحة، وعمليات زراعة الأعضاء هي الأخرى تطورت خلال هذه الفترة. هذا فضلا عن تفعيل إجراءات مثل: خدمات دعم المعيشة، وعلاج غسيل الكلى، وأجهزة تنظيم ضربات القلب، والتنفس

(٣٩) أ. دميرهان أردمير، علم الأخلاق الطبية وتاريخ الطب العام، بورصا ١٩٩٦، ص: ٥.
(٤٠) خسرو حاتمي، "الأخلاقيات، الأخلاقيات الطبية، الأخلاق الواجبة"، الأخلاق الطبية، إسطنبول ٢٠٠١، ص: ٢-٣.

الصناعي. ولقد أدت هذه الظواهر إلى ظهور التكنولوجيا الطبية على الساحة بكل ثقلها وتقديم الدراسات العلمية نتائج ناجحة من خلال التقنيات الحديثة. وفي الوقت الذي أسهمت فيه هذه التطورات في أن يعمل الأطباء بفعالية أكبر، فإنها جلبت معها كذلك بعض النقاشات الأخلاقية الجديدة لم تكن موجودة في السابق. إن علاقة الطب بالأخلاق تتبلور في سياق هذه الفكرة بالتحديد. ذلك أن التقييمات الأخلاقية تفسر النتائج التي توصل إليها علم الطب عن طريق تناولها خارج المستشفى أو المختبر، مما يساعد على التخلص من الظاهرة التي نطلق عليها مصطلح عمى الخبراء. كما تساهم في إكساب وجهات نظر جديدة لعلم الطب وطرح التساؤلات حول النشاط العلمي في سياق نظري.

وهناك جانب آخر من المسألة يجب الوقوف عنده، ألا وهو مجالات العمل الجديدة التي أفرزتها هذه العلاقة. إن العلوم بوجه عام -والطب بوجه خاص- تكسب الفلسفة مجالات بحث جديدة من خلال التطورات العلمية والإشكاليات التي تفرزها. لقد أكسب التطور التكنولوجي مفهوم مصطلح الموت وجوهره بُعداً جديداً، كما فتحت تكنولوجيا الجينات الباب أمام نقاش مسائل وإشكاليات أخلاقية جديدة. ويجب التأكيد على أن تطور علم الطب والعلوم الأخرى يثري الأجندة العلمية نتيجة للمسائل الجديدة التي يتم تناولها، ولا يمكن أن تبتعد عنها الفلسفة والأخلاق. ومن هذه الزاوية فإن المعلومات العلمية تحدد كذلك مضمون النشاط الفلسفي. وبعبارة أخرى، فإن النتائج التي يكشف عنها العلم تحدد نموذجاً جديداً لا يمكن للفلسفة أن تكون بمعزل عنه.

وهناك ظاهرة أخرى علينا ألا نغفلها من أجل فهم علاقة الطب بالأخلاقيات، ألا وهي: أن الاستناد إلى مجموعة من النظريات العلمية ليس كافيا من أجل فهم فعالية العلم، بل يجب إلى جانب ذلك، كما أكد توماس كون، الاعتماد على مقاربات المجتمع العلمي المكون من العلماء. وأما أعضاء ذلك المجتمع العلمي فلهم لغة وقيم وطريقة علمية مشتركة. ولهذا يجب وضعهم كذلك بعين الاعتبار عند محاولة فهم العلم وعلاقته بالفلسفة وعلاقة الطب بالأخلاقيات.

٣- لماذا "الأخلاقيات" ضرورية للطبيب؟

تعد الأخلاق جزءاً متمماً للإنسان في كل مكان تواجد به. ولهذا فإن مهنة الطب ليست فقط عبارة عن تأدية المهارات التي تتطلبها المهنة على أكمل وجه واستخدام الإمكانيات التي توفرها التكنولوجيا بأفضل طريقة، بل إن الأمر يستند كذلك إلى تكامل المعرفة والأفعال الخاصة بالقيم الأخلاقية التي تتبلور في العلاقة بين الأفراد. وكما أوضحنا سابقاً فإن الإنسان يعد كيانا أخلاقيا. ولهذا فإن كل أمر سينفذ بطريقة مرتبطة به يتضمن كذلك بُعداً أخلاقياً. ومن هذه الزاوية فإن الطب والأخلاقيات، وبعبارة أخرى الطب والفلسفة، يجسدان أرضية يندمجان بها في علاقة مشتركة[٤١].

وكان لأبقراط (٤٦٠-٣٧٧ قبل الميلاد) وجالينوس (١٣٠ - ٢١٠ ميلادية) آراء حول مسألة

(٤١) بيتر كوسلوفيسكي، "الأخلاق وفن الطب"، في إطار الأخلاق والأخلاقيات المهنية، دار نشر إعداد: هارون تبه، أنقرة ٢٠٠٠، ص: ٣٥؛ نيل صاري، "أزمة الثقة في علاقة الطبيب بالمريض وأهمية أخلاقيات الفضائل المهملة" كتاب المؤتمر الدولي الثالث لأخلاقيات الطب، المجلد ١، بورصة ٢٠٠٣، ص: ٣-١٣، ص: ١٢-١٣.

أخلاقيات الطب، وهي الآراء التي كان لها تأثير كبير لقرون سواء في العالم الإسلامي أو الغربي. يقول جالينوس: إن الأطباء يحتاجون للفلسفة والأخلاق ليمارسوا مهنتهم كما يجب. يتناول جالينوس في كتابه "يجب أن يكون الطبيب الفاضل حكيماً" (Ho ti Aristos Hiatros Filosofos) الطب والأخلاق والفلسفة من خلال وجهة نظر شمولية، حيث يرى أن الشخص الذي يريد أن يكون طبيباً عليه أن يتعلم الفلسفة أولاً. وإن الطبيب هو الشخص الذي يعرف عن كثب مسائل فلسفية مثل المنطق والطبيعة والأخلاق. كما يركز جالينوس بشكل كبير على القيم الأخلاقية التي يجب أن تكون لدى من يدرسون الطب. ويرى أن الطبيب هو الشخص الذي يستطيع السيطرة على نفسه ولا يميل للمتع وحب المال والملك، كما أنه الشخص العادل صاحب الفضائل الأخلاقية. ويعرف جالينوس، في ضوء هذا الرأي العلاقة بين الطب والفلسفة من خلال الأخلاق. ويرى أن الطب ليس عملا يتم بشكل منفصل عن القيم.

ويقول إن الطبيب عليه معرفة فن المنطق وأن تكون له خبرة في هذا المجال. ذلك أن معلومات المنطق ستوفر للطبيب المعرفة التي يحتاج إليها للتمييز بين أنواع الأمراض واتخاذ القرارات الصحيحة من أجل علاج المرضى. وإن الطبيب الذي يتمتع بمعرفة منطقية ويستطيع استغلالها بشكل صحيح سيكون قادراً على وضع التقييمات والمقارنات الصحيحة في مجال صحة الإنسان. ويرى أن الطبيب الذي يعلم طبيعة الجسد وتصنيف الأمراض ويقوم بالاستدلالات اللازمة من أجل علاج المرضى يستحق أن يطلق عليه لقب الفيلسوف إذا ما لم يتصرف من خلال مشاعر المصلحة وتحقيق الكسب المادي، بل جعل القيم الأخلاقية جزءاً من حياته لتكون لديه روح ذات معنويات عالية. ويركز جالينوس بشكل خاص في أعماله على فضيلة العدل. ويرى أن من تكون لديه هذه الفضيلة تكون لديه سائر الفضائل الأخرى. ويظهر هذا الرأي كذلك أن لديه مفهوماً يشير إلى أن الفضائل تشكل كياناً متكاملاً(٤٢).

ويوصي جالينوس بأن يخضع الأشخاص الذين يرغبون في تلقي تعليم طبي أولاً قبل أن يكتسبوا الخبرة والمهارات المهنية لدراسة فلسفية ليكونوا فلاسفة. ويرى أن الأشخاص الذين يتلقون تعليماً بهذه الطريقة سيستخدمون التفكير المنطقي والنظرة الفلسفية بينما يؤدون متطلبات مهنتهم. وأما أكبر مكسب يحصل عليه الشخص من تعليم كهذا فهو -إلى جانب المعلومات المهنية- القيم الأخلاقية مثل التحكم بالذات وعدم اللهث خلف المكسب المادي إلخ. وبهذه الطريقة يكون الشخص المرشح لكسب المعرفة والمهارة الخاصة بفن الطب لديه أولوية أخرى، ألا وهي تبني بُعد أخلاقي في سلوكياته وتصرفاته(٤٣). ومن هذه الزاوية يعرّف جالينوس اندماج الطب والأخلاق والفلسفة، وهو يشرح القيم الواجب توافرها لدى الطبيب بينما يؤدي عمله، انطلاقاً من مفهوم أن يكون الطبيب فيلسوفا. يرى جالينوس أن الطبيب شخص يمثل نموذجاً أخلاقياً(٤٤).

(٤٢) مباهات توركر كويل، "جالينوس كرمز وجهة النظر القائلة إن العلم يستند إلى الفلسفة"، مجلة كلية اللغات والتاريخ والجغرافيا بجامعة أنقرة، المجلد: ٣٢، العدد: ١٢، أنقرة ١٩٨٨، ص: ٦٧-٧٥، ص: ٧١.

(٤٣) كويل، المرجع السابق، ص: ٧٢.

(٤٤) كويل، المرجع السابق، ص: ٧٠-٧١.

يبني جالينوس، برأيه هذا، حجته على الشخصية الأخلاقية بشكل يتوافق مع التعريفات الاشتقاقية الواردة أعلاه بدلاً من فكرة الأخلاق الواجبة التي تستند إليها الأخلاقيات المهنية اليوم. ويشدد على مفهوم الأخلاق المستند إلى تعاليم الفضائل الكلاسيكية. ومن خلال هذا الرأي فإن جالينوس يضع المنظور النفسي في مركز الأخلاق كما هو الحال في تعاليم الأخلاق الإسلامية(٤٥).

لقد اكتسب مفهوم أخلاقيات الطب الذي وضعه جالينوس بواسطة شخصية الطبيب أبعاداً جديدة على مر التاريخ. ولقد كان من بين الأمور التي أدت إلى هذا التغير ظهور مشكلات وموضوعات نقاش جديدة متعلقة بتطورات علم الطب والتطورات التي شهدتها العلوم القريبة من الطب مثل علم الأحياء وأخلاقيات الطب والأخلاقيات البيولوجية. إن العناصر الأساسية التي أدت إلى ظهور المعضلات الأخلاقية هي المساعي الجاهدة لكي يواصل الإنسان حياته بطريقة صحية وكذلك الأبحاث العلمية والتكنولوجية الرامية لتحقيق هذا الهدف.

ولقد أكسبت بعض التطورات التي شهدها المجال الطبي العلاقات بين الطب والأخلاق بعداً جديداً. ويشهد الوقت الحالي نقاشات أخلاقية حول المشكلات العملية بشكل أكبر مما كان عليه في الماضي، لتتحول كل مشكلة يقابلها الإنسان في حياته اليومية وتتضمن بعدا أخلاقيا إلى مسألة تتناولها الأخلاقيات العملية.

٤- "القَسم الطبي" كوثيقة أخلاقية:

نصادف مبادئ أخلاقيات مهنة الطب التي تحدد السلوكيات المتوافقة مع أخلاقيات الطب في مجال الصحة في قوانين حمورابي في بلاد الرافدين. لكن لا شك أن أبقراط هو من أكسب هذا الأمر معياراً خاصاً بالأخلاقيات المهنية(٤٦).

وبالرغم من أنه لا يوجد اليوم من هذه القوانين سوى اسمها، فإنها لا تزال تحافظ على معناها وقيمتها بصفتها وثيقة الأخلاقيات المهنية(٤٧). يعد القَسم الطبي قديماً في منزلة تقدَّر بقدر تاريخ الطب ذاته، وهو يشكل بطريقة ما أساس أخلاقيات الطب. ويعبر هذا القَسم عن القيم الأخلاقية المقبولة لدى المجتمع الذي يعيش الطبيب في عصره. ولا يزال يؤثر في الأفراد والمجتمعات في يومنا هذا بفضل مضمونه الأخلاقي. كما يعد مؤشراً على الأهمية التي يوليها الأطباء للقيم الأخلاقية. ولقد حدد أبقراط ما هي الواجبات الأخلاقية للأطباء، وذلك في إطار ظروف العصر الذي عاش به. ومثلاً: فالطبيب قبل أي شيء يجب ألا يضر بمريضه، أو يطلع أحداً على أسراره، أو يصف له دواء يؤدي لوفاته، كما يلتزم بألا يجري أي عملية إجهاض، وبأن يترك عملية استخراج حصوات المثانة للمتخصصين وما إلى ذلك(٤٨).

(٤٥) إلهان كوتلور، "جالينوس"، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي، المجلد ٧، إسطنبول ١٩٩٣، ص: ٣٢-٣٤، ص: ٣٣.
(٤٦) م. جميل أوغورلو، "أبقراط"، دورية كلية الطب جامعة أنقرة، المجلد ٥٠، العدد: ٢، العدد: ٢ ١٩٩٧، ص: ٦٧-٧٨، ص: ٧٧.
(٤٧) سراب شاهين أوغلو بلين، "تطور قسم الطبيب"، مجلة أخلاقيات-قانون-تاريخ طب العيادات في تركيا، المجلد ٢، العدد: ١، ١٩٩٤، ص: ٣-٧، ص: ٦.
(٤٨) أوغورلو، المرجع السابق، ص: ٧٧.

يعد الطب مهنة تتخذ من الإنسان مركزاً لها. ولا يمكن اتباع هذه السلوكيات والتصرفات بشكل متوافق مع المبادئ والمعايير المهنية في علاقة الطبيب بالمريض إلا من خلال تحمل هذه المسؤولية مع الوعي أنها واجب على المرء. ولقد حُددت المسؤوليات الأخلاقية التي اقترحها أبقراط على الأطباء في اليونان الإغريقية ضمن ظروف العصر الذي عاش فيه. ولا ريب أن أكثر هذه المبادئ شهرة هو مبدأ "primum non nocere" (قبل أي شيء: لا تضر). ولقد أصبح هذا المبدأ في العصور اللاحقة أهم المبادئ الأخلاقية التي يجب أن يلتزم بها أصحاب هذه المهنة(٤٩).

اكتسب تدريس الطب شكلاً ممنهجاً مع تأسيس مؤسسات التعليم الأكاديمي في أوروبا بدءاً من القرن الثاني عشر. ونتيجة لجهود البحث عن آلية رقابية تعمل خلال ممارسات الأطباء المهنية في تلك الفترة، فقد ظهر قَسم أبقراط كوثيقة أخلاقية لتوافقه مع التوجه العام لفلسفة النهضة في تلك الفترة. وفي ضوء المفاهيم الاجتماعية والاقتصادية والعلمية الجديدة التي تطورت في العالم الغربي بدءاً من القرن التاسع عشر، فقد وضعت نصوص جديدة، انطلاقاً من قَسم أبقراط، ترسم ملامح المسؤوليات الأخلاقية للأطباء في سياق ظروف ذلك العصر.

وكان أبقراط قد حدد في عصره المسؤوليات الأخلاقية الأساسية للأطباء وما ينبغي لهم فعله وما لا ينبغي لهم فعله إزاء المرضى. وكما أشرنا آنفاً، فإن الطبيب يجب أن يلتزم أولاً بألا يضر بالمريض، وألا يطلع أحداً على أسراره، وألا يفعل أي شيء يؤدي إلى وفاته، وأن يترك كل صاحب مهنة يؤدي عمله. ولهذا فإن كل طبيب يؤدي مهام عمله في ضوء هذه المبادئ يكون قد أدى عمله بشكل متوافق مع المعايير والمسؤولية الأخلاقية التي تحتمها مهنته. وعليه فإن هذه المبادئ والمعايير تنظم النموذج الأخلاقي لعلاقة الطبيب بالمريض.

٥- التطورات الجديدة وأهمية الأخلاق في علم الطب:

تقع الأخلاق في قلب العديد من النقاشات الدائرة اليوم. ونرى اليوم أن الأخلاق تبرز بزيادة مطردة بوصفها مجالاً تخصصياً ضمن فروع علمية مختلفة بخلاف الفلسفة. ولقد كان للتقدم العلمي والتطورات الجديدة التي ظهرت في المجتمعات العصرية مقابلا كذلك في النظام الأخلاقي. وهناك العديد من المسائل الأخلاقية التي لا يشير إليها الأدب الأخلاقي الكلاسيكي أو يشير إليها بشكل مختصر للغاية، وهي المسائل التي أصبحت ذات مكانة كبيرة في النظام الأخلاقي المعاصر.

وهناك اختلافات بين العلم والأخلاق من الناحية البنوية. ويختلف الاثنان من حيث إن العلوم تتمتع ببنية موجهة للتعريفات والتفسيرات الخاصة بالظواهر، بينما الأخلاق تهتم بالتقييم وتحديد القيم والإخبار عن الواجبات. ولهذا ينبغي البحث عن شكل وجوهر العلاقة بين الظاهرة والقيمة. ذلك أن أبرز إشكالية في فلسفة الأخلاق هي علاقة الظاهرة والنظرية ومشكلة القيم الأخلاقية. يبادر الإنسان إلى وضع كل كيان يبني معه علاقة، من حيث بنيته في عالم من القيم. يعد الإنسان كائناً منتجاً للقيم باستمرار. وتشمل عملية إنتاج القيم

(٤٩) أردم آيدن، أخلاقيات مهنة الطب، دار جونش للطب، أنقرة ٢٠٠٦.، ص: ١٣.

هذه كل مجالات الكائنات التي يهتم بها الإنسان. يدور الحديث في العصر الحالي عن العديد من المسائل مثل الأخلاقيات البيئية، والطبية، والسياسية، والرياضية وغيرها، كما تركز الدراسات الأخلاقية على المشكلات العصرية أكثر مما كانت تفعل في الماضي. ولهذا فقد تحولت الأخلاقيات حاليا، بطريقة ما، إلى مجال بحثي متعدد التخصصات. وعليه فإن أي دراسة ستتم حالياً في مجال الأخلاق يجب أن تتناول علاقة الإنسان بمحيطه المادي والمعنوي بشكل أوسع مقارنة بالدراسات التي أجريت في الماضي.

ولقد اتسع نطاق مجال الأخلاق بفضل التطورات التي شهدتها التكنولوجيا الطبية والوضع الجديد الذي أفرزته التكنولوجيا المتطورة المستخدمة في هذا المجال. ونلاحظ أن هذه المشكلات ازدادت في مجال الأخلاقيات البيولوجية على وجه الخصوص في ضوء التطورات التكنولوجية. وعلى سبيل المثال أي المعايير التي يمكن أن تمنح في إطارها تصريح بتنفيذ إجراءات تعطي الحق للتدخلات الجينية وتضفي عليها الصبغة الشرعية أو تحظرها أو حتى تؤسس للقيام بها. وانطلاقاً من الممارسات السيئة التي رأينا أمثلة لها على مدار التاريخ، فكيف يمكن حظر المبادرات الرامية لوضع خريطة جينية لعِرق بعينه من أجل تنشئة جيل من البشر المتطابقين؟ ولأنه في حالة حظر هذا الأمر كلياً سيكون مستحيلاً القضاء على بعض الأمراض، فأي الظروف التي يجب فيها السماح بالفحص والتدخل الجيني؟ هل زراعة الأعضاء إجراء أخلاقي؟ وما هي الظروف التي يمكن من خلالها السماح بذلك؟ وهل يمكن استئصال أعضاء شخص صحيح بالرغم من وجود احتمالات بتضرره بذلك حتى لو كان برضاه؟ وبالطريقة ذاتها، إذا كان هناك آلاف المرضى الذين ينتظرون دورهم لتلقي علاج غسيل الكلى الذي يكلف مبالغ طائلة، فمَن يجب منحه الأولوية وبأي معايير؟ كما أن من بين المسائل التي تحمل أهمية كبيرة في هذا المجال: مسائل نحو ما هي الظروف التي تسمح بها إذا كان يمكن استمرار المرضى الذين يخضعون للرعاية الصحية في وحدات الرعاية المركزة؟ إن مسؤولية تحديد المدة التي سيتلقى خلالها المريض العلاج من أجل دعم بقائه على قيد الحياة تضع الأطباء تحت ضغط كبير. كما أن مسألة القتل الرحيم تعد من بين المسائل التي تدور حولها النقاشات من الناحيتين الأخلاقية والقانونية. ولهذا فإن العلاقة بين أخلاقيات الطب والقانون تطورت كثيرا مقارنة بما كانت عليه في الماضي. هذا فضلا عن أن الحاجة للعقوبات القانونية فرضت ضرورة تحويل المبادئ الأخلاقية إلى معايير قانونية. ولقد أكسبت العناصر التي كانت التكنولوجيات الطبية المتطورة سببا في ظهورها أبعادا جديدة للمعنى الكلاسيكي لمصطلح الموت. وهي التطورات التي أفرزت العديد من النقاشات الدينية والأخلاقية. كما أدى تشريع عمليات الإجهاض إلى نقاشات من قبيل: متى تبدأ حياة الطفل؟ وبأي الأسباب المشروعة؟ ومَن يحق له إنهاء حياة جنين في بطن أمه؟

هل من الأخلاقي صناعة جنين في طبق بتري في المختبر بدلاً من رحم الأم؟ وهل من الأخلاق أن يصدر قرار تخصيب بويضة وولادة طفل برغبة الأم فقط خارج نطاق الأسرة؟ وإلى أي مدى يمكن أن تكون طرق تخصيب الأجنة أخلاقية مثل الأم المستأجرة وبنك الحيوانات المنوية، الذي تحول من كونه طريقة تقليدية ضمن علاقات المصلحة المادية إلى سلعة تجارية؟ ما هي التدابير التي يجب اتخاذها للتخلص من عمليات إساءة الاستخدام؟ كيف يمكن التغلب على أزمة سهولة تنفيذ بعض العمليات في دول ما رغم أنها محظورة قانونياً في

دول أخرى مما ينتج عنها سهولة الوصول إلى مثل هذه العمليات في ظل العولمة؟ وكيف يمكن تحقيق إجماع على المستويين الإقليمي والدولي لاتخاذ قرارات كهذه؟ كما أدى تطور الإمكانيات التكنولوجية إلى حفظ بيانات المرضى وأدويتهم إلكترونيا وعرض هذه المعلومات للمشاركة، وهو ما أدى إلى نقاشات أخلاقية كما في المسائل التي ذكرناها آنفا.

وكما سنرى فإن هذه المشكلات لا تشكل فحسب مشكلات علمية يمكن لتكنولوجيا الطب المتطورة حلها، بل إنها تمثل مجال نقاش يتناول الإنسان وتوجهه الأخلاقي. إن معظم المشكلات التي تشهدها العلاقة بين العلم والأخلاق إنما هي متعلقة بالتطورات العلمية والتكنولوجية في عالم الطب. فالإمكانيات التكنولوجية المتطورة أفسحت المجال لظهور بعض التطورات الجديدة. كما يمكن أن نرى الكثير من الانعكاسات الإيجابية لهذه التطورات في حياتنا اليومية. ولا شك أن التطورات في مجال تكنولوجيا الجينات وطرق العلاج الجديدة تؤثر بشكل كبير في حياة البشر بفضل التطورات الإيجابية التي انعكست على حياتهم. لكن كما رأينا في مثال استنساخ الجينات فإنه لكي يكون من الممكن تحديد الحد الفاصل في العلم بين "*ما يمكن فعله من الناحية الفنية*" و"*ما يمكن السماح بفعله*" ينبغي التحرك من خلال *مشاعر المسؤولية الأخلاقية* بلا أدنى شك.

يرى تبه أنه يوجد رأيان إزاء التطورات العلمية والتكنولوجية. أولهما يرى أن "القاعدة الوحيدة التي يجب اتباعها في العلم هي فعل ما يمكن فعله". ويمثل هذا الرأي الفكرة التي تُصَور الأخلاق بسدٍّ منيعٍ أمام العلم، وهو رأي يضع العلم في المقام الأول. وأما الرأي الثاني فهو رأي يعرّف عملية استخدام الإمكانيات التكنولوجية مثل "استنساخ البشر" بأنها عملية مخالفة لحياة الإنسان وقيمته؛ إذ تضع في المقام الأول الحساسية الأخلاقية وتطالب بوضع النوايا الأخلاقية الكامنة وراء مثل هذه الأفعال بعين الاعتبار. كما يرى تبه أنه في هذا النقاش وأمثاله من النقاشات الأخرى والتدخلات الجينية لا يمكن تقديم رد عام على أسئلة من قبيل "*إلى أي مدى هناك إذن لفعل هذا الأمر أو ذاك؟*" ويقول إن ما يجب فعله هو دراسة هذه المشكلات كلاً على حدة من خلال ملابسات مادية وبوجود المعلومات الكافية. وإلا فسنكون قد فتحنا المجال أمام نقاش فكري عقيم لا يفضي إلى أي نتيجة(٥٠). ونحن نرى أن هذا الموقف، الذي يضع في المقام الأول علاقة المعرفة بالأفعال، سيسمح كذلك بمواصلة التقييمات الأخلاقية في ظل ظروف أفضل.

يجب التأكيد في ضوء هذه التقييمات على أن قطاع الخدمات الطبية والصحية ليس له جانب تقني – علمي وحسب، بل إنه يعبر عن قطاع خدمي له جانب اجتماعي – أخلاقي يحمل أهمية كبرى. وإن هذه الظاهرة تبرهن على ضرورة أن يمتلك العاملون في القطاع الطبي قيما ومفهوما أخلاقيا بمستوى أعلى من المستوى المتوسط. ولتأسيس علاقات بين الأشخاص تكون بعيدة عن أي شكل من أشكال الفوضى، يجب أن تكون الأخلاقيات هي السمة الأساسية في كل مجالات الحياة.

إن المشكلات التي تولدت بفعل تطور التكنولوجيا والتقنيات اليوم والإشكاليات المتعددة التي تمخض عنها العصر الذي نعيش فيه جلبت معها مجالات بحثية مشتركة جديدة بين الفلسفة والطب وكذلك أوجه التعاون بينهما من أجل حل تلك المشكلات.

(٥٠) هارون تبه، "الأخلاق"، تحرير: إ. كوتشورادي – د. طاشدلن، منشورات جامعة الأناضول، إسكيشهير ٢٠١١، ص: ٩٦.

إن أخلاقيات الطب تتحرك من خلال مجموعة من المبادئ الأخلاقية فيما يتعلق بعلاقة الطبيب بالمريض والظواهر التي يقابلها خلال ممارسته مهنة الطب واتخاذه للقرارات المتعلقة بهذه الوتيرة. وفيما يلي نورد المبادئ الأساسية الأربعة المستخدمة في المنهجية المعتبرة اليوم(٥١):

أ- **مبدأ المنفعة (Benefience)**: ينص هذا المبدأ، الذي يعبر عنه شعار "كن مفيدا" (utilis esse)، على أن الطب يعد مهنة مقدسة تقوم على أساس مصلحة المريض. وفي سياق هذه الفكرة يكون الطبيب هو الشخص الذي كرس حياته لصالح الآخرين وصحتهم. ويتضمن هذا المبدأ بُعدين أساسيين، ألا وهما تحقيق أكبر فائدة والموازنة بين الفائدة والضرر. وأما الهدف الأساسي فهو المعالجة وشفاء المرضى ومراعاة مصلحة المريض والاهتمام به عن قرب.

ب- **مبدأ عدم الضرر (Non-maleffience)**: يعد مبدأ عدم الضرر (primum non nocere) أقدم مبادئ الأخلاق الطبية المعروفة. يحظى قَسم أبقراط منذ صدوره حتى اليوم بأهمية مركزية في أخلاقيات الطب. ويتضمن هذا المبدأ إجراءات مثل: عدم التدخل الطبي بدون داع وعدم تطبيق طرق علاجية لم يثبت نجاحها.

ت- **مبدأ الحرية والموافقة المسبقة (Autonomi)**: تعد الحرية هي التصرف الأبوي الذي يهدف لاحترام حقوق الآخرين وعدم الإضرار بأحد في إطار علاقة الطبيب بالمريض. تهدف الموافقة المسبقة إلى إبداء الاحترام لحرية الفرد وتوضيح الإجراء الطبي الذي سيتم للمريض وتزويده بمعلومات حول فوائد العلاج والأضرار والمخاطر المحتملة وتحذيره منها، وبهذه الطريقة نضمن أن يقدم المريض على اتخاذ قرار مناسب لحالته.

ث- **مبدأ العدل (Justice)**: ينص مبدأ العدل على تمكين كل الأفراد بشكل عادل من الاستفادة من الموارد الطبية دون تفرقة.

لا شك أن القَسم الطبي هو أحد المسائل التي يجب الاهتمام بها في مجال أخلاقيات الطب. ذلك أنه يعد لائحة مهنية تحدد العلاقة بين الطبيب والمريض وبين الطالب والأستاذ، كما أنه تعبير عن المبادئ الأخلاقية المهنية. ويعلم الجميع أن هذا القسم اكتسب مضامين متعددة على مر التاريخ. وإلى جانب التطور الطبي، فقد لعبت التطورات الاجتماعية والاقتصادية والدينية في مختلف المجالات دورا مهما في رسم ملامح مضمون ذلك القسم(٥٢). ولهذا السبب يشكل هذا القسم واحدا من الاتجاهات المهمة لأخلاقيات الطب في يومنا هذا، وعليه فإنه يجب تحديث هذا القسم ومراجعته من أجل مواجهة وحل المشكلات الأخلاقية الجديدة التي ظهرت على الساحة العالمية.

يعد أهم عناصر أخلاقيات الطب كونها تهدف لتطوير الحساسية الأخلاقية لدى الإنسان. ولهذا فإنها

(٥١) جويزجي، الأخلاق التطبيقية، ص: ٨٠-٨٦.

(٥٢) سراب شاهين أوغلو بلين - يامان أورس، "الثورة الطبية وقسم الطبيب"، المؤتمر الثالث لتاريخ الطب التركي، در نشر مجمع التاريخ التركي، إسطنبول ١٩٩٣، ص: ١٦٨.

تختلف عن مجالات الأخلاقيات المهنية الأخرى. وتهدف لتغيير السلوكيات لدى البشر (character transformation) . وتركز على ما يجب أن يفعله المرء وما يجب ألا يفعله[٥٣]. وأما في المجالات الفلسفية الأخرى، كالفلسفة السياسية على سبيل المثال، يبرز عنصر تقديم المعلومات مع عدم الوضع بعين الاعتبار أهداف عملية مثل ضمان أن يكون المرء مواطناً أفضل أو يشارك في الفعاليات الاجتماعية. وكما أشرنا إليه آنفا، فإن التطورات الطبية الحديثة تهدف لتطوير قدرة الفرد على اختيار الاختيار الصحيح بينما يصدر الأحكام الأخلاقية. ومن هذه الزاوية فإن أخلاقيات الطب تتضمن ظاهرة شمول كل العلاقات القائمة في مجال الطب.

تشكل إمكانية تطبيق النظريات الأخلاقية بناء على الظواهر الموجودة على الساحة الطبية مشكلة مستقلة بحد ذاتها. ذلك أن هناك، كما أشرنا آنفاً، العديد من النظريات المختلفة في مجال الأخلاقيات. وتتضمن النظريات الأخلاقية وجهات نظر وأسس مختلفة. ويظهر هذا الأمر بأوضح صوره في دراسات الأخلاقيات السريرية التي تعد واحدة من التخصصات الفرعية في أخلاقيات الطب. وتتناول الأخلاقيات السريرية العلاقة المباشرة بين الطبيب والمريض وتدرس القواعد والمبادئ. ويتطرق الكاتب الأمريكي مارك سوليفان إلى الموضوع ويدافع عن الفكرة التي تقول: إن الممارسات الأخلاقية البيولوجية السريرية في القرن العشرين لا يمكن أن تستمر مع التزامها بنظرية أخلاقية واحدة. فهو يرى أنه يجب إفساح المجال في ممارسات الأخلاقيات السريرية لتفضيلات أخلاقية مختلفة تستلزمها الحالات المادية[٥٤]. لكن في الوقت الذي لا تسفر فيه الابتكارات التكنولوجية في الطب عن أي مشاكل، فإن عملية تطبيق النظريات المختلفة الأخلاقية في مختلف البيئات الاجتماعية غير ناجحة بالقدر ذاته. إن النظريات الأخلاقية المختلفة والمشكلات التي تظهر عند تطبيقها تحتم على الطبيب أن يكون لديه معرفة وحساسية أخلاقية كافية. ذلك أنه لا يخفى على أحد أن لكل مجتمع قيمه الثقافية والدينية والأخلاقية المختلفة. ولا شك أن تناقضات القيم والتوترات بين العالمية والمحلية تحتم على الطبيب، بصفته شخصية أخلاقية، أن يتحرك من خلال مشاعر المسؤولية عند تطبيقه القيم التي يتبناها في الحياة الواقعية.

إن المبادئ الأخلاقية الخاصة بأخلاقيات الطب، والتي وضعتها الرابطة الطبية العالمية وتم تحديثها في المؤتمرات التي عقدت في أزمنة مختلفة لا سيما من خلال التعديلات التي أدخلت على وثيقة هلسنكي لعام ١٩٦٤، تعد مؤشراً مهماً على الجهود المبذولة في سبيل تشكيل وعي أخلاقي على المستوى الدولي. لكن كما أكدنا آنفا، فإن التطورات التي شهدتها المسائل المتعلقة بالطب والأخلاقيات البيولوجية جعلت لزاماً على المتخصصين في مختلف الأنظمة أن يسهموا بشكل أكبر في هذا المجال. كما يبدو أن هذه المبادرات يجب أن تقدم إسهامات تضع قيمنا الخاصة في المقام الأول. ذلك أن أفكار مختلف البيئات الثقافية والديانات يمكن أن تكون مختلفة تماما فيما يتعلق بمسألة الأخلاق. فمثلا هناك وجهات نظر مختلفة تماما بين الكاثوليك والبروتستانت في مسائل مثل: تحديد النسل والإجهاض. ولهذا السبب فإن حل القضايا الأخلاقية التي ستظهر أمامنا في هذا

(٥٣) مايكل ل. جروس، "تعليم الأخلاقيات الطبية؟"، مجلة التقييم في الممارسة السريرية، ٧، ٤، ص: ٣٨٧-٣٩٧.
(٥٤) مارك د. سوليفان، "المبادئ الأخلاقية في إدارة الآلام"،طب الألم، المجلد ١، رقم ٣، ٢٠٠٠،ص: ٢٧٤-٢٧٨.

المجال يحتم علينا الإسهام من خلال قيم خاصة بأخلاقنا وهويتنا الثقافية. ومن هذه الزاوية يجب أن تكون معايير أخلاقيات الطب وثائق تتجسد بها قيمنا الأخلاقية.

النتيجة:

إن الأخلاقيات المهنية هي وثائق الأخلاقيات التي تتضمن الرموز الأخلاقية الخاصة بممارسة المهنة. وهي تتمتع بأهمية قصوى من حيث إيجادها حلولاً للقضايا والإشكاليات الأخلاقية التي تظهر في الحياة العملية. تلعب الأخلاقيات المهنية دوراً مؤثراً في وضع مبادئ قياسية للممارسات المهنية من خلال معايير محددة وكذلك المحافظة على شرف المهنة. تسمح الأخلاقيات المهنية بتقييم الممارسات المهنية من ناحية أخلاقية.

تتجسد القيم الأخلاقية في أفعال الإنسان، وتشكل المبادئ الأخلاقية حجج الأفعال وشكلها وطريقتها. يعد الإنسان كائناً عقلانياً، وذلك إلى جانب كونه كائناً له مشاعر وأحاسيس ورغبات، ولهذا فإن الإنسان يواجه في أفعاله تناقض هذين الاتجاهين وتوترهما.

يغادر الإنسان إلى خارج حدود تركيبه البيولوجي من خلال عالم القيم، ولهذا فإن الأخلاق تعد نجاحاً بشرياً. وإن كل مقاربة تغفل هذين الاتجاهين لدى الإنسان وشموليته ستكون قد مزقت وحدة المعنى لدى الإنسان. وإن وجهة النظر الشاملة التي لا تكون ممزقة بين الكيان والمعرفة والقيم ستساعدنا على الفهم الصحيح للإنسان وعالمه المليء بالمعاني. ومن هذه الزاوية فإن مبادئ الأخلاقيات المهنية تعد منظومة القيم التي تحاول فهم الإنسان بشموليته وعالم مفاهيمه وتحاول في الوقت ذاته ترسيخ أسس ذلك العالم وتلك المفاهيم.

لا يعد الإنسان مخلوقاً عقلانياً يفكر وحسب؛ بل إنه في الوقت ذاته كائن لديه مشاعر وإرادة وعقيدة تساعده على الإتيان بأفعاله. وإن الاتجاه من الكيان ذي المعرفي والقيم إلى الكيان ذي المعرفة والقيم والفعل يمر من خلال فهم الإنسان بشموليته تلك.

إن المبادئ والقيم الأخلاقية هي مصدر أفعال الإنسان. ومن هذه الزاوية، فإن أصحاب أي مهنة من الذين استوعبوا وتبنوا المبادئ الأخلاقية لمهنتهم يبرزون المظاهر المادية لهذه المبادئ سواء بنواياهم أو أفعالهم بداية. إن الأولوية التي يتمتع بها تكامل النية والفعل لهي إشارة على أن هذه المبادئ لا تشكل معيارا قانونيا فقط.

تعد مبادئ الأخلاقيات المهنية مبادئ السلوك المهني الموضوعة من أجل انعكاس فضائل كالصدق والأمانة والعدل والاحترام والتسامح على الحياة الاجتماعية والمحافظة عليها. إن مبادئ الأخلاقيات المهنية تنظم طريقة الفرد في التفكير وعلاقته بالبيئة المحيطة به. وفي هذا السياق تعد مبادئ الأخلاقيات المهنية هي تحويل البيئة الطبيعية للإنسان إلى بيئة أخلاقية. وبعبارة أخرى، هي محاولة إنشاء العالم الذي يعيش فيه الإنسان في إطار من القيم الأخلاقية.

تعد المبادئ عاملاً مؤثراً في تشكل السلوكيات الأخلاقية، ويمكن أن نقول: إن هناك العديد من المصادر المختلفة التي تلعب دوراً مهماً في تبلور هذه المبادئ. وفي هذا السياق يمكننا القول: إن مما يلعب دورا مؤثرا في تشكل هذه المبادئ نذكر مثلاً: القيم الثقافية والقانون والعادات الأخلاقية والمعتقدات والضمير ومشاعر المسؤولية. وإن التقدم المعرفي لا يحتم بالضرورة التقدم الأخلاقي. ومثلاً لو كان هناك شخص يمتلك المعرفة الكاملة التي تحتمها مهنته، كالطب على سبيل المثال، ويؤدي هذا العمل بحثاً فقط عن المصالح المادية، فيمكننا

القول: إن هناك أشياء لا تتوافق مع روح تلك المهنة. ومن هذه الزاوية فإن الأخلاقيات المهنية تحدد الرموز الأخلاقية الأساسية التي يجب اتباعها عند ممارسة مهنة ما ويجب أن تكون موجودة في العلاقات بين الأفراد. ويجب ألا نغفل الرأي الذي ساقه أفلاطون في هذا السياق عندما قال "ليس هناك أي معنى لأي معرفة لم تثبت علاقتها بما هو جيد".

وفي هذا السياق تكتسب أخلاقيات الطب مضموناً وأبعاداً جديدة، بصفتها أخلاقيات مهنية، في ظل التطورات المذهلة التي تحدث في يومنا هذا. إن الأبعاد التي اكتسبتها أخلاقيات الطب، بصفتها فرعاً من فروع الأخلاقيات التطبيقية، سواء من ناحية الإطار أو التنوع؛ تبرهن على أنها لم تفقد شيئا من أهميتها على مدار التاريخ من الماضي إلى يومنا هذا. ويكفي في هذا السياق التذكير بأهمية "قسم أبقراط" في مجال مهنة الطب.

وهناك نقطة أخرى يجب التطرق إليها في هذا السياق، ألا وهي إن الإشكاليات الأخلاقية في مجال الطب لا تشكل عائقا أمام تطور الطب. بل على العكس من ذلك، فإن التطورات الجديدة توسع نطاق أخلاقيات الطب وتحافظ عليها حيوية. وتعد المبادئ والمعايير الأخلاقية مرشدا وموجها في هذا السياق. إن أهم المبادئ التي يجب المحافظة عليها في علاقة الطب بالأخلاق هي عدم الإضرار بصحة الإنسان ونشر العدل والحيلولة دون الإجراءات الاستغلالية.

ويمكن فقط من خلال دراسات شاملة في هذا المجال وضع تقييمات أخلاقية صحيحة في مجال أخلاقيات الطب التي تعد موضوعاً لتقييمات ونظريات مختلفة عن بعضها البعض. وأما مسألة إقحامنا النظريات الأخلاقية على تركيبتنا الأخلاقية، كما نفعل عندما نستورد التكنولوجيات الطبية، فهي تمهد الطريق أمام ظهور العديد من المشكلات الجديدة. ومن هذا المنطلق فإن عدم اهتمام الطبيب بالحساسيات الدينية والأخلاقية يمكن أن يفضي إلى ظهور مشكلات خطيرة.

يمكن أن يختلف الأشخاص المنحدرون من عوالم ثقافية متباينة عن بعضهم فيما يتعلق بنظرتهم للحياة وأفكارهم حول الحياة والموت والدين والأخلاق. ولهذا السبب من الضروري أن يرسم كل مجتمع أخلاقيات الطب الخاصة به وتجري اللجان الأخلاقية الدراسات اللازمة في هذا الصدد.

إن دراسة الأفعال البشرية من خلال القيم المهنية تمكّننا من تحليل قيمنا من وجهة نظر مختلفة. ومن هذا الزاوية تمثل مبادئ الأخلاقيات المهنية مجال نقاش مهم من وجهة نظر قيمنا، وتسهم بشكل كبير في رسم ملامح تراث يثري المجال الأخلاقي من خلال المشكلات المتعلقة بتلك المهنة. كما أن التطورات العلمية والتكنولوجية تراجَع من خلال النظريات الأخلاقية من حيث توافقها مع القيم أو كونها مقبولة أو غير ذلك، كما يعاد النظر بها بشكل شامل من خلال الأحكام والتحليلات الأخلاقية. وفي هذا السياق تتجسد الأخلاقيات من خلال السلوكيات وفكرة المساءلة في إطار الأخلاقيات المهنية.

وأخيرا فإن تناول مهن بعينها من خلال وجهة نظر أخلاقية ومحاولة تشكيل مبادئ أخلاقية خاصة بهذه المهن يعد ظاهرة تُعَزِّز هوية تلك المهن وفعاليتها.

المصادر:

- شايلار ماثيو، جيرالد بيرني سميث، معجم الدين والأخلاق، تحرير: شايلار ماثيو، لندن، ١٩٢١.
- أردم آيدن، أخلاقيات مهنة الطب، دار جونش للطب، أنقرة ٢٠٠٦.

- عنايت آيدن، الأخلاقيات الأكاديمية، دار بيجم للنشر، أنقرة ٢٠١٦.
- علي حيدر بايات، تاريخ الطب، إزمير ٢٠٠٣.
- أحمد جويزجي، مدخل للأخلاق، دار بارادیجما للنشر، إسطنبول ٢٠٠٢.
- أحمد جويزجي، الأخلاق التطبيقية، دار ساي للنشر، إسطنبول ٢٠١٣.
- نجدت دوراك - محمد إيرغات، "الإنسان وأخلاقيات الاستهلاك في إطار انخفاض القيمة والتغريب"، المجلة الأكاديمية لكلية الإلهيات، ٢٠١٦، المجلد ٢، العدد: ٣.
- إميل دوركايم،أخلاقيات العمل، (ترجمه للتركية: محمد كاراسان، دار نشر وزارة التربية والتعليم، إسطنبول ١٩٨٦.
- أ. دميرهان أردمير، علم الأخلاق الطبية وتاريخ الطب العام، بورصا ١٩٩٦.
- الأخلاق: الأخلاق الفوقية، الأخلاق المعيارية، الأخلاق التطبيقية"، موسوعة الإنترنت للفلسفة، http://www.utm.edu/research/iep/e/ethics.htmle.t. 15.07.2018.
- برّين فيليزوز، "الأخلاق ومصطلحات أساسية متعلقة بها"، أخلاقيات العمل، تحرير: زيات صبونجو أوغلو، دار بيتا للنشر، إسطنبول ٢٠١١.
- جالينوس، "يجب أن يكون الحكيم الصالح فيلسوفا"، ترجمه للتركية: مباهات توركر كويل؛ الفضيلة، ٤/ ١، أنقرة ١٩٨٨.
- مايكل ل. جروس،"تعليم الأخلاقيات الطبية؟"، مجلة التقييم في الممارسة السريرية، ٧، ٤.
- ديفيد جرونبرج، "الأخلاق التطبيقية وعلاقة الأخلاق - البلاغة عند أرسطو"، المؤتمر الوطني الأول للأخلاقيات التطبيقية، قسم الفلسفة بجامعة الشرق الأوسط التقنية، أنقرة ٢٠٠٣.
- جون هاريس، أخلاقيات علم الأحياء، دار نشر جامعة أكسفورد، نيويورك ٢٠٠١.
- خسرو حاتمي، "الأخلاقيات، الأخلاقيات الطبية، الأخلاق الواجبة"، الأخلاق الطبية، إسطنبول ٢٠٠١.
- هاينز هايمسوث، اللغز المسمى الأخلاق، ترجمه للتركية: نرمي أويجور، إسطنبول ١٩٧٨
- نهاد كاكليك، مبادئ الفلسفة من وجهة نظر الفلسفة التركية-الإسلامية، إسطنبول ١٩٨٧.
- يحيى قياق، محاضرات حول الأخلاق الطبية، إسطنبول ١٩٨٧.
- سعاد قوجا، "دراسة اشتقاقية ودلالية حول مصطلح الأخلاق"، مجلة كلية الإلهيات جامعة أنقرة ٢:٥٧ (٢٠١٦).
- بيتر كوسلوفيسكي، "الأخلاق وفن الطب"، في إطار الأخلاق والأخلاقيات المهنية، دار نشر إعداد: هارون تبه، أنقرة ٢٠٠٠.
- إلهان كوتلور، "جالينوس"، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي، المجلد ٧، إسطنبول ١٩٩٣.
- أ. جلنهال كوكن، "الثورة الصناعية وأخلاقيات العمل ما قبل الثورة الصناعية"، عالم الفلسفة، العدد: ٢٣، شتاء ١٩٩٧.
- مباهات توركر كويل، "جالينوس كرمز وجهة النظر القائلة إن العلم يستند إلى الفلسفة"، مجلة كلية اللغات والتاريخ والجغرافيا بجامعة أنقرة، المجلد: ٣٢، العدد: ١٢، ص: ٦٧-٧٥، أنقرة ١٩٨٨.
- يامان أورس، "أخلاقيات الطب البيولوجي وحدود الفلسفة"، في إطار الأخلاق والأخلاقيات المهنية، إعداد: هارون تبه، أنقرة ٢٠٠٠.
- سليمان أوزدمير، "نظرة عامة على دراسات أخلاقيات العمل الأكاديمي في تركيا اليوم"، أخلاقيات العمل داخل المؤسسات، تحرير: صبري أورمان - ذكي بارلاك، منشورات سوسيال، إسطنبول ٢٠٠٩.
- عمر أوزدن، الأخوة وأرضروم، منشورات بيلجه للثقافة والفنون، إسطنبول ٢٠١٧.
- سراب شاهين أوغلو بلين - يامان أورس، "التطور الطبي وقسم الطبيب"، المؤتمر الثالث لتاريخ الطب التركي، دار نشر مجمع التاريخ التركي، إسطنبول ١٩٩٣.
- سراب شاهين أوغلو بلين، "تطور قسم الطبيب"، مجلة أخلاقيات-قانون-تاريخ طب العيادات في تركيا، المجلد ٢، العدد: ١، ١٩٩٤.
- آنماري بيبر، مدخل للأخلاق، دار آيرنتي للنشر، إسطنبول ١٩٩٤.
- نيل صاري، "أزمة الثقة في علاقة الطبيب بالمريض وأهمية أخلاقيات الفضائل المهملة"، كتاب المؤتمر الدولي الثالث لأخلاقيات الطب، المجلد ١، بورصا ٢٠٠٣.
- مارك د.، سوليفان، "المبادئ الأخلاقية في إدارة الآلام"، طب الألم، المجلد ١، رقم ٣، ٢٠٠٠.
- هارون تبه، الأخلاق والأخلاق الفوقية، منشورات جمعية الفلسفة التركية، أنقرة ١٩٩٢.
- هارون تبه، "الأخلاق"، تحرير: أ. كوتواردي-د. طاشدلن، منشورات جامعة الأناضول، إسكيشهير ٢٠١١.
- معجم كامبريدج للفلسفة، تحرير: روبرت أودي، دار نشر جامعة كامبريدج، ١٩٩٦.
- م. جميل أوغورلو، "أبقراط"، دورية كلية الطب جامعة أنقرة، المجلد ٥٠، العدد: ٢، ١٩٩٧.
- شفق أورال، "القيم والأخلاق من زاوية معرفية"، مجلة الفكر الشرقي والغربي، العدد: ٤، أنقرة ١٩٩٨.
- صبري ف. أولجنر، عالم الأخلاق والأفكار للتفكك الاقتصادي، دار در للنشر، إسطنبول ١٩٨١.